—Людзьмі звацца!
Янка Купала

ГАЗЕТА ТВОРЧАЙ ІНТЭЛІГЕНЦЫІ БЕЛАРУСІ

ЛіМ

ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА

ПЯТНІЦА
12
ЧЭРВЕНЯ
1992 г.
№ 24 (3642)

ВЫХОДЗІЦЬ
з 1932 г.

КОШТ — 50 кап.
(Па падпісцы —
10 кап.)

Мастак-графік Уладзімір ВІШНЕЎСКІ родам са Случчыны. Біяграфію мае звычайную. Як многія ягоныя калегі вучыўся ў Рэспубліканскай школе мастацтваў, потым на аддзяленні графікі тэатральна-мастацкага інстытута.

Пасля заканчэння служыў у войску. У выставах удзельнічае са студэнцкіх гадоў. Былі ягоныя работы і за мяжою. Як цяпер гавораць, у «блізкім» зарубежжы (Масква, Летува, Польшча), а таксама ў «дальнім» — Італія, ФРГ, ЗША.

Але калі гаворка ідзе пра мастака, радкі анкеты мала што значаць. Трэба бачыць творы, трэба бачыць Уладзіміра за працай. У творчасці — і жыццё, і лёс.

Фота У. ПАНАДЫ.

Кола Дзён

У патоку разнапланавай інфармацыі — міжнароднай і ўнутранай, палітычнай і эканамічнай — нельга абмінуць аднаго факта мінулага тыдня. Факт гэты толькі на першы погляд з разраду «дробнакрымінальных» ці выпадковых. Маецца на ўвазе акт вандалізму ў Курапатах. Магчыма, міліцыя і пракуратура знойдуць непасрэдных віноўнікаў (хоць у гэта слаба верыцца). Але ж мемарыял у Курапатах — свайго роду нацыянальная святыня. І адказнасць за яе недатыкальнасць нясуць не толькі мясцовыя, але і самыя высокія ўлады Рэспублікі Беларусь. Размова ідзе не толькі пра матэрыяльныя сродкі, якіх не так і многа трэба, каб забяспечыць парадак і ахову мемарыяльнай мясціны. Размова яшчэ і аб маральным аўтарытэце улады...

4 ЧЭРВЕНЯ Арганізацыйны камітэт па стварэнні грамадска-хрысціянскага аб'яднання «Курапаты» правёў на месцы масавых расстрэлаў сход, у якім прынялі ўдзел родныя і блізкія тых, хто загінуў ад рук сталінскіх катаў у гады рэпрэсій.

5 ЧЭРВЕНЯ ў сталіцы Нарвегіі Осла пачаў работу Савет Паўночна-Атлантычнага супрацоўніцтва. Удзел у пасяджэнні Савета прыняў міністр замежных спраў Рэспублікі Беларусь П. Краўчанка.

У Мінску пачалася рэспубліканская канферэнцыя дэпутатаў мясцовых Саветаў. Яе ўдзельнікі выказаліся за неабходнасць ператварэння органаў савецкай улады ў сістэму мясцовага самакіравання — муніцыпалітэты.

У сталіцы Беларусі завяршыла работу камісія па пытаннях, звязаных з правапераемнасцю ў адносінах дзяржаўнай уласнасці, дзяржархіваў, пазык і актываў былога СССР. Прынята пагадненне аб правапераемнасці адносна дзяржаўных архіўных фондаў. На Беларусь павінна быць вернута тое, што ёй належыць гістарычна.

6 ЧЭРВЕНЯ ў Віцебску пачалася навуковая канферэнцыя «Грамадства. Дзяржава. Права», арганізаваная мясцовай каардынацыйнай радай партый і палітычных рухаў. У канферэнцыі ўзялі ўдзел філосафы з Мінска, іншых мясцін Беларусі, а таксама з Масквы, прадстаўнікі розных грамадскіх арганізацый — у прыватнасці, БНФ, Аб'яднанай дэмакратычнай партыі Беларусі і інш. Абмяркоўваліся праблемы пераходу ад таталітарызму да дэмакратыі ў судакрананні з нацыянальнымі праблемамі.

7 ЧЭРВЕНЯ на Беларусь вылецелі кіраўнік фірмы «Сіці Хоўп» П. Моор і каля 50 добраахвотнікаў, якія будуць кантраляваць раздачу персанальных дабрачынных пасылак, выдзеленых амерыканскім урадам у якасці гуманітарнай дапамогі.

8 ЧЭРВЕНЯ ў Савеце Міністраў Беларусі прайшла прэс-канферэнцыя, прысвечаная праблемам транспартнага комплексу рэспублікі. Сярод галоўных праблем называліся кепскі стан дарог, недахоп сродкаў (адзін электрапоезд каштуе зараз 35 мільёнаў рублёў, адзін аўтобус «ЛАЗ» — мільён, авіялайнер ТУ-154 — 164 мільёны). Паведамлялася пра распрацоўку Закона аб транспарце.

9 ЧЭРВЕНЯ ў Мінску адбылося пасяджэнне савета Міжнароднага кангрэса прамыслоўцаў і прадпрымальнікаў.

10 ЧЭРВЕНЯ апублікаваны палажэнні аб Дзяржаўнай прэміі Рэспублікі Беларусь у галіне літаратуры, мастацтва і архітэктуры, Камітэце па Дзяржаўных прэміях і яго складзе. Узначаліў камітэт народны паэт Беларусі Н. Гілевіч.

11 ЧЭРВЕНЯ напярэдадні Дня незалежнасці Расіі Старшыня Савета Міністраў Беларусі В. Кебіч заявіў, што наша рэспубліка праводзіць «паўнакроўную самастойную палітычную лінію», не грэбуючы пры гэтым добрымі адносінамі з Расіяй.

РЭФОРМЫ ПАТРАБУЮЦЬ КАРЭКЦІРОЎКІ

Так лічаць удзельнікі Міжнароднага кангрэса прамыслоўцаў і прадпрымальнікаў

Установчы сход Міжнароднага кангрэса адбыўся сёлета ў лютым у Маскве. У Савет кангрэса ўвайшлі прадстаўнікі прамысловых саюзаў і асацыяцый, арганізацый прадпрымальнікаў СНД, краін Балтыі, Грузіі. У пасяджэнні Савета МКПП, які сабраўся ў аўторак у Мінску, прынялі ўдзел каля 80 чалавек. Сярод іх — прадстаўнік Балгарыі, а таксама прадстаўнікі Венгрыі і Польшчы (у якасці назіральнікаў).

Вёў пасяджэнне прэзідэнт Беларускай навукова-прамысловай асацыяцыі М. Лаўрыновіч. Гасцей віталі першы намеснік Старшыні Вярхоўнага Савета Беларусі В. Кузняцоў і намеснік Старшыні Савета Міністраў рэспублікі М. Косцікаў (ён таксама прыняў удзел у дыскусіі).

З дакладам аб дзеяннях прадпрымальнікаў ва ўмовах паглыблення эканамічнага крызісу выступіў прэзідэнт Расійскага саюза прамыслоўцаў і прадпрымальнікаў А. Вольскі. Ён з'яўляецца арганізатарам-каардынатарам Міжнароднага кангрэса (Дарэчы, пасада гэта выбарная — тэрмінам на адзін год).

У дакладзе прыведзены звесткі, якія яскрава сведчаць аб крызісным стане эканомікі ў краінах Садружнасці, іншых незалежных краінах, што ўваходзілі ў склад СССР. Калі валавы нацыянальны даход летась у сукупнасці знізіўся на 15 працэнтаў, дык за чатыры месяцы гэтага года ён упаў яшчэ на 16 працэнтаў. А да канца года чакаецца яго зніжэнне на 30 працэнтаў. Таваразварот ужо скараціўся на трэць. Самая вялікая праблема — паўсюдны спад вытворчасці. (На Беларусі, як вынікала з выступлення М. Касцікава, падзенне за пяць месяцаў гэтага года ў параўнанні з мінулым склала 12 працэнтаў. Гэта трошкі менш, чым у іншых рэспубліках. Аднак аналіз паказвае, што галоўныя цяжкасці яшчэ наперадзе. Патрабуецца структурная перабудова вытворчасці. (Сёння ў вытворцаў няма стымулаў не толькі для пашыранага, але і для звычайнага ўзнаўлення. Разарваны ўсе гаспадарчыя сувязі, прадпрыемствы перажываюць цяжкі фінансавы шок. Каля 80 працэнтаў насельніцтва атрымліваюць недастатковы даход. Усё гэта, як сказана ў дакладзе, патрабуе неадкладных карэктываў у праграмах рэформ з боку ўрадаў краін СНД. Гэта, падкрэсліў А. Вольскі, зусім не азначае, што трэба вярнуцца да каманднa-адміністрацыйных метадаў у эканоміцы, да цэнтралізацыі і да т. п. Але яўна неабходна мяняць прыярытэты ў правядзенні рэформы. Гэта, у першую чаргу, вытворчасць прадуктаў харчавання, жыллёвае будаўніцтва, захаванне ядра машынабудавання, якое было дастаткова развітым у былым СССР. На думку Вольскага, нельга не ўлічваць, што ў людзей проста не хапае практыкі і звычак жыцця ва ўмовах рынку.

Дарэчы, старшыня саюза прадпрымальнікаў Венгрыі — краіны, якая адна з першых ва Усходняй Еўропе пачала пераход да рынку — Г. Сэлеш у сваім выступленні са спачуваннем гаварыў пра тое, якія цяжкасці непазбежна прыйдзецца прайсці краінам, якія толькі пачынаюць свой шлях да цывілізаванай эканомікі.

І ў дакладзе, і ў дыскусіі дамінавала думка аб тым, што эканоміка павінна быць вышэй за палітыку. Тым не менш, пры выпрацоўцы канкрэтных дакументаў (а менавіта для гэтага, а не дзеля тэарэтычных разваг сабраліся прадпрымальнікі розных краін) удзельнікі прыйшлі да неабходнасці звярнуцца непасрэдна да кіраўнікоў незалежных дзяржаў з тым, каб яны спрыялі ў сваіх дзеяннях нармальным эканамічным адносінам. У рэшце рэшт, незалежнасць і суверэннасць дзяржавы залежыць ад эканамічнага працвітання і свабоднага гандлю.

Савет кангрэса прыняў шэраг рэзалюцый, накіраваных на рашэнне праблем, звязаных з парадкам заключэння і выканання гаспадарчых дагавораў, стварэннем канцэрнаў, урэгуляваннем спрэчак паміж прадпрыемствамі і г. д. Прынята рашэнне стварыць міжнародны цэнтр прававой інфармацыі. Наступны раз савет Міжнароднага кангрэса прамыслоўцаў і прадпрымальнікаў збярэцца ў Кіеве.

Віталь ТАРАС.

АДГАЛОСКІ

Прысягаць Беларусі не спяшаюцца

Газеты паведамляюць: расійскія афіцэры пераходзяць на службу ў азербайджанскую армію. Мабыць, там смачнейшы хлеб.

Мы ведаем: тысячы расійскіх афіцэраў не хочуць пакідаць Беларусь. Мабыць, таксама не горкі хлеб ядуць.

У Азербайджане, можна быць упэўненым, расіяне прысягнуць на вернасць новай дзяржаве. У нас — хлеб ядуць, а прысягаць не хочуць. Маўляў, раз ужо прысягалі: Савецкаму Саюзу, Савецкаму ўраду. Міністр абароны Беларусі П. Казлоўскі, дарма што пішацца беларусам, прысягаць Беларусі не спяшаецца. Так сказаць, падае прыклад падначаленым.

Ідзе фарміраванне апарату Міністэрства абароны. Былая верхавіна былой чырванасцяжнай Беларускай ваеннай акругі падбірае ў апарат сваіх аднадумцаў. Ёсць пэўныя звесткі, што яна выжывае беларускіх патрыётаў. Ёсць звесткі, што военачальнікі збываюць «налева» тэхніку — аўтамабілі і г. д.

...Украіна заключыла з камандаваннем Аб'яднаных Узброеных Сіл дамову пра тое, каб на радзіму вярнуліся афіцэры, якія нарадзіліся і хочуць служыць на Украіне, і каб выхадцы з Расіі, якія не хочуць прысягаць Украіне, вярнуліся на сваю радзіму. Цяпер, падобна на тое, Украіна пачынае ажыццяўляць дамоўленасць.

Урад Беларусі й падумаць пра такое пагадненне не рашаецца. А тым часам тысячы афіцэраў-беларусаў просяцца на Бацькаўшчыну. Баімся пакрыўдзіць тых, хто не хоча прысягаць Беларусі, баімся пакрыўдзіць Ельцына, ягонага міністра Грачова ды маршала Шапашнікава, які фармальна лічыцца камандуючым войскамі СНД, але ходзіць у свіце Ельцына?

Інфармацыя да роздуму: паны афіцэры й генералы прысягалі на вернасць СССР, а пераемніцай Савецкага Саюза лічыць сябе Расія.

С. А.

Нам пагражае нашэсце злачынцаў

На мінулым тыдні прэзідэнт Расіі Б. Ельцын заявіў, што яго краіна прыступае да стварэння ўласнай памежнай варты. Дзяржаўная і мытная граніца будзе ўстаноўлена з краінамі Балтыі, Украінаю, Азербайджанам, мытная — з Грузіяй. Прэзідэнт растлумачыў неабходнасць гэтага кроку тым, што праз краіны Сярэдняй Азіі, Малдову і Украіну, якія ўводзяць бязвізавы ўезд і выезд, у Расію пранікаюць злачынцы й разведчыкі.

Не будзем высвятляць, чаму Ельцын не хоча паставіць заслону крымінальнікам ды шпіёнам, якія пранікаюць праз Сярэднюю Азію. Звернем ўвагу на тое, што Расія не мае намеру ўстанаўліваць ані дзяржаўнай, ані мытнай мяжы з Беларуссю.

Намеснік міністра замежных спраў Беларусі Астапенка даў з нагоды заявы Б. Ельцына інтэрв'ю газеце «Известия» (8 чэрвеня), сэнс якога можна звесці да наступнае сентэнцыі: Расія робіць тое, што лічыць патрэбным рабіць.

Віцэ-міністр нібыта не ведае, што пагранічнікі ловяць на беларуска-польскай мяжы не толькі злачынцаў з краін СНД. «Звязда» паведаміла, што каля Берасця былі затрыманыя 16 грамадзян Пакістана. І гэта не адзіны выпадак. Пазней былі злоўлены яшчэ дзве групы пакістанцаў. Прыйшлі яны з Расіі — не з неба зваліліся.

Не выключана, што неўзабаве будуць пастаўлены заставы ды мытні на мяжы Расіі з Эстоніяй, Латвіяй, Украінаю... Колькі ж гэта ўсякай «шушары» рынецца ў «беларускі калідор»? Можна смела прагназаваць: крымінагенная сітуацыя ў Беларусі, і без таго трывожная, стане катастрафічнаю.

Ч-ч.

ПАМЯРКУЕМ

ПЕРАМОЖАНЫЯ І ПЕРАМОЖЦЫ,

або Чарговы досціп журналістаў

Новае, што з'явілася на вуліцах нашых гарадоў, — гэта даўжэзныя, прыгожа размаляваныя аўтафуры. Усе ведаюць, што ў такіх прыязджае да нас гуманітарная дапамога. Вось з-за яе і кіпяць сёння грамадскія страсці. Каторыя з прынцыпамі, тыя горда заяўляюць, што гэта самая сапраўдная падачка, міласціна і што браць яе — ганьба. Не да твару, маўляў, вялікаму народу стаяць з працягнутай рукой. Які народ маецца на ўвазе — зразумела.

Не націскаючы на «вялікасць», нашы таксама не ўсе ў захапленні. Тут ужо прэтэнзіі не да самога факта, а да якасці. Ах, старызну прыслалі немцы!.. Ах, непатрэбшчыну!.. А калі «патрэбшчыну», дык тая ўся ў камерцыйных крамах ляжыць.

Што дапамогу раскрадаюць — не сакрэт. Ды не выключана, што яе і здаюць у крамы нямногія са шчаслівчыкаў, каму яна дасталася. Бо прадаць за добрыя грошы куды выгадней, чым спажыць, з'есці. Увогуле, калі без нагнятання, то ніхто ў Беларусі пакуль не галадае і дзіркамі не свеціць. А сем'і, якія жылі цяжка, былі заўсёды, пры самых сытых часах. Сярод іх — мнагадзетныя (колькасць дзяцей ад магчымасці іх пракарміць у нас ніколі не залежала) сем'і, дзе п'е па-чорнаму гаспадар або (радзей) збілася з тропу гаспадыня, ці адзінокія старыя, што засталіся без догляду. Нават пры наяўнасці поўных крам і сацыяльных гарантый нейкая катэгорыя людзей усё роўна будзе хадзіць апушчэнай, і з гэтым няма як змагацца. (Успомнім улюбёны тэлесюжэт нашых карэспандэнтаў з-за мяжы — бяздомныя на лаўках.) Іншая справа, што нам пры Чарнобылі прасіць і браць мела б сэнс толькі лекі ды вітаміны, а яшчэ лепш — тэхналагічныя лініі для іх вырабу. Пакуль не адбылося ўсеагульнай пераарыентацыі ў бок інтарэсаў і патрэб чалавека. На душу насельніцтва наша «спачыўшая ў бозе» дзяржава старалася вырабіць як мага больш зброі. Людзі якраз для таго і служылі, каб яе выраблялі. Хто сказаў, што яны павінны траціць намаганні для абслугі ўласных персон?!

У сувязі з заходнімі «пасылкамі», а таксама з нязменным рытуалам святкавання 9 Мая можна пачуць абураныя галасы: пераможаныя жывуць лепш за пераможцаў! Падумаць, якая несправядлівасць! Які парадокс!.. А па-мойму — гульня слоў, звычайны журналісцкі досціп, цана якому — капейка. Ніякага парадоксу няма, калі ўлічыць, на

У КАГО ЎЗНЯЛАСЯ РУКА?

Святое для кожнага сумленнага чалавека месца — Курапаты — спаганена: установлены тут памятны знак у памяць ахвяр сталінскіх масавых рэпрэсій у 1937—1941 гг. невядомымі асобамі знішчаны. Спілавана і колькі дрэў на магілах нявінных людзей, расстраляных энкавэдысцкімі катамі.

Хто мог усё гэта зрабіць? У каго ўзнялася рука на святыя магілы? У страціўшых розум і сумленне алкашоў? Не падобна. Усё гэта хутчэй нагадвае палітычную акцыю. Мы ведаем, каму курапацкая трагедыя тырчэла косткай у горле, хто вылузваўся са скуры, каб даказаць немагчымае — у Курапатах НКВД ніякіх расстрэлаў не праводзіла (ды і наогул гэтым яно не займалася). Невыпадкова ў свой час неабальшавіцкая газетка «Мы и время», якую рэдагуе сустаршыня палітвыканкома партыі камуністаў Беларусі В. Чыкін, прадастаўляла свае старонкі «матэрыялам» так званай «грамадскай камісіі», што пнулася абвергнуць высновы расследавання дзяржаўнай камісіяй жудасных падзей ва ўрочышчы Курапаты.

Не выключана, што маглі разбурыць памятны знак і «дзеячы» розных філіяў «Памяці», якіх распладзілася нямала на нашай зямлі і якія, праводзячы імперскую палітыку сваіх маскоўскіх гаспадароў, у нішто ставяць святыні Беларусі.

Ну, а нашы новыя «дэмакратычныя» ўлады, як яны ставяцца да таго, што адбылося днямі ў Курапатах? Абыякава. Хіба не ад іх залежала арганізацыя аховы гэтага месца, як тых жа, скажам, помніка Леніна ля Дома ўрада ці Маскоўскіх могілак, дзе кругласутачна стаяць міліцэйскія пасты?

Я лічу, што Курапаты вартыя таго, каб надаць ім годнасць помніка генацыду, як гэта было зроблена ў свой час у Дахау, Бухенвальдзе, Асвенціме, Трэблінцы, дзе правіў свой крывавы баль іншы таталітарны рэжым — нацысцкі.

М. АПЕЙКА,
бібліятэкар,
сяброўка хрысціянскай злучнасці «Курапаты».

Хроніка Адраджэння

Нягледзячы на складанае фінансавае становішча, адно з буйнейшых віцебскіх прадпрыемстваў — ВА «Маналіт» — прыняло двухэтапную праграму (1992—1995) адраджэння роднай мовы. Мяркуецца, што ўжо ў бліжэйшым часе маналітаўцы, акрамя вывучэння беларускай мовы, зоймуцца перакладам рэквізітаў аб'яднання і яго філій, заводскай шматтыражкі на беларускую мову.

●

У Наваполацку па ініцыятыве тутэйшых літаратараў і пры фінансавай дапамозе гарадскога савета ўрачыста адчынены цэнтр нацыянальнай культуры. Планы яго будучай працы—збіранне бібліятэкі, наладжванне выстаў, метадычная дапамога, інфармаванне і прапаганда беларускай мовы і культуры.

●

У Рызе пачаў выходзіць беларускамоўны «Каталіцкі веснік».

●

Першы абласны фестываль *ведаў і творчасці*, прымеркаваны да 110-ых угодкаў з дня нараджэння песняроў беларускіх Я. Купалы і Я. Коласа, прайшоў у Віцебскім індустрыяльна-тэхналагічным тэхнікуме. У імпрэзе прынялі ўдзел навучэнцы 23 навучальных устаноў.

Юрась СЦЯПАНАЎ.

●

У Музеі М. Багдановіча працуе выстава з інтрыгуючай назвай «Жоўты дом». Калі наведаеце выставу, зразумееце, што кожны творца — крыху вар'ят. Інакш як яму злучыцца з гэтай гарэзлівай каханкай — фантазіяй, а дзіця яе — карціна. Хто ж дастойныя бацькі? Гэта маладыя менскія мастакі А. Вацура, С. Дзегцяронак, С. Коваль, А. Міронаў, У. Стальмахоў, У. Скрыганаў. У сакавіку—красавіку іх творы паспяхова экспанаваліся ў Нямеччыне. Пасля мастакі пералічылі 1500 марак у фонд «Дзеці Чарнобыля».

Усе зборы ад правядзення выставы пойдуць на патрэбы Дзіцячага гематалагічнага цэнтра ў Менску.

Вікторыя МАЛЫШАВА.

якой прыступцы прагрэсу сталі да вайны і якой крывёй (сваёю) перамаглі. Ніхто, я думаю, не збіраўся ўсё астатняе жыццё бязбедна існаваць на кантрыбуцыю!

Пасля майскіх салютаў вярнуліся пераможцы пад той самы сталінскі бот, да ранейшай сістэмы гаспадарання і, вядома, да ўчыненага вайной рэзруху. Праўда, тое-сёе пераймалі ў краінах Еўропы, падгледзелі, запазычылі (так з'явіўся славуты «козлік»-джып і многае іншае). Існуе думка, што вайна пры ўсіх яе бедах і стратах дала вялікі штуршок эканамічнаму развіццю СССР. Хай сабе вялікі, ды не такі ж, каб скочыць вышэй галавы!

Задумаемся і пра тое, ці роўная мужнасць на полі бою грамадзянскай мужнасці. Перамагчы ворага, можа, і не цяжэй, чым скінуць таталітарны лад і спыніць ваенна-прамысловую машыну на ўласнай зямлі. Ды і хто б тады рашыўся скідаць і спыняць, калі не было **разумення** сітуацыі, не было элементарнай інфармаванасці, а былі толькі пакорлівасць і неверагодная цярплівасць. І нават болей: добраахвотная задуранасць галоў. Ганарыліся. Паэты-франтавікі пісалі натхнёна, з нейкай дзіцячай самаздаволенасцю, як Я. Смелякоў, напрыклад:

> **У нас уже стало обычным,**
> **Как будто дышать или пить,**
> **О собственном нашем**
> **величьи**
> **С *газетных страниц***
> **говорить...**

Вайна мінулася, а міфы засталіся. Зноў упрагліся слаўныя воіны і пацягнулі, надрываючыся, «савецкі воз» у светлае будучае...

Мабыць, перад Богам усе ветэраны роўныя — і хто перайшоў крывавае поле вайны, і хто не ваяваўшы паспеў напрацавацца і нагаравацца. Перад Богам, ды не перад сацыялістычнымі дагматамі. А як жа: адзіны козыр застаўся — перамога...

Г. К.

РАШЭННЕ ПРЫМЕМ ПАСЛЯ

Нататкі з апошняга з'езда савецкіх пісьменнікаў

IX з'езду СП СССР папярэднічала беспрэцэдэнтная групавая, палітычная і *маёмасная, барацьба*, эпіцэнтр якой знаходзіўся ў Маскве. Пра ўсе перыпетыі гэтай барацьбы — ад спробы *пасля путчу «захапіць»* Саюз пісьменнікаў РСФСР да перамогі апошняга і перапалак вакол маючага адбыцца з'езда — *расказаць тут немагчыма*, не дазваляе газетная плошча. Абмяжуемся канстатацыяй вынікаў. К таму часу раскол расійскай пісьменніцкай арганізацыі быў афармлены афіцыйна, расколаты таксама Маскоўская і С.-Пецярбургская суполкі. Трэшчына пайшла яшчэ далей па колісь маналітным гмаху савецкай літаратуры: напярэдадні «ЛГ» змясціла адкрыты ліст да дэлегатаў, падпісаны вядомымі пісьменнікамі з рэспублік (у тым ліку В. Быкавым і Р. Барадуліным), дзе выказана сумненне наконт законнасці аргкамітэта і прапанавана байкатаваць з'езд. Натуральна, супраціўны бок у асобах Ю. Бондарава, В. Распуціна і прыпрэжаных прадстаўнікоў з рэспубліканскіх саюзаў адказаў лістом на ліст. Страсці кіпелі, між тым прызначаная дата, 2 чэрвеня, няўхільна набліжалася. Што было рабіць у такіх абставінах абраным на агульных сходах дэлегацыям?

Для многіх пісьменніцкіх саюзаў былога СССР — Літвы, Латвіі, Эстоніі, Грузіі, Малдовы — пытання наогул не існавала: яны ўжо афіцыйна выйшлі з СП СССР. З Арменіі проста не прыехалі. Украіна, вызначыўшы сваю пазіцыю дома, замест вялікай дэлегацыі прыслала дзесяць назіральнікаў. Засталіся сярэднеазіяцкія рэспублікі, шматлікія расійскія аўтаноміі і... Беларусь. Нас, вядома, да з'езда ніхто і не падумаў сабраць, каб вызначыць пазіцыю і лінію паводзін. Кожны з дэлегатаў сам вырашаў, ехаць ці не, кіруючыся выключна ўласнымі перакананнямі і ўласным разуменнем сітуацыі. Найбольш асцярожныя і дальнабачныя палічылі за лепшае назіраць за падзеямі збоку, таму з сарака нашых дэлегатаў у Маскву прыбыло 26. Размясціліся ў «Расіі» і ў належны час уроскід паселі ў невялікай зале тэатра-студыі кінаакцёра, што побач з ЦДЛ.

Удзельнікі папярэдніх пісьменніцкіх форумаў успамінаюць радасны, святочны гул, які перад адкрыццём панаваў у Вялікім крамлёўскім палацы. Цяпер ні гулу, ні ззяючых агнямі люстраў, ні прыемнага творчаму сэрцу пачуцця абранасці. Без змен засталася толькі дзяжурная працэдура выбараў прэзідыума, сакратарыята, мандатнай, рэдакцыйнай і падліковай камісій (апошняй лічыць нічога не давялося), анахранізм якіх, працэдуры і органаў, быў добра відзён ужо на мінулым з'ездзе СП БССР.

У прэзідыуме побач з аксакаламі, каторыя прадстаўлялі нацыянальныя літаратуры і дзесяць, і дваццаць год назад, знайшлося месца і для пасівелай «моладзі». Прэсы няшмат, ды і тая цікуе, каб вышукаць якісь негатыў. (Чарговыя «Итоги» зусім прамаўчалі — прыём знаёмы.) Праверка мандатаў і дакументаў — самая строгая (кажуць, з-за боязі правакацый). Старшыню аргкамітэта Цімура Пулатава суправаджаюць трое целаахоўнікаў. Сярод прысутных вылучаюцца малайцаватыя мужчыны ў чорных формах вайсковага ўзору (дэлегаты? госці?). Па-над усімі ўзвышаецца *імпазантная постаць сп. Бабурына*, яго пазнаюць у твар, азіраюцца. У фае прадаецца мноства выданняў адпаведнага напрамку і зборнічак вершаў «святога мучаніка» А. Лук'янава. Вось, бадай, і ўсё, што трэба для агульнага ўражання. Пяройдзем да павесткі і ходу з'езда.

Вынікі аўдытарскай праверкі фінансавых спраў былога СП СССР аказаліся на справе вялай публіцыстыкай і пераказам ужо вядомых грамадскасці фактаў пра бясконцыя паездкі Еўтушэнкі за мяжу за кошт агульнай пісьменніцкай касы. Такімі ж расплывістымі былі даклады рэвізійнай і мандатнай камісій. Другім пунктам значылася дыскусія сфармуляваная наступным чынам: «Літаратура ў сучасным грамадстве *і сацыяльная абароненасць* пісьменнікаў». Кіраўнік казахскай дэлегацыі прапанаваў перанесці дыскусію на *апошні дзень, прадбачачы*, што яна не туды можа завесці, але прапанова не прайшла пры галасаванні. Яшчэ не ўся пара была выпушчана, той-сёй паранейшаму рваўся ў бой. У выніку ўвесь прыбыўшы здалёку кворум —490 з 700— мусіў выслухваць то рэзкія выпады ў адрас дэмакратаў і прэсы, то апакаліптычныя енкі тыпу «Расія стаіць на табурэце з пятлёй на шыі», то вернападданыя прызнанні аўтаномій у любові да сваёй вялікай метраполіі. На шчасце, спробы распаліць сябе і залу астуджваліся нацыяналамі. Пасля выступлення С. Золатцава, прынамсі, Мустай Карым заклікаў да большай стрыманасці тону, адвочныя намеры ўцягнуць нас у свару асудзілі і іншыя.

На другі дзень, як толькі дайшлі да галоўнага — статута і дэкларацыі новага саюза, з'езд забуксаваў. Не было аднадушша, мелі месца *арганізацыйныя збоі*. Пры абмеркаванні было адзначана, што нам прапаноўваецца старая структура — з моцным *цэнтрам і статыстамі*. Украінскай дэлегацыі нарэшце далі слова, і А. Лупій пад крыкі з залы «бандэраўцы!» зачытаў сваю заяву. Беларусы таксама паспелі зарыентавацца і выпрацавалі, так ні разу і не сабраўшыся, заяву наступнага зместу.

«Дэлегацыя наша прыбыла на з'езд далёка не ў поўным складзе, бо думкі адносна арганізацыйнай структуры Супольнасці пісьменніцкіх саюзаў раздзяліліся. Тыя нашы таварышы, якія не прыехалі на з'езд, выказвалі сур'ёзныя апасенні, што на ім будзе зроблена спроба адраджэння унітарнага праўлення.

Мы *спадзяваліся, што* лепей зарыентуемся па ходу з'езда. Але праясніць сітуацыю належным чынам не ўдаецца. Мы не пачулі нават пэўнай інфармацыі пра гаспадарча-фінансавы стан СП. Праект Статута Супольнасці мае на ўвазе выбранне таго ж першага сакратара і сакратароў пры ім. Інстытут сустаршынь можа аказацца толькі дэкаратыўнай шырмай, якой з'яўляўся раней так званы «вялікі сакратарыят». Па-другое, на Беларусі створаны і афіцыйна зарэгістраваны самастойны, незалежны літаратурны фонд, а праекты дакументаў IX з'езда прапаноўваюць *пазіцыю* зусім іншую.

Дакументы гэтыя як належыць не абмяркоўваліся членамі незалежнага Саюза пісьменнікаў Беларусі. Мы асабліва падкрэсліваем тут пытанні ўтварэння Супольнасці пісьменніцкіх саюзаў.

У сувязі са сказаным члены беларускай дэлегацыі заяўляюць: ад удзелу ў галасаванні па фарміраванні Супольнасці мы ўстрымліваемся. Што ж датычыць Літаратурнага фонду, то мы выступаем за яго самастойнасць і незалежнасць.

Наша пазіцыя адносна Супольнасці пісьменніцкіх саюзаў будзе вызначана пасля абмеркавання пытання ў Саюзе пісьменнікаў Беларусі, пра што мы зможам паведаміць дадаткова».

На з'ездзе шмат было іншых заяў, якія тычыліся ў асноўным *уласна расійскіх праблем*. Былі выпадкі, калі выступаючага зганялі з трыбуны «ввиду нежелательного *направления мысли*», як гэта здарылася з прадстаўніком СРП (Саюза расійскіх пісьменнікаў). Падчас і самі аратары давалі падставы для не вельмі далікатнага абыходжання поўным неразуменнем задач з'езда і свайго выхаду на трыбуну. Гучалі выступленні выразна палітычнага ўхілу — пісьменніка з Крыма, да прыкладу.

На трэці дзень мэта была дасягнута: пачалася цырымонія падпісання кіраўнікамі дэлегацыі дэкларацыі аб стварэнні Міжнароднай супольнасці пісьменніцкіх саюзаў. Цімур Пулатаў, дружна абраны перад тым старшынёй, паводзіў сябе ў досыць *аперэтачных абставінах* (аддадзім яму належнае) стрымана і з годнасцю. У зацятай вайне двух лагераў, *можна сказаць дзвюх партый*— Еўтушэнкі і Бондарава — менавіта ён, рускамоўны ўзбекскі празаік, адыграў досыць істотную ролю (толькі невядома, ці к дабру). Час пакажа, наколькі жыццяздольная і трывалая новая пісьменніцкая супольнасць, аднак процістаянне сіл на тым не зжыло сябе. Пад пытаннем застаецца лёс маёмасці былога СП СССР. Ужо створаная і зарэгістраваная садружнасць пісьменнікаў, па ўсім бачна, не прызнае правамоцнасці самога з'езда і ўсіх яго рашэнняў.

Як бы далей ні павярнуліся падзеі — пераносіць варожасць на айчынную глебу, думаць пра новы саюз у нас — рэч немагчымая, недаравальная. Гэта азначала б ахвяраваць адраджэнскімі памкненнямі ва ўгоду палітычнай кан'юнктуры ці з-за светапоглядных разыходжанняў. Адзінае, чым можна выратаваць арганізацыю ад расколу — стаць сапраўды незалежнымі (з умовай, што нам будзе выдзелена наша доля ў маючым быць раздзеле маёмасці). А ўжо з кім пасля сябраваць, з кім мець творчыя кантакты— асабістая справа кожнага. Культурная, чалавечая прастора, як слушна сказаў адзін з дэлегатаў, куды важней эканамічнай...

Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ,
наш спецкар.

Ніл ГІЛЕВІЧ

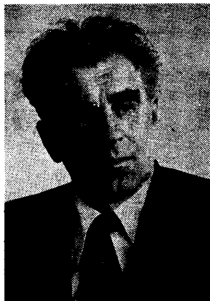

А ШТО ТАМ, ЗА ТЫМ ДАЛЯГЛЯДАМ?..

Сёе—тое пра вершы

А вершы свае спалі...
З прыватнай размовы.

Так, так, шаноўны, вершы — гэта дробязь,
І хоць для іх патрэбен божы дар —
Сярод тавараў гэта не тавар,
Багатыром цябе яны не зробяць.

Таму— за непатрэбай — ты іх знішчы:
Збяры ўсе разам і спалі ў агні...
Ды я ўжо так рабіў, але ж яны
Яшчэ мацней растуць на папялішчы!..

Балада

На світанні, ледзь заднела,
Нібы мне пабудка,
Загугукала на дрэве
Дзікая галубка.

Ды чамусьці так трывожна,
Так журботна-скрушна —
Што было ніяк няможна
Слухаць раўнадушна.

Хоць спытай у шызакрылай:
Дзе ўзялося зрання
Столькі жалю, столькі крыўды,
Столькі наракання?

Хто пачуць яе павінен
І чаму не чуе?
Можа, здрадзіў галубіне
І з другой буркуе?

Можа, ён душой бяздольнай
З іншым краем зросся?..
Не, не здрадзіў. І гняздоўя
Роднага не зрокся.

На драпежнай дзюбе ў полі
Кроў яго скіпела.
Бо ён надта верыў волі,
Надта лётаў смела.

На ўзгорку

На ўзгорку на сіверным ветры,
Стаіць ён, ад шляху наўзбоч,
І ў далеч, дзе лес пракаветны,
Глядзіць, не адводзячы воч.

Зламаны душэўным разладам,
З надзеяй глядзіць і з тугой.
А што там, за тым даляглядам?
За тою сівою смугой?

Там вёсачка недзе ў бярозах,
І хата на ўскраіне... Там...
Ах, колькі разоў ён у крозах
Заходзіў туды, як у храм!..

Што ж сёння душа яго ў траўме?
Што мроіцца зараз яму?
Ці, можа, вяртаецца ў травень —
На споведзь юнацтву свайму?

Ці чуе, як сіверам клятым
Да сэрца крадзецца зіма?..
А што там, за тым даляглядам, —
Адказу няма і няма.

Вар'ят

Вар'ят ідзе праз людны пляц.
Спадобіў Бог вар'ята.
Глыбока ў сэрцы — скарга-плач,
А на абліччы — свята.

Глыбока ў сэрцы — золь імжы,
Глыбока, непагодна.
А выгляд — быццам на душы
І лёгка, і свабодна.

У зрэнках многіх — злосць і страх,
Зайздросліва штосьці,
Ну, а ў яго ных у вачах —
Ні зайздрасці, ні злосці.

Знаёмца-злыдня напаткаў
На ўскрайку тратуара —
Як дружбаку, руку падаў,
Сказаў: «Здароў, пачвара!»

І — на чырвоны светлафор,
Праз гулкую палосу,
Праз сто гудкоў — наперакор
Усім прысудам лёсу.

Яшчэ й смяецца, херувім!..
Гэй, фурманы ў калясках!
Прытармазіце перад ім,
Не збіце, калі ласка!

Не дайце здарыцца бядзе!..
Бо як яго не стане —
Хто ж тую песню вам складзе,
Што дна душы дастане?

Віхура

Віхура!.. Віхура!..
Няўрымсная бура!..
Адкуль узялася?
З чаго пачалася?
Схапіла, сарвала
І цягне, і ўзносіць
Упору і ўгору,
Увысь, у прастору.
У чорныя хмары,
За хмары, да сонца,
Да сонца! А сонца
Так зырка там свеціць —
І паліць, і смаліць,
І вочы мне слепіць!..

Віхура, віхура!
Шпурляе, шматае,
І круціць, і гоніць,
І рве-разрывае,
І дух забівае,
Займае, сцінае...
Куды яна кіне?
І дзе апынуся?
Чаму не баюся,
Што гэта стыхія
Душу мне скамечыць
І збэрсае-склыча?
Затое, што кліча
Зазірнуць у вечнасць?
А можа — што возьме
З разгону, з размаху
Шпурне мяне вобзем —
І ціша наступіць?
І ціша наступіць!..
І ціша наступіць...
Навек!.. І нікому
Нідзе не заруліць,
Што ў буры-віхуры
Звіхурыўся хтосьці...
Не! Грымнуцца вобзем,
Рассыпяцца косці
Ды вочы паб'юцца
На пырскі-асколкі —
Расою пральюцца —
На травы і зёлкі...
А дух безаглядны,
Душа-непакора
Ачахне, ашляхне,
Знямогне няскора!
А будзе насіцца,
Між хмарамі віцца
І весела жыхаць
Агнём-бліскавіцай.

Хто прагне віхуры,
Як прагнуць збавення,—
Агонь-бліскавіца
Таму блаславенне!

●

Як нечакана сцюжаю-дыхнула
На перш цвет, на першаспеў вясны!
І курчацца зялёныя лісточкі —
Знявераната шчасця вестуны,
І аблятаюць белыя пялёсткі —
Спадманныя, нязбыўлівыя сны,
І сыпяцца, і сыпяцца яны,
Ужо з іх вырас цэлы курганок —
На свежай насле, на магіле мар,
А поверх—з металёвых руж вянок,
На чорным крэпе літары — не тыя,
Што звыкла намалёўвае маляр,
Не срэбраныя і не залатыя,
А пісаныя почыркам знаёмым,
Такім знаёмым мне, што як убачу —
Нястрымана заходжуся ад плачу.

Перад люстэркам

Мо даняла паняверка,
Можа, хто крылы падсек?
Пільна глядзіцца ў люстэрка
Немалады чалавек.

Ясная, светлая роўнядзь —
Тое люстэрка ў бары.
Гладзь ад вятрыскі бароняць
Лозаў купчастых шатры.

Тонуць набеглыя цені,
Ніхнуць у сховах трысця.
«Божа, які летуценнік!
Божа, якое дзіця!..»

Сутарга раптам па твары —
Болю пакутнага след.
«Божа, якая пачвара!
Божа, які прайдзісвет!»

Лепш бы зусім не глядзеўся!
Лепш бы не бачыў сябе!
Дзе ж той акрылены дзеўся —
Вымыты ў сонца сяйве?

Мо даняла паняверка?
Можа, хто крылы падсек?..
Сумна глядзіцца ў люстэрка
Немалады чалавек.

●

Вось і стала табе спакайней.
Сунімаецца нават і памяць.
А ні ў сэрца трывога калыне.
А ні згадка балюча апаліць.

Ну а стане спакойна зусім.
Так спакойна, што ўпоўначы выйдзеш
І ў марозную зорную сінь
Ты, як воўк адзінокі, завыеш.

Нонсенс

Што не захочаш ты, каб да цябе
Мая душа ляцела з падарожжа,—
Я не паверу.
Быць таго не можа!

І што сярод натоўпу не мяне
Шукацьмеш ты гарачымі вачыма,—
Я не паверу.
Гэта — немагчыма!

І што адмовішся ад усяго,
Чым мы шчасліўіліся з божай ласкі,—
Я не паверу.
Гэта — д'ябла казкі!

Што свет дзівосны, створаны для нас,
Для нас жа стане пеклам невыносным,—
Я не паверу.
Гэта — лоўны нонсенс!

І наш малебен

Не знаю, што са мной такое:
У нейкім дзіўным неспакоі
Гляджу на голле яблынь, вішань
І так нясцерпна, аж трымчу,
Убачыць цвет на іх хачу,
Каб тут жа, зараз, буйна-пышна
Укрыўся квеценню мой сад,
Хоць разумею, бачу сам:
Яшчэ пупышкі ледзьве-ледзь
Кранупіся насустрач лету,
І што не мог ён зацвітнець
Так хутка, раптам, што для цвету
Патрэбна сонца, дождж патрэбен,
І божы гром, і... наш малебен.

Экспромт

З бубкі-бубачкі не вырастае песня,
Што ўздымае дух да паднябесся,
Вырастае — толькі і няйначай —
З кроплі-кропелькі крыві гарачай.

●

Хоць лёс неспагадны бязлітасна крыўдзіў,
І скрушна бывала, і горка,—
Я верыў: прагляне, паўстане, узыдзе
Мая запаветная зорка!

І вось яна ўспыхнула сымбалем краю —
Найяркая ў гронцы сукведцця!..
Чаго ж я ад страху цяпер паміраю?
А што — калі знічкай сарвецца?!..

●

Як чужыя, рассталіся ўранку:
Без пагляду, без поціску рук.
На бязлюдным пероне паўстанку
Заміраe ў грудзях перастук.

Пачуванне такое, нібыта
Горка-прыкрае сталася штось.
На завоях капрызнага быту
У калёсах надтрэснула вось.

Мы — чужыя? Пачуй-падзівіся!
І — заўсёды? Ці — толькі цяпер?
Разбуры свой сусвет — і згадзіся.
Перакрэслі жыццё — і павер.

Ну, нічога, нічога, нічога...
Там, дзе вечная ноч апаўе,
Нашы душы асвецяцца ў Бога
І сустрэнуцца зноў, як свае.

Сон

Вечар. І дом у экранах вакон.
Хто там — не знаю — жыве.
Міма праходжу. А мне наўздагон:
«Ніл! Цябе маці заве!..»

Мама? І кліча мяне ў гэты дом?
Як гэта ... мама, калі
Мамы няма? Ужо колькі гадоў
Спіць вечным сном у зямлі...

Я павярнуўся: высока акно —
Насцеж, а ў ім—сілуэт.
Божа! Таксама нябожчык даўно —
Мамін вясковы сусед.

Ён гэта крыкнуў... О голас бяды!
Толькі не веру я, не:
Мама, хоць дрэнны я сын быў,— туды
Клікаць не можа мяне.

Ведае родная, ведае: тут,
Тут я патрэбен яшчэ!..
Ну, а туды я паспею на суд.
Хто ж бо ад Бога ўцячэ?..

З ПОШТЫ «ЛіМа»

«Багадзельная» стала «Камсамольскай»...

У Мінску ўжо даўно вядзецца кампанія па перайменаванні вуліц і плошчаў горада. Гэта высакародная справа, бо бальшавіцкае кіраўніцтва рэспублікі ў адміністрацыйным парадку скасавала амаль усе дарэвалюцыйныя назвы, дало ім штучнае найменне. Нярэдка вуліцы і плошчы называліся ў гонар тых, хто наогул не меў ніякага дачынення не толькі да Мінска, але і наогул да Беларусі.

У былым Цэнтральным дзяржаўным архіве Кастрычніцкай рэвалюцыі БССР захоўваецца цікавы дакумент (фонд 34, вопіс І, справа 336, ліст 15). Ён датаваны 1923 годам і змяшчае ў сабе спіс сарака чатырох вуліц, плошчаў, завулкаў, якія бальшавікі вырашылі перайменаваць. Гэты спіс цікавы тым, што дазваляе даведацца: як жа называліся нашы вуліцы і плошчы да наступу бальшавіцкага панавання. Даслоўна дакумент выглядае так (арыгінал, зразумела, на рускай мове): «Аляксандраўская вул. — Камуністычная, Траецкая пл. — пл. Парыжскай камуны, Архіерэйскі зав. — зав. Луначарскага, Багадзельная вул. — вул. Камсамольская, Брацкі зав. — зав. Таварышчаскі, Белацаркоўная вул. — Чырванасцяжная, Васільеўскі зав. — Земляробчы, В. Ляхаўка — Беларуская, Вясёлая вул. — Першамайская, Васкрасенская вул. — Вызвалення, Георгіеўская вул. — Чычэрынская, Губернатарская вул. — Ленінская, Дзяменцьеўская вул. — Дзяржынскага, Дабрамысленская вул. — Чырвона- (далей незразумела, але сутнасць бачна), Захар'еўская — Савецкая, Захар'еўскі зав. — Урыцкага, Залатагорская — Чырваназорная, Ільінская — Ульянаўская, Іосіфаўская — Разінская, Казаноўская — Пугачоўская, Койданаўская — Рэвалюцыйная, Хрышчэнская — Кастрычніцкая, Каломенская — Свярдлоўская, Кандуктарская — Чыгуначная, Ляхаўская Слабада — Беларуская, Магазінная — Універсітэцкая, Мала-Манастырская — Герцэнская (у арыгінале: Герцынская), Матвееўская вул. — Р. Люксембург, Нямецкая — К. Лібкнехта, Манастырская —Бакуніна, Н. Ляхаўка — Гарбарная, Мікалаеўская — Крапоткіна, Н. Ляхаўка — вул. Ленерта, Нова-Раманаўская — Рэспубліканская, Афіцэрская — Каменеўская, Петрапаўлаўская вул. —Энгельса, Паліцэйская— Пралетарская, Прэабражэнская — Інтэрнацыянальная, Сямёнаўская — Партызанская, Серпухоўская — вул. Валадарскага, Скобелеўская — Чырвонаармейская, Саборная — плошча Свабоды, Трубная — вул. Берсана, Юр'еўская — Камуністычная...

Якія назвы больш мілагучныя, больш чалавечныя, мяркую, відавочна.

Сяргей ТАЛЯРОНАК,
малодшы
навуковы супрацоўнік
Інстытута гісторыі
АН Беларусі.

г. Мінск.

ЧАС І МЫ

Што ж мы гарантуем?

Калі вы едзеце на аўтамабілі, вам не бывае страшна! Дапусцім, на хуткасці 100 кіламетраў у гадзіну ў вашай машыны заклініць руль... «Што за глупства!—усклікне нецярплівы чытач. — На тое яна і машына, каб працаваць надзейна! Пра нешта ж думалі канструктары, калі яе праектавалі, вытворцы, калі яе рабілі!» Але пры бліжэйшай адлегласці высвятляецца, што тэорыя—адно, а практыка—зусім іншае. Высокая якасць нямецкіх «мерседэсаў» ці японскіх «таёт» не ўзнікае сама па сабе, з нічога. Гэта перш за ўсё вынік упартай працы тысяч людзей і магутнай матэрыяльнай базы, якая забяспечвае працэс выпрабаванняў і даводкі машын. Як у нас на Беларусі сёння справы з якасцю новай тэхнікі, ці здольная яна канкурыраваць на сусветным рынку, забяспечваючы пры гэтым прымальны ўзровень бяспекі людзей! Цэлы шэраг праблем у гэтай галіне, якія патрабуюць неадкладнага вырашэння, закранаюцца ў артыкуле, які прапаноўваецца вашай увазе.

Вядома, што машынабудаванне мае даволі вялікую вагу ў валавым прадукце рэспублікі. Тым не менш, навуковае суправаджэнне вытворчасці машын недастаткова забяспечваецца ні ў фінансавых, ні ў даследчых планах рэспубліканскіх НДІ. Уся бяда ў тым, што 80 працэнтаў машынабудаўнічых заводаў былі падпарадкаваны саюзным міністэрствам, якія вялі сваю манапольную палітыку. Некалькі мізэрных галіновых ПКТІ або філіялаў НДІ, тры інстытуты АН Беларусі і два навучальныя інстытуты з мікраскапічнымі лабараторыямі — вось наш навукова-тэхнічны патэнцыял.

Парадаксальна, але нават гэтыя падраздзяленні вымушаны шукаць дагаворныя работы за межамі рэспублікі. У апошнія гады фінансаваць асабліва актуальныя праблемы навукі пачалі па рэспубліканскіх праграмах.

Адна такая праграма закончана ў 1990 годзе. Прыцягнула яна 38 дактароў навук, каля 400 кандыдатаў і больш за 600 навуковых супрацоўнікаў. Выдаткі на зарплату склалі каля 7 мільёнаў рублёў. Ну і што? А бяда ў тым, што рабілі яе людзі па прынцыпе хто на што здольны, а аб'ядноўвала іх толькі агульная назва праграмы. Больш таго, пад актуальныя праблемы пры жаданні можна дадаць блізкія і малазначныя работы, якія акажуцца баластнымі.

У тэхніцы сёння трэба ўздымаць, перш за ўсё, тэхнічны ўзровень галін, якія рыхтуюць камплектуючыя вырабы: гумоватэхнічныя, гідраўлічныя, зубчатыя колы, падшыпнікі, электратэхнічныя элементы і яшчэ больш дробныя дэталі. Іх узровень, у першую чаргу, вызначае якасць машын.

Даўней у гарадах Беларусі тыя з рамеснікаў, хто выпускаў якасную прадукцыю, былі аб'яднаны ў цэхі. Тыя, хто не ўмеў гарантаваць якасць — партачы,— у цэхі не прымаліся, вырабы іх на ярмарках купляліся танней і ў апошнюю чаргу. Як ні горка ўсведамляць, але такое, прыкладна, становішча ў нас сёння на сусветным рынку.

Апраўданне, што мы працуем на ўнутраны рынак, для сябе, не праходзіць. Справа ў тым, што згодна дадзеным Еўрапейскай арганізацыі па кантролі якасці, прыкладна дзесяць працэнтаў нацыянальнага прадукту прамыслова развітых краін губляецца з-за недастатковай якасці матэрыялаў і вырабаў. Нашы эканамісты не рашыліся яшчэ падлічыць страты ад нізкай якасці тэхнікі. Можна толькі арыенціровачна прыкінуць, што мы губляем не менш за пятнаццаць працэнтаў. Страты ад браку тавараў народнага ўжытку дадаюць яшчэ працэнтаў пяць. У выніку атрымліваем каласальныя ўбыткі. Успомніце, як пацеюць усю зіму мурзатыя трактарысты над нашай сельгастэхнікай. Альбо яшчэ. Кожны мінчанін, уключаючы і немаўля, заносіў штогод у гадзіннікавую майстэрню адзін рубель (цяпер ужо ў 10 разоў больш).

А колькі ў нас рамонтных заводаў, якія рэанімiруюць хворую тэхніку. У эксплуатацыі, так лічыць увесь свет, яна прыносіць толькі страты і стварае аварыйныя сітуацыі. Не сакрэт жа, што цеплавозы, трактары, аўтамабілі і нават самалёты мы рамантуем збольшага, абавязкова датэрмінова.

Выдаткі на навуку ў рэспубліцы складаюць паўпрацэнта ад валавога нацыянальнага прадукта, у той час як вядучыя капіталістычныя краіны асігнуюць на гэта тры і нават пяць працэнтаў. Дзякуючы гэтаму ў ЗША, ФРГ і Японіі доля прададзенага на рынку прадукта складае пятую частку ад выпускаемага, у нас — да трох працэнтаў. Дарэчы, сённяшні капіталіст атрымлівае прыбытак не ад прыбавачнага кошту — яго ён аддае рабочым і дзяржаве, а ад навацыі вытворчасці, якую забяспечвае навука. Што ж нам рабіць?

Відавочна, што стварэнне навукаёмістых тэхналогій і прагрэсіўных канструкцый машын патрабуе ўсебаковых выпрабаванняў канчатковай прадукцыі. Існуючая сёння дзяржаўная сістэма гарантыі якасці — адна з прычын адсталасці. Нельга сказаць, што яе не ўдасканальвалі. Якіх толькі ні было камісій па якасці! А колькі яны выпілі за знакаміты «знак якасці»! Гарантыі якасці няма, як і не было. Асноўныя заганы нашай тэхнікі: вялікая вага, шум вібрацыі, перарасход энергіі і нізкая даўгавечнасць — сталі традыцыйнымі.

Абсурднасць сітуацыі яшчэ ў тым, што большасць першых беспрацоўных маюць тэхнічную вышэйшую адукацыю. Што, мы іх кепска рыхтавалі? Што, зярняты навукі падалі на камень? А што зрабіў урад?

Гадоў пяць назад СМ БССР прыняў пастанову аб павышэнні якасці і мерапрыемствах па зніжэнні шуму і вібрацый машын. Прадугледжваліся асігнаванні на набыццё навейшага вымяральнага абсталявання, падрыхтоўку лекцыйнага курсу і матэрыяльнай базы для павышэння якасці машын і зніжэння іх шуму. Мінула пяцігодка, а якасць пагаршаецца, дадзеныя па выпускаемаму нашай тэхнікай шуму па-ранейшаму засакрэчаны... для нас. Акрамя таго, рэспубліка дагэтуль не мае нават аднаго камплекта сучаснай шумавібравымяральнай апаратуры і шумазаглушанай камеры.

У АН Беларусі біёлагі склалі праграму па ахове прыроды і паляпшэнні асяроддзя пражывання людзей. Ужо выдзелена мэтавае фінансаванне і сёе-тое робіцца. Аднак усё яшчэ спрацоўвае інерцыя старога мыслення. Мы другі год дамагаемся дапаўнення гэтай праграмы раздзелам акустычны камфорт тэхнікі і не здолелі даказаць навуковаму кіраўніку яго карыснасць. Важнейшыя раздзелы праграмы для чалавека па торфе, вадзе, паветры. Падобна, што нам не хапае экалагічнага, а біёлагам інжынернага зроку. Альбо тут знакамітае месніцтва?

Пра асігнаванні на навуку ў Дзяржплане лепш не ўспамінаць. А як быць з выпрабаваннямі машын? Большасць з іх выпрабоўвалася за межамі рэспублік і не лепшым чынам. Вучоныя ў гэтых работах выступаюць як выканаўцы, а не партнёры.

Успомніце сумна вядомы кормаўборачны камбайн КСК-100. Ад вучоных патрабавалі паляпшаць асобныя вузлы і добра плацілі. У выніку грошай, выдаткаваных на навуку, з лішкам хапіла б на стварэнне новай машыны. Але задачу ставілі заводскія інжынеры. Больш за тое, заводскія кіраўнікі ў справаздачах ахвотна называюць свае машыны адпаведнымі ўзроўню лепшых замежных аналагаў. Што, іх пачалі купляць нароўні з іншымі або без дапрацоўкі прымаюць пасрэдніцкія фірмы? Не і не. Гэта мы прадаўжаем размовы для прапаганды. Незразумела таксама, хто гэта вызначыў? За мяжой дзеля гэтай мэты ёсць сістэма выпрабавальных цэнтраў, якія бяруць прадукцыю са склада і правяраюць на адпаведнасць яе патрабаванням сертыфікацыі. Ёсць спецыяльнае Генеральнае пагадненне па тарыфах і гандлі (ГАТТ). Нас, дарэчы, туды абяцалі прыняць толькі назіральнікамі і не спяшаюцца пакуль што.

Што датычыць рэспублікі, то ў яе няма органа, які вызначае якасць тэхнікі, няма норм, методык, абсталявання і, асноўнае, навучаных для такой работы кадраў. Уявіце сабе, што ў нас з'явіліся грошы, прытым, колькі хочаш. Выпускаць надзейную тэхніку, аднак, мы не зможам, пакуль не навучымся хутка яе выпрабоўваць і адбракоўваць непрыгодныя вузлы. Гэта будзе чарговы тормаз нашага прагрэсу.

Настаў час падумаць пра стварэнне рэспубліканскага выпрабавальнага палігона. За мяжой іх дзесяткі ў кожнай краіне. У нас жа не больш за дзесятак на ўвесь СНД. На долю Беларусі даводзіцца адна машынавыпрабавальная станцыя — МВС Заходняя, якая выпрабоўвае сельгастэхніку. Ангары яе не запоўнены і на трэць, прыбораў — кот наплакаў. Трэба, у першую чаргу, сучаснае абсталяванне, вымяральныя прыборы, элементы аўтаматыкі, інфармацыйная база. Усё гэта, акрамя прыбораў, можна нашкрэбсці ў рэспубліцы. Але павінна быць мэтанакіраваная праграма павышэння якасці і распрацоўкі метадаў яе кантролю.

Аднаму заводу стварыць сучасную выпрабавальную станцыю ў кароткі тэрмін не па сілах. Беларускай навукова-прамысловай асацыяцыі (БНПА аб'ядноўвае больш за 70 дзяржпрадпрыемстваў) гэта будзе зрабіць лягчэй, а рэспубліцы яшчэ лягчэй. Пры гэтым не трэба выпрабоўваць гатовыя агрэгаты. Дастаткова ведаць рэсурс адказных вузлавых дэталяў. У гэтым плане выпрабавальны цэнтр будзе універсальным. Акрамя стэндаў, патрэбны універсальныя машыны для кантролю якасці металу на разрыў, кручэнне, удар, знос і г. д. Ніводны з нашых заводаў поўнага камплекту такога абсталявання не мае. А між тым вопыт паказвае, што без выпрабавальнай тэхнікі не асвоіць хутка новыя канструкцыі. У абароннай і авіякасмічнай прамысловасці ў гэтым не сумняваліся і ўкладалі грошы. Вынікам некалі радаваліся ўсе. Тое ж самае трэба зрабіць з астатняй тэхнікай. У адваротным выпадку мы яшчэ доўга не зможам прадаваць яе за мяжой. Пасля правядзення выпрабаванняў і наяўнасці гарантыі пачынаць продаж можна ўроссып: падшыпнікі, зубчатыя колы, рысоры, амартызатары, крапеж і іншыя дэталі.

Адзін з пунктаў тэхнічнага забеспячэння. Фота А. ШАБЛЮКА.

У розных дакументах можна сустрэць параўнальную ацэнку нашай тэхнікі з лепшымі замежнымі ўзорамі, так званую карту тэхнічнага ўзроўню. Бессэнсоўнасць такіх дакументаў, якія ацэньваюць выраб па адным-двух параметрах, відавочная. Тым не менш, пры афармленні дзяржзаказу для праграм гэта асноватворны дакумент.

У сувязі з дэфіцытам аўтазапчастак кааператары наладжваюць іх масавую вытворчасць. Для гарантыі якасці патрэбен сертыфікат, які таксама патрабуе выпрабаванняў. Без гэтага пакупніку трэба настройвацца на асабістую адказнасць за надзейнасць сваёй тэхнікі.

У апошні час энергічныя людзі па льготнай пошліне прывозяць масу патрыманых аўтамабіляў. Арганізуюцца нават кааператывы па зборцы легкавых і грузавых аўтамабіляў з замежнага аўталому.

(Працяг на стар. 12).

ПАКРУЧАСТЫЯ СЦЯЖЫНЫ ДАЎНІНЫ

Чаргові нумар часопіса «Спадчына»

Гісторыя і культура... Нарэшце робім мы спробу аб'ектыўна, не кідаючыся ў крайнасці «класавага характару», высветліць, што ж было ў нас, беларусаў, раней, што прынеслі мы ў дзень цяперашні, а што, як ні шкада, страцілі. Нездарма і часопіс «Спадчына» з нумара ў нумар працягвае адну са сваіх галоўных рубрык, якая мае такі ж назоў — «Гісторыя і культура». Яна і гэтым разам— змястоўная. Тут — споведзь С. Новіка-Пеюна «Мой шчаслівы дзень» (запіс У. Панады), артыкул В. Шматава «Ля вытокаў» (ён расказвае пра А. Іпеля, нямецкага даследчыка, які першым у гісторыі мастацтва паставіў праблему беларускай мастацкай школы, паказаў сувязь яе з іншымі культурамі, у тым ліку і антычнай), артыкул Э. Зайкоўскага «Калі на Беларусі з'явілася пісьмо?», пра змест якога красамоўна гаворыць сама назва.

«Спадчына», як гаворыцца ў невялікай урэзцы да раздзела «Паэзія, проза», «працягвае тэму «ваяцкай паэзіі» — своеасаблівай з'явы ў беларускай літаратуры, амаль невядомай шырокаму чытачу». Сапраўды, гэтая белая старонка ў гісторыі нацыянальнага прыгожага пісьменства. А. Бялецкі расказвае пра Кастуся Езавітава —не столькі пра ваеннага дзеяча, колькі пра рэдактара, публіцыста, крытыка, перакладчыка і паэта. Змешчана некалькі твораў К. Езавітава, а таксама яго пераклад верша Я. Райніса «Зламаныя сосны». Перакладамі з А. Міцкевіча прадстаўлены П. Бітэль, які некалькі месяцаў не дажыў да свайго 80-годдзя. Друкуецца і ў артыкул-даследаванне «Бітва за Смаленск».

Грунтоўным атрымаўся раздзел «Даследаванні і меркаванні». Ю. Лаўрык у артыкуле «Іпаці Пацей» спрабуе падаць супярэчлівую постаць былога біскупа Уладзіміра-валынскага і берасцейскага, мітрапаліта Кіеўскага і ўсяе Русі. «Загляне сонца...» і. Вацлаў Іваноўскі» Ю. Туронка — малавядомыя старонкі з гісторыі дзейнасці вядомай выдавецкай суполкі «Загляне сонца і ў наша аконца».

Апошнім часам з'яўляецца ўсё больш публікацый пра жыццё на тэрыторыі Беларусі прадстаўнікоў іншых народаў. Артыкулы І. Сосіса «Яўрэі на Беларусі» і У. Мехава «Пішу са скрухай і болем» — як бы дапаўненне да такіх матэрыялаў. Тут жа артыкул Я. Запрудніка «Гістарычныя і культурныя асновы беларускай нацыянальнай свядомасці».

«Мова» — новая рубрыка ў «Спадчыне». Адкрываецца яна артыкулам Я. Станкевіча «Беларуская вымова царкоўна-славянскага пісьма» (уступ В. Вячоркі).

Нельга не згадаць і іншыя матэрыялы чарговага нумара. Так, П. Прудніка́у прыгадвае забытага паэта Я. Субача («Грузчыка з «Камунаркі»). Працягваецца публікацыя працы А. Цвікевіча «Заходні русізм», пераклада А. Клышкам «Новага запавета». Друкуюцца мемуары Яна Уладзіслава Пачобута «Бітва на Басі» (прадмова і пераклад з польскай В. Таранеўскага). Завяршае нумар рэцэнзія А. Марціновіча на кнігу У. Содаля «Сцежкамі Мацея Бурачка».

ПАЧЫНАЛА З СЯБЕ

Ад самага дня яе заўчаснай смерці неадчэпна ідуць за мной пытанні. Чаму першымі адыходзяць лепшыя, самыя чулыя, неабыякавыя, таленавітыя! Тыя, побач з кім іншым цяплей і надзейней, прыгажэй і святлей. Можа, каб здрыганулiся нашы душы, атупелыя ў мітусні будняў! Каб боль страты харошага чалавека хоць крыху прасвятліў і ачысціў нас, прымусіў думаць пра высокае і вечнае!

Калі ў гэтым і ёсць нейкі сэнс, то справядлівасць адшукаць немагчыма. Ці ж слязой дзіцяці, пазбаўленага матчынай ласкі і клопату, лячыць чужыя хворыя душы! Не суцяшае і хрысціянскае тлумачэнне абранасці. Бо ў кожнага з нас ёсць вялікія абавязкі і перад грэшным зямным светам, і звязаны з ім чалавек ой якой балючай і трывалай ніткай...

КОЛЬКІ гадоў назад многіх устрывожылі чарговыя «праекты веку» — маштабнае затапленне Віцебшчыны і тысячакіламетровае дамбаванне Прыпяці. Але дзейнічаць пачала менавіта Тамара Чабан: шукаць навуковыя доказы згубнасці распрацаваных праектаў, будзіць грамадскую думку. Пад пісьмом у абарону роднай прыроды падпісаліся сотні навукоўцаў Акадэміі навук, пісьменнікаў, настаўнікаў, рабочых, служачых. Пісьмом, аднак, справа не закончылася. Побач з вучонымі Тамара брала ўдзел у абмеркаванні праекта на самых розных узроўнях. Можна толькі здагадвацца, чаго ёй гэта каштавала.

Вялікіх душэўных выдаткаў патрабуюць сёння ад чытача так званыя экалагічныя зборнікі, у якіх быццам спрасаваны боль прыроды, знявечанай выдаткамі цывілізацыі. А ад складальніка? Пэўна ж, ступень яго сперажывання значна вышэйшая, бо ён выпрабоўвае на сабе (і не адзін раз) той эмацыянальны зарад, які панясе кніга чытачу. Складзены Тамарай Чабан зборнік мае назву «Зона бяды», асноўнай тэмай у ім стала чарнобыльская.

Не менш за экалогію яе турбавала становішча з роднай моваю і культурай, нацыянальны нігілізм, які буяў і разрастаўся ва ўсіх сферах жыцця беларусаў. І тут яна менш уздыхала ці абуралася, а больш рабіла канкрэтную справу. Лекцыі, выступленні пра літаратуру, дапамога настаўніцы беларускамоўнага класа, дзе вучыўся першынец-сын, удзел у распрацоўцы альтэрнатыўнай праграмы для сярэдняй школы...

З дзяцінства жыла ў Тамарынай душы патрэбнасць гаварыць са светам мовай паэзіі. Аднак у студэнцкія гады яна кінула пісаць вершы (можа, з-за высокай асабістай патрабавальнасці) і абрала менш паважаны ды не менш патрэбны кірунак творчай дзейнасці — літаратуразнаўчую навуку і крытыку. А можа, прычына была ў рана адкрытым, што «трэба... вымераць кніжныя ісціны жыццём, каб хоць нешта, хоць крыху зразумець у паэзіі». У артыкуле «Дыялог з юнацтвам» («ЛіМ», 1986, І.VІІІ), адкуль узяты гэтыя радкі, Тамара Чабан, згадваючы гады студэнцтва і пасяджэнні літаб'яднання «Узлёт», дае настунную самахарактарыстыку: «Усё, ці амаль усё, было чужое — недзе вычытанае, пачутае, але не перажытае».

Не ведаю Тамарыных дзіцячых і юнацкіх вершаў, каб меркаваць пра іх перажытасць. У тых жа, пазнейшых, якія ўсё ж з'яўляліся, пачуццё сапраўды перажытае і перадуманае, вынашанае, выпакутаванае. Вершы ўражваюць глыбінёй адчуванняў, нейкай асаблівай устрывожанасцю за свет, прасветленай мудрасцю, уласцівай, бадай, толькі людзям з доўгім і нялёгкім жыццёвым шляхам. Так, аўтар, сама будучы ў пары чалавечага росквіту, убачыла страшную карціну канца ў «вечнай» вясне, маладосці, квітненні» (чаго жадаў блізкім і знаёмым ці не кожны з нас). Яе зусім не радуе перспектыва «вечна красаваць, і не даспець і не адкалацца». Без трагізму, як заканамернасць і неабходнасць прадаўжэння жыцця яна ўспрымае нават наканаванае чалавеку «ў часу пад касою падкасіцца». Бо жыццё — бясконцыя змены і рух, спыненне гэтага руху азначае адно — смерць. Пісаліся вершы, пэўна, тады, калі выспявала патрэбнасць выявіць, выказаць глыбока асабістае, і ўяўляюцца яны своеасаблівай паэтычнай споведдзю душы:

Хвіліна шчасця выпала зямнога.
Здавалася б, жыві і не тужы.
Але адкуль, адкуль яна, трывога,
Адкуль яна, трывога на душы?

Споведзь заўсёды вельмі асабістая, нават інтымная з'ява. Таму, думаецца, Тамара няшчаста чытала сябрам і знаёмым уласныя вершы.

Калі душа засне і назаўсёды
Патухне ў ёй апошняе святло,
Здзіўлюся, мабыць, я, з якой нагоды
Так сумаваць і планаць так было!
І так чакаць адзінага спаткання,
Не бачачы ні свету, ні людзей,
Нібы зямля круціцца перастане
І ў бездані навекі прападзе,

І ўжо не будзе ні зімы, ні лета...
Ды лепей ноч адвечная і скон,
Чым забыццё спатоленае гэта,
Чым той былы і будучы мой сон.

Не, такія радкі пішуцца для сябе. Тут шчырасць і душэўная адчыненасць, якія не выстаўляюцца напаказ.

Актыўна выступаючы як крытык, Тамара Чабан прымала ўдзел у дыскусіях, што час ад часу ўсчыналіся на старонках перыядычных выданняў. Павага да апанента, да выказанай ім думкі, доказнасць, аргументаванасць вылучалі яе артыкулы. Спрашчэнне, утрыраванне, фельетоннасць былі для яе прыёмамі непрымальнымі. Менавіта непрымальнымі, бо пісаць яна магла і хлёстка і рэзка. Сведчаннем чаго з'яўляецца адзін з апошніх артыкулаў «Вялікая Таўталёгія» («ЛіМ», 1991, 13.XІІ), у якім Тамара Чабан палемізуе з аўтарам «Нашай Нівы» Францішкам Эн. Прэтэнцыёзнасць, а ў нейкіх момантах і непрыстойнасць выказванняў крытыка, што схаваўся пад псеўданімам, вымагалі адпаведнай рэакцыі. Тон выступлення-водпаведзі шмат дзе іранічна-з'едлівы: «Вернемся ў Эўропу», — заклікае чытача Францішак Эн. пасля свайго «аргазмістычнага» пасажу. Даруйце, але калі гэта Еўропа, то мне чамусьці хочацца ў Азію».

Так-жа, дзе палеміку выклікалі не чые́сьці закранутыя амбіцыі, а клопат пра літаратуру, яна іншая. Няхай нават вырата́вальны шлях, прапанаваны апанентам, такім ёй не ўяўляецца. Тамара Чабан не пагадзілася з Л. Дранько-Майсюком, на думку якога беларуская літаратура, каб вярнуць чытача, павінна ўсю ўвагу скіроўваць на форму. У артыкуле «Між Сцылай і Харыбдай» («ЛіМ», 1987, 20.XІ) яна сцвярджала непарыўнасць зместу і формы ў мастацкім творы, даводзіла, што ў беларускай літаратуры папярэдніх дзесяцігоддзяў «зместу не было зашмат». Аднак, у адрозненне ад некаторых іншых крытыкаў, Тамара Чабан не ўбачыла ў выступленні Л. Дранько-Майсюка нігілізму і ахайвання, успрыняла яго «як вострае, палемічнае непрыняцце тэматычнай запланаванасці мастацтва, вузка і спрошчана зразуметай сацыяльнасці і публіцыстычнай надзённасці».

Насцярожвала яе ў маладой крытыцы самаўпэўненасць, беспапеляцыйнасць тону, адсутнасць сумнення. У спрэчцы з С. Дубаўцом, поруч з яго дыстыляванай чысцінёй — нежаданнем даравацы памылкі старэйшаму пакаленню і ўбачыць уласныя — пазіцыя Тамары Чабан выглядае і мудрай, і чалавечнай. «...Падчас мы ў выкрывальным пафасе займаем пазіцыю суддзі, — пісала яна, — свядома ці несвядома адмяжоўваемся ад таго, што крытыкуем, не адчуваем у тым а с а б і с т а й віны... Мне здаецца, справядлівая крытыка, разумных пажаданні, павучанні, меркаванні могуць так і застацца прыгожымі словамі, пакуль яны будуць скіраваны на іншых, на другіх, на каго-небудзь...» («Каб слова стала справай», «ЛіМ», 1968, 28.ІІ). Размова ішла, здаецца, пра крытыку. Аднак тут

Дзе ты, краіна Ідылія?

Сцежкамі герояў Алены Васілевіч

У чароўную краіну з нетутэйшай назвай Ідылія можна даехаць на прыгарадным аўтобусе. Злезці на прыпынку ў Барэцкім лесе, лрайсці паўтара кіламетра і апынуцца ў той самай Зялёнай Дуброве, адкуль пайшла ў вялікае жыццё дзяўчынка Ганька — галоўная гераіня вядомай тэтралогіі Алены Васілевіч «Пачакай, затрымайся...» І прыдуманая ёю краіна— зусім не геаграфічная назва, а ўвесь той навакольны свет, у якім расла дзяўчынка: з сенажацямі і дубовым гаем за аселіцай, з Фотавай ямай на рэчцы, з буслянкай на цяністай ліпе, з вяскоўцамі — працавітымі, добразычлівымі, надзеленымі сялянскай мудрасцю і талентам земляроба.

Прататыпам Зялёнай Дубровы паслужыла пісьменніцы невялікая, двароў на чатырнаццаць, вёска Ліпнікі. Туды перад вайной хадзіў і я ў школу-пачатку. Наведваюся і зараз, стаўшы пенсіянерам — клічуць сцежкі далёкага маленства.

Быццам нічога не змянілася ў абліччы вёсачкі. Тая ж вузкая, пад шатамі старых ліп і клёнаў вуліца. Менш, праўда, засталося сядзіб, але затое — хаты дыхтоўныя, дагледжаныя, ля іх шмат садоў. Толькі не чутна пульсу жыцця пастарэлай вёсачкі — без маладых людзей яна, без дзіцячых галасоў. І думаеш: колькі ж цікавых чалавечых лёсаў, характараў віравала вакол аўтара аповесці, калі яна здолела потым гэтак праніклёна, па-майстэрску ўваскрэсіць усё перажытае, пачутае і ўбачанае ў добрую, на пяцьсот старонак, кніжку!

А што б сёння ўбачыла Ганька на месцы сваёй краіны Ідыліі? Ад дубовага гаю, куды яна бегала раніцай з кошыкам збіраць тугія, з крамянымі шапачкамі, баравікі, засталіся тры дрэвы. І Фотавай ямы на безымяннай рэчцы няма даўно — там зараз асушальная канава. Няма і сенажацяў з рознакаляровым дываном разнатраўя — іхператварылі ў ворыва, як і Кляпчанскае балота з Шэндаравым бродам, куды Ганька адна баялася хадзіць. Адно чарнее яшчэ сцяна Барэцкага лесу, ды і то парадзелага, засмечанага, забруджанага рознай бытавой непатрэбшчынай.

З маім даўнім сябрам, настаўнікам-пенсіянерам Вадзімам Адамавічам Нямонскім мы налічылі ў Ліпніках усяго сем хат, у якіх жыве адзінаццаць чалавек. Чатыры хаты — пустыя.

Пустуе хата Уладзіміра Заброцкага — тая, у якой гадавалася пасля смерці маці Ганька. Сын яго, таксама Уладзімір, жыве ў Мінску, бывае тут наездамі, улетку. Школу закрылі яшчэ ў шасцідзесятыя гады, калі пайшла мода дзяліць вёскі на перспектыўныя і неперспектыўныя.

Такая доля напаткала і Ліпнікі. Школьнае двордышча —засеянае. Праз вуліцу жыве цётка пісьменніцы — Ніна Іванаўна Нямонская. На зіму васьмідзесяцігадовая бабуля выязджае ў Салігорск да дачкі, вясной вяртаецца.

З закрыццём школы паскорыўся працэс старэння краіны Ідыліі — маладыя сем'і тут ужо не заставаліся, ад Ліпнікаў да бліжэйшай школы — пяць кіламетраў з гакам.

Да нядаўніх пор на былым школьным двары стаяла груша-касцянка, пад якой у 1922 годзе Якуб Колас чытаў сялянам свае вершы, і чым ліпнікоўцы потым вельмі ганарыліся. Як трапіў сюды, у глухі куточак Случчыны, песняр? Вось што расказаў Вадзім Адамавіч:

—У той год дзядзька маёй маці, Аляксандр Сянкевіч, прыязджаў у госці з Мінска, ён там нейкім начальнікам у камісарыяце па ахове здароўя працаваў і быў у блізкіх адносінах з Якубам Коласам. Пазней яго перавялі ў Маскву, там у трыццаць сёмым годзе ён і стаў ахвярай сталінскага тэрору. Дарэчы, пра Сянкевіча не так даўно па Беларускім тэлебачанні перадавалі дакументальны фільм. А тады, у дваццаць другім годзе, Колас працаваў на настаўніцкіх курсах у Слуцку. Вось Сянкевіч з ім і прыехаў да маёй маці ў госці. Яна мне пазней расказвала пра гэты візіт знакамітага паэта. Не абышла ўвагай падзею і Алена Васілевіч, прысвяціўшы ёй адзін з раздзелаў аповесці пра Ганьку: «З людзьмі Якуб Колас трымаўся вельмі проста і звычайна. Першы выступ. Ахвотна гаманіў са старымі. А назаўтра, у нядзелю, як прыгналі кароў з ранкаў, чытаў у Мікалаевым садзе, у

выразна выявілася і жыццёвая пазіцыя Тамары Чабан: пачынаць заўсёды з сябе, слухацца ўласнага сумлення, помніць пра асабістую віну...

Адчуванне віны і адказнасці за ўсё, што адбылося і адбываецца, на маю думку, давала ёй маральнае права кінуць горкі папрок паэтам свайго пакалення: «...Гэта пакаленне ў цэлым, за выключэннем А. Разанава, не стала прынцыпова новай з'явай у літаратуры, не выпрацавала свайго мастацкага стылю, накірунку» («Дружба народов», 1991, № 4).

Аўтар артыкула не адасабляла сябе ад равеснікаў - паэтаў, хоць, як ведаем, на паэтычны Алімп не прэтэндавала. Яна бачыла больш шырокую еднасць, знітаванасць з імі — праз агульнасць лёсу. «Мы адчувалі своеасаблівы «гістарычны абавязак» — жыць і быць шчаслівымі — за сябе і «за таго хлопца», за загубленых у сталінскіх турмах і лагерах дзядоў, за загінуўшых на вайне бацькоў, за спакутаваных, бяспраўных, бяспашпартных маці-калгасніц, якія выправілі нас у сталічныя ВНУ — хай хоць дзеці пажывуць па-чалавечы...», — такую характарыстыку дала яна свайму пакаленню, народжанаму для шчаслівага жыцця пры камунізме.

Тамара Чабан шмат пісала пра творчасць равеснікаў. Рэцэнзіі на кнігі Я. Янішчыц, А. Разанава, В. Коўтун, Р. Баравіковай, Н. Мацяш, В. Іпатавай, Г. Каржанеўскай, М. Рудкоўскага, Л. Філімонавай, В. Хамчук, У. Някляева, С. Законнікава... Аналітычна-праблемныя артыкулы, агляды паэзіі. Глыбока разумеючы творчасць прадстаўнікоў свайго пакалення, будучы для іх па сутнасці «сваім» крытыкам, яна тым не менш жыла ў шырокім свеце літаратуры. Вяршыні нацыянальнай класікі — Максім Багдановіч і Янка Купала, старэйшыя сучаснікі — А. Куляшоў, А. Пысін, П. Панчанка, Максім Танк і У. Караткевіч, Р. Барадулін, А. Вярцінскі, Д. Бічэль-Загнетава, А. Лойка, А. Грачанікаў, П. Макаль, Я. Сіпакоў... да іх творчасці неаднойчы яна звярталася як даследчык і крытык. У полі яе зроку нязменна была маладая паэзія. Прытым заўважала Тамара Чабан аўтараў-пачаткоўцаў ад першых публікацый. Радуючыся кожнаму ўдаламу радку, нязбітаму вобразу, цікаваму павароту думкі (нават калі верш у цэлым і не надта ўдаваўся маладому аўтару), яна не паступалася патрабавальнасцю. Надзейным компасам была для яе «трапяткая, чуйная любоў і беражлівасць да паэзіі, да кожнага яе маленькага зялёнага калíўца».

Свет паэзіі, як і ўвогуле літаратуры, для Тамары Чабан не абмяжоўваўся творамі беларускіх пісьменнікаў. Ён быў багатым і разнастайным, увесь час разрастаўся, пашыраўся. Вярталіся ў літаратуру імёны, адкрывалася магчымасць азнаёміцца з творчасцю, і станавіліся ёй блізкім З. Гіпіус і М. Гумілёў, Н. Арсеннева і А. Салавей (пра апошніх, прадстаўнікоў беларускай эміграцыі, Тамара збіралася напісаць).

Беларускую літаратуру даследчыца разглядала ў кантэксце суседніх, рускай класічнай і савецкай, украінскай... сусветнай. Шматлікія паралелі-параўнанні, што сустракаюцца ў яе працах, выглядаюць натуральнымі і да месца, бо за імі стаяць глыбокія веды, сур'ёзны роздум, дасканалае адчуванне паэтычнага слова, разуменне законаў мастацтва. Вось, да прыкладу, у якім акружэнні паўстае «Вянок» М. Багдановіча: «Аднак у аснову «Вянка» пакладзены не біяграфічны прынцып, як, напрыклад, у паэтычных кнігах А. Блока або Г. Ахматавай, хоць нізка «Каханне і смерць» і нагадвае лірычны дзённік. Не галоўнае тут і ідэйна-тэматычнае адзінства, як, напрыклад, у аднайменнай паэтычнай кнізе В. Брусава, альбо адзінства месца і часу, гісторыка - этнаграфічнага каларыту, як у «Падарожжы на Гарц» Гейнэ, «Крымскіх санетах» Міцкевіча або «Шляху канквістадораў» М. Гумілёва».

«Космас «Вянка» («Полымя», 1991, № 12) — адзін з апошніх яе артыкулаў, па сутнасці лебядзіная песня даследчыцы і крытыка, якая ў травені адзначыла б сваё саракагоддзе. Аднак і ў першай манаграфічнай працы, кнізе «Крылы рамантыкі: Рамантычныя тэндэнцыі ў сучаснай беларускай паэзіі» (1982 г.) заўважаецца аналітызм мыслення, тонкае разуменне паэтычнага вобраза, «упісанасць» беларускай літаратуры ў сучасны літаратурны працэс, у кантэкст стагоддзя.

У артыкуле «Незапатрабаваная паэзія» крытык назвала прозвішчы заўчасна, у самым росквіце творчых і чалавечых магчымасцей адышоўшых паэтаў. Анатоль СЕРБАНТОВІЧ, Сымон БЛАТУН, Уладзімір ЛІСІЦЫН, Леанід ЯКУБОВІЧ, Рыгор СЕМАШКЕВІЧ, Яўгенія ЯНІШЧЫЦ. Наступнае прозвішча, упісанае ў гэты трагічны, страшны мартыралог «шчаслівага» пакалення, яе. Тамара ЧАБАН.

Таіса ГРАМАДЧАНКА.

цяньку, пад грушай-касцянкай, каля свірна, свае вершы. Чытаў пра раніцу ў нядзелю пра жніво, пра падгляд пчол. Жанкі толькі божкалі і дзівіліся: «От бо чалавек! Трэба ж гэтак складна пра ўсё напісаць!»

Сёння, каб узяць што пачытаць з навінак мастацкай літаратуры, таму ж Вадзіму Адамавічу трэба ехаць за восем кіламетраў у вёску Мялешкі — там сельская бібліятэка. І ездзіць, бо не разгубіў цікавасці да прозы і паэзіі, хоць аднавяскоўцы задавальняюцца тэлевізарам ды газетай.

Надвячоркам я развітваўся з былой краінай Ідыліяй з тугой і смуткам, параўноўваючы ў думках вёску Ганькі-гарэзы з сённяшняй абязлюдзелай, адміраючай вёскай. Па ледзь прыкметнай у прыцемках сцежцы-дарожцы пайшоў у бок Барэцкага лесу. Насустрач неўзабаве затарахцелі калёсы, у іх сядзелі двое мужчын пажылога ўзросту. Прывіталіся, прыпынілі коніка. Цікаўлюся ў ездавога, ці не ліпнікоўскія яны будуць.

— З Таліцы, мы суседняй вёскі...

— А што ж едзеце па азіміне? Хлеб жа...

— Усе ездзяць, вунь колькі слядоў ад машын і трактароў...

Што тут скажаш? Зямля — калгасная, а значыць нічыя, і яны на ёй — падзёншчыкі з батрацкай псіхалогіяй, што прывівалася дзесяцігоддзямі. Зямлю гэтую вакол Ліпнікаў прыязджаюць араць, а таксама сеяць, убіраць ураджай механізатары з цэнтральнай сядзібы калгаса. Туды адсюль — восем кіламетраў. Адрабілі сваё — і назад. А тутэйшыя жыхары для іх — абарыгены. Усяго і зямлі ў іх, што на сотках. Каб заараць, бульбу пасеяць, трэба ісці на ферму ў вёску Таліца (там — коні), знімаць шапку перад даглядчыкамі-пастухамі, паказваць рыльца паўлітэркі.

Калі б усталі з зямлі, уваскрэслі землякі Ганькі, тыя шчырыя і гаспадарлівыя аднаасобнікі нэпманаўскіх гадоў, паглядзелі на гэтае запусценне — за галовы хапіліся б ад крыўды і гневу.

Цяпер, калі паміж героямі аповесці «Пачакай, затрымайся» і сённяшнімі жыхарамі Ліпнікаў лягла такая неабсяжная прастора часу, калі сабралася столькі каменняў на той дарозе, якая іх развяла і раз'яднала, яшчэ больш выразнай робіцца антысялянская палітыка партыі, правадыры якой так доўга называлі яе «розумам, гонарам і сумленнем эпохі».

Міхаіл ТЫЧЫНА.

Слуцкі раён.

ЛЯ КНІЖНАЙ ПАЛІЦЫ

Вершы Ларысы Геніюш: першавыданне—у Лондане

На вокладцы гэтай невялічкай кніжкі, амаль брашуры (усяго 45 старонак), значыцца: Ларыса Геніюш. Вершы. Рукапісны зборнік з 1945—47 гг. Ніжэй — факсіміле лёгкага і імклівага накіда пяром, як з дзявочага сшытка, — кяточная віньетка і словы на лаціне: «Spiritus flat ubi vult», «Дух вее дзе хоча». Унізе зноў друкаванае: Беларуская бібліятэка імя Ф. Скарыны, Лёндан 1992.

Акрамя радка «Прыляцелі чайкі на валтаўскі бераг» амаль нічога не нагадвае, што вершы пісаліся ў Празе. Месца іх стварэння адчуваецца хутчэй як «недзе далёка ад Беларусі». Аднак ці не ў кожным вершы — мысленнае вяртанне на далёкую Бацькаўшчыну, і чуваць і далёкасць нёманскіх берагоў, і журба, і замілаванне паэткі. Пануючы настрой вершаў — боль ад страты родных, смутак, адчай, а надзея — амаль гасне. Паэтка быццам прадчувае свой гаротны лёс: у 1948 г. разам з мужам яе пазбавілі чэхаслаўацкага грамадзянства, дэпартавалі ў СССР, Вярхоўны суд БССР асудзіў абодвух на 25 гадоў сібірскіх лагераў. І нават у 1956 г., пасля вяртання на Беларусь, Геніюшы не былі рэабілітаваны.

Лонданскае выданне пражскіх пасляваенных вершаў Л. Геніюш істотна пашырае нашы звесткі аб яе творчай спадчыне. Першая выдадзеная на радзіме кніга — «Невадам з Нёмана» (1967) — уключыла некаторыя вершы чэшскай пары 1935—43 гг. і пасллагерных часоў (1956—66 гг.). Такім чынам, у зборніку — відавочная лакуна, брэш, зіянне. Найбольш поўны на сёння зборнік — «Белы сон» (1990) — аб'яднаў «Невадам з Нёмана», кнігу 1982 г. «На чабары настоена», вершы для дзяцей, а таксама тры падборкі: «Вершы розных гадоў», «З пасмяротных публікацый» і «З рукапіснай спадчыны». Але і сярод іх няма вершаў 1945—47гг. Між тым у творчасці Л. Геніюш гэта асобная і непаўторная ста-

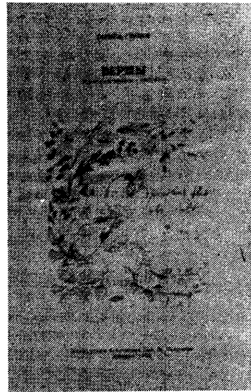

ронка: тая вяршыня трагізму, на якой нельга жыць-трываць.

Выданне падрыхтаваў і напісаў да яго ўступ (па-ангельску) Арнольд Макмілін — прафесар Лонданскага універсітэта, вядомы славіст, лепшы ў замежжы знаўца беларускай літаратуры і мовы. Няпоўных сем старонак Макмілінавага «Уступу» ўражваюць сваёй ёмістасцю. Гэта як канспект ці рэзюме манаграфіі: далейшая дэталізацыя магчымая, але асноўныя аспекты і высновы — вызначаны. Высокі клас літаратуразнаўчай працы — і ў той сістэматычнасці, з якой Макмілін характарызуе кнігу, што ў руках чытача. Ён пералічвае ўсе эмацыянальныя і сюжэтныя тэмы зборніка — ад найчасцейшых і ўстойлівых да адзінкавых. Называе асноўныя рысы мастацка-вобразнай палітры Л. Геніюш, пры гэтым пранікліва прымячае фальклорныя паралелі, магчымыя водгукі паэтыкі Някрасава ці Бабеля. Потым метадычна характарызуе метрыку, рытм, віды рыфмаў. Закранаючы мову Геніюш, адзначае гарадзенскія дыялектызмы, індывідуальныя рысы арфаграфіі, нават пунктуацыі. Месца Ларысы Геніюш у беларускай літаратуры Макмілін акрэслівае так: па сіле таленту, глыбіні і тонкасці светаадчування, па напрамках мастацка-вобразных пошукаў яе паэзія стаіць бліжэй за ўсіх да творчасці Багдановіча і Гаруна.

Аднак не ўсё бездакорна ў гэтым выданні. Вядома, я рызыкую навязваць выдаўцу-рэдактару зборніка пытанні, за якія ён не меў намеру брацца. Але арыгінал зборніка ад нас так далёка, што пытанні паўстаюць адразу. Тым больш, што зборнік мае характар папярэдняй публікацыі: ён адрасаваны не столькі шырокім колам аматараў паэзіі, колькі будучым выдаўцам і даследчыкам. Таму было б натуральна чакаць ад «Уступу» ўсіх магчымых звестак аб рукапісу. Як ён трапіў у Лондан у 1988 годзе? Дзе захоўваўся ці хаваўся дагэтуль? Почырк аўтаркі — але якіх гадоў? Хто і калі скампанаваў зборнік? Наогул, кожнае слова аб лонданскім архіве Геніюш прачыталі б на Беларусі з гранічнай увагай.

А. Макмілін гаворыць ва «Уступе», як цяжка было часам разбіраць рукапіс — чытанне як дэшыфроўка. Рэч натуральная для тэкстолага. І што ж у рэшце рэшт: заўсёды знойдзена адзінае чытанне? А можа, варта было б у падрадковых заўвагах паказаць варыянты інтэрпрэтацыі? Ці змясціць факсіміле хаця б аднаго цяжкага месца? Між тым памылкі чытання ёсць. Не месца іх тут тыражаваць, але, разгарнуўшы зборнік, можна ўбачыць, як не кладуцца ў памер словы ў вершах «Цуд» (9-ы радок), «На берагу чужым» (5-ы радок), «Вецер гойдае» (перадапошні радок), «Я — не сама» (2-і радок). Ёсць і памылкі друку (гл. старонкі 16, 18, 24, 32, 45).

Але ж, вядома, не гэтыя агрэхі вызначаюць вартасць лонданскага першавыдання Ларысы Геніюш. Арнольд Макмілін увёў у беларускае чытанне і сусветную славістыку, паэтычныя тэксты, якімі будзе ганарыцца айчынная літаратура. Так вяртаецца на радзіму наша духоўная спадчына, аднаўляецца справядлівасць, шырацца далягляды беларускай паэзіі.

Ніна МЯЧКОЎСКАЯ,
прафесар Беларускага дзяржаўнага універсітэта.

ВЯРНУЛАСЯ ПЕСНЯ З-ЗА АКІЯНА

Масей Сяднёў лімаўскаму чытачу знаёмы: штотыднёвік неаднаразова змяшчаў яго вершы і публіцыстычныя артыкулы, пра творчасць М. Сяднёва-паэта падрабязна расказала ў артыкуле «Мне песня дадзена на мукі...» (№ 32, 9 жніўня 1991 года) Лідзія Савік, у адным з месячных аглядаў часопісаў быў заўважаны і яго раман «І той дзень надышоў», апублікаваны часопісам «Нёман» у перакладзе на рускую мову. Сёння ж мы згадваем гэтае імя вось з якое нагоды: выдавецтва «Мастацкая літаратура» выпусціла аднатомнік твораў паэта і празаіка «Патушаныя зоры».

У артыкуле-ўступе «Хвалююся, сумую і пішу» Б. Сачанка гаворыць пра жыццёвы і творчы шлях М. Сяднёва, дае высокую ацэнку яго лепшым творам.

«Патушаныя зоры» — так называўся і зборнік М. Сяднёва, што выйшаў у 1975 годзе ў Амерыцы (Мюнхен—Нью-Йорк). За гэтым вобразам — сум па радзіме, туга па незваротнасці страчанага. Яна дае аб сабе знаць не ў адным творы М. Сяднёва:

Цябе я пакідаў, я думаў,
ненадоўга —
праз месяц, праз другі
вярнуся зноў.
Але цягнік далей, далей
мяне ўсё тоўхаў:
як незнарок — назад не йшоў...

Але кніга яго — гэта і споведзь перад Радзімай, беларускім народам, падрахунак пройдзенага. У гэтай кнізе — і раннія вершы, напісаныя ў пачатку трыццатых гадоў у родным М. Сяднёву Мокрым Касцюковіцкага раёна. У многім традыцыйныя, блізкія да твораў шмат якіх беларускіх паэтаў. І, вядома ж, значнае месца займае ў кнізе турэмны цыкл, ён, як і кніга, называецца «Патушаныя зоры». Немагчыма спакойна чытаць гэтыя творы, балюча дакранацца да іх. Вось «Жах». Калі б стваралася ў рэспубліцы анталогія аднаго лагернага верша паэтаў — сталінскіх вязняў, ён заняў бы ў ёй адно з першых месц:

Параніла сябе густая ноч
на ледзяных нажах.
Турма. Як бляск вар'яцкіх воч,
у вокнах б'ецца жах.
Цялячы крык упаў на брук
і лужына — крыві.
І нейчы голас: — Пальцы рук
сціскай мацней, даві!

Пакутна-роздумнае і ў раздзеле «На маршрутах»: «...прайшоўся я ў сне па зямлі Беларусі — гэта значыць, напэўна, я туды не вярнуся». І як працяг — раздзел «Як спажытак штодзённы»: «Баюся тых дарог, што я прайшоў аднойчы...». У раздзеле «Роздум» — таксама балючае: «Нашто ж, скажы, між Захадам і Усходам вачыма сінімі ты прарасла?» Гэта — пра Беларусь, якую любіць М. Сяднёў беззапаветна, а доўгі час любоў гэтая была любоўю без узаемнасці.

Наступныя раздзелы — «На супынку», «Слова», «Ачышчэнне агнём», «Уяўленне», «А часу больш, чым вечнасць». Яны — дапаўненне папярэдніх, бо ўсе паэтычныя творы М. Сяднёва — адна вялікая кніга, якая пішацца ім не адно дзесяцігоддзе.

І як дапаўненне да вершаў — раман «І той дзень надышоў». Герой яго — той жа лірычны герой паэтычных твораў. І ўжо глыбокі сэнс набывае радок аднаго з нядаўніх вершаў М. Сяднёва: «Я ёсць заўсёды на Радзіме».

Спадзяёмся, што неўзабаве «будуць заўсёды на Радзіме» і шмат якія іншыя пісьменнікі беларускага замежжа. Іх творы для калектыўных і аўтарскіх зборнікаў таксама падрыхтаваў Б. Сачанка.

А. М.

Алесь СТАВЕР

ВЕРШЫ РОЗНЫХ ГАДОЎ

Паэтычны разлад

І што за чорт! Пісаць ахвота вершы.
Ахвота выліць у блакнот душу.
Ды вось засяду над страфою першай,
Ну, а далей ніяк не напішу.

То разважанні наплываюць другія,
То меркаванні пра няскладны быт.
Бушуе ў сэрцы творчая стыхія,
Задума адыходзіць у нябыт.

І зробіцца так цяжка і так сумна,
Што хоць ідзі няведама куды.
Мо за сялом каля бярозаў шумных
Развею плынь нахлынуўшай нуды!

Ды што хадзіць без мэты адмысловай...
Навошта адзінокаму блукаць!
Закіну ў стол блакнот свой і аловак
І буду вершы класікаў чытаць.

1954 г.

Думы

Думы, думы... Лезуць, нібы пчолы.
І не твар мне джаляць, а душу.
Ох і даўся лёс мне невясёлы,
Ды ў яго спагады не прашу.

Што прасіць у каменя спагады, —
Плач ці смейся, — не кранеш яго.
Ганаруся тым я, тым і рады,
Што не бачыў смутку ён майго.

Буду жыць я радасна і светла,
Пазайздросціць каб мне кожны змог.
А свой лёс самотны, непрыветны, —
Я скручу, сагну ў барані рог.

1956 г.

Спіраль

Калі паэты перастануць ныць!
Калі паэты перастануць плакаць!
Чаму зямля спалохана дрыжыць,
Знервованая нечысцю ўсялякай!

Якія войны на зямлі былі,
Якія рэвалюцыі шугалі, —
Ды ўсё ж да згоды людзі не прыйшлі,
Ды ўсё ж ад злосці людзі не престалі.

Гісторыя — агромная спіраль,
Што абвіла сусветныя абшары.
Ледзь толькі сонцам заіскрыцца даль, —
Ізноў аднекуль наплываюць хмары.

Ізноў на бітву людзі паўстаюць, —
Дрыжыць планета ад чарговай схваткі.
Дакуль такая будзе каламуць, —
Няма канца, няма нідзе пачатку.

І мне закончыць гэты верш карціць,
Як і пачаў, — з самотнаю адзнакай:
Калі паэты перастануць ныць!
Калі паэты перастануць плакаць!

1965 г.

●

Людзей я паважаю. І хачу,
Каб гонар чалавека шанавалі.
Я быў на сходзе неяк раз і чуў,
Як аднаго віноўцу дакаралі.

Ён штосьці саграшыў, хаця той грэх
І выеддзенага яйка быў няварты.
Яго агулам узнялі на смех,
Яму кідалі з'едлівыя жарты.

Прамоўцы уставалі, як багі,
Прымалі цыцэронаўскую позу...
А ён з вачыма поўнымі тугі
Дрыжэў, нібы ад лютага марозу.

Яго мяшалі з граззю і зямлёй...
А ён маўчаў, ён не сказаў ні слова.

Барыс САЧАНКА

ВЫЗВАЛЯЎ ДУХ НАРОДА

З цыкла «Постаці»

ПРАЦУЮЧЫ ў рэдакцыі часопіса «Полымя», аднойчы — пэўна не помню ўжо ў якім годзе, ці то ў канцы 1960 ці то ў пачатку 1961, — калі я сядзеў у кабінеце галоўнага рэдактара, туды, асцярожна пастукаўшыся ў дзверы, зайшла незнаёмая пажылая жанчына — у доўгім шэрым паліто, з чорнаю сумкаю ў руках. Жанчына — на што я звярнуў адразу ж увагу — была сівая да апошняга воласу, далікатная, інтэлігентная. Павітаўшыся і акінуўшы вачыма ўсіх нас, хто на той час знаходзіўся ў кабінеце — Максіма Танка, Янку Скрыгана, Алеся Бачылу і мяне, — яна як бы ўздыхнула.

— Людцы добрыя, — звярнулася яна на добрай беларускай мове, — памажыце мне рэабілітаваць майго мужа, Аляксандра Мікітавіча Уласова, — так і сказала: не Уласава, а Уласова.—Можа, сёй-той з вас і не ведае, хто гэта такі. А ён жа адзін з пачынальнікаў беларускай справы. Каб не ён, мусіць, не было б і вашага часопіса, і ўсіх вас. А калі б і былі, то не такія, як ёсць...

Яна падышла бліжэй да доўгага — на ўвесь пакой — стала, што стаяў у кабінеце, палажыла на яго цэлы пук папер.

— Некалькі тыдняў праседзела я ў Вільні, — расказвала, нібыта просячы прабачэння, што так неспадзявана ўвапалася са сваімі клопатамі, жанчына. — Пабывала ў архівах, падняла судовую справу, калі Аляксандра Мікітавіча за публікацыю ў «Нашай ніве» артыкула «Дума і народ» асудзілі да сядзення ў астрозе. Пачытайце, што ён гаварыў і пісаў, якія абвінавачванні яму высоўвалі. Ён жа перадавы чалавек быў, рэвалюцыянер. І потым, калі жыў у Заходняй Беларусі, пагляддаў сваіх не мяняў, за што неаднойчы таксама праследаваўся пілсудчыкамі, зноў у турме сядзеў...

Усе мы згрувасціліся, панахіляліся над тымі копіямі з дакументаў і выпіскамі, што прывезла жанчына — жонка былога рэдактара-выдаўца «Нашай нівы». Вядома, даць якую-небудзь раду жанчыне, не пазнаёміўшыся больш дэталёва з матэрыяламі, ніхто не мог. Таму папрасілі пакінуць на нейкі час тое, што яна прынесла, каб потым, вывучыўшы, даць справе ход.

— Некалькі разоў звярталася я ў Пракуратуру і КДБ, — паведамляла жанчына. — Падключала людзей, хто ведаў Аляксандра Мікітавіча. А жаданага выніку няма... Таму і да вас прыйшла — памажыце... Ні ў чым не вінаваты мой муж, ён быў заўсёды за працоўнага чалавека, патрыёт Беларусі...

Жанчына, пасядзеўшы, паўздыхаўшы і пабедаваўшы, як цяжка дайсці праўды, даказаць невінаватасць таго, хто сапраўды ні ў чым не вінаваты, пайшла. Пайшоў і я, выраашыўшы ці не выраашыўшы справы, па якіх прыходзіў у кабінет да галоўнага рэдактара. Але жанчына — шукальніца праўды і справядлівасці, як і імя яе мужа Уласава Аляксандра Мікітавіча — запомнілася, не забылася...

Знайсці хоць якія звесткі пра Аляксандра Мікітавіча Уласова, як вымаўляла гэта прозвішча яго жонка Аляксандра Паўлаўна, дарэчы, як пасля я даведаўся, па прафесіі настаўніца, аказалася нялёгка. Нават у Беларускай Савецкай Энцыклапедыі, апошні том якой выйшаў у 1975 годзе, іх няма. Не было, выходзіць, такога чалавека ў Беларусі. Былі газета «Наша ніва», рэдактарам-выдаўцом якой ён быў, былі часопісы «Саха» і «Лучынка», якія ён рэдагаваў, было выдавецтва «Наша хата», якое ён арганізаваў і якое выдала «Другое чытанне для дзяцей беларусаў» Я. Коласа, «Тарас на Парнасе», творы М. Канапніцкай, М. Горкага і інш. кнігі, а вось таго, хто за гэта адказваў, хто там працаваў,—не было. Зрэшты, калі верыць энцыклапедыі, гэтыя выданні былі, быў і А. Уласаў, вось толькі хто ён, гэты чалавек, не палічылі патрэбным паведаміць. Ніякіх звестак пра А. Уласава чамусьці не падаў у сваёй «Гісторыі беларускай літаратуры» і вельмі ж акуратны, дасведчаны М. Гарэцкі. І. Дварчанін у «Хрэстаматыі новай беларускай літаратуры (ад 1905 г.)» успамінае гэтае прозвішча. І як! «Выдатнейшыя дзеячы, якія стаялі на чале ўсяе працы каля «Нашае нівы», былі: браты Іван і Антон Луцкевічы, Аляксандр Уласаў, Антон Лявіцкі, Алёіза Пашкевіч і потым усе пісьменнікі, творы якіх будуць тут паданы». Але зноў жа—больш ніякіх звестак пра Аляксандра Уласава не змяшчае. Успамінае гэта прозвішча ў ліку аднаго з арганізатараў Беларускай рэвалюцыйнай грамады (пасля — Беларускай сацыялістычнай грамады) Антон Луцкевіч у сваіх успамінах «За дваццаць пяць гадоў» (1903—1928). І. Дварчанін і А. Луцкевіч на старонках згаданых вышэй выданняў друкуюць і здымак — на ім кіраўнічая «тройка» «Нашай нівы»— Іван Луцкевіч, Аляксандр Уласаў і Антон Луцкевіч: Іван Луцкевіч і Аляксандр Уласаў сядзяць—абое вусатыя, у добрых касцюмах, камізэльках, пад гальштукамі, а ззаду іх стаіць Антон Луцкевіч. Здымак датуецца 1910 годам. Пра Івана і Антона Луцкевічаў сякія-такія звесткі ёсць нават у той самай Беларускай Савецкай Энцыклапедыі. «Луцкевіч Іван Іванавіч (28.5.1881, г. Шаўлі Ковенскай губ. — 20.8.1919), беларускі археолаг, этнограф і грамадскі дзеяч. Скончыў Маскоўскі археал. ін-т (1904), Пецярбургскі ун-т (1905). У Пецярбурзе ўдзельнічаў у стварэнні Бел. гуртка нар. асветы, рэдагаваў літаграфаванае выданне «Калядная пісанкі», у зб. «Вязанка» выдаў літ. спадчыну Я. Лучыны. Адзін з арганізатараў Беларускай сацыялістычнай грамады, уваходзіў у рэдакцыі газ. «Наша доля» і «Наша ніва». У энцыклапедычнай даведцы таксама паведамляецца, што ён быў «ініцыятарам», а не стваральнікам Беларускага музея ў Вільні, першай беларускай гімназіі. Вядома, ён меў недахопы — «пытанні сац.-эканамічнай гісторыі Л. разглядаў з ідэаліст. пазіцый, падтрымліваў нацыяналіст. тэорыю пра бескласавасць і «дэмакратызм» бел. народа, проціластавіў яго рус. народу, падзяляў лозунг культ.-нац. аўтаноміі для нац. меншасцей, ідэалізаваў Вял. кн. Літ.». Яшчэ большыя грахі прыпісаны яго меншаму брату Антону, таксама аднаму з рэдактараў газеты «Наша доля» і «Наша ніва», аднаму з арганізатараў, стваральнікаў і кіраўнікоў Беларускай сацыялістычнай грамады. «У 1-ю сусв. вайну выступаў за стварэнне на акупаванай кайзераўскімі войскамі тэр. Літвы і Беларусі «Канфедэрацыі Вял. кн. Літ.» Пасля Лют. рэв. удзельнічаў у стварэнні контррэвалюц. Бел. віленскай рады, абвяшчэнні т. зв. Бел. нар. рэспублікі з ліст. 1918 узначаліў урад БНР, які вёў барацьбу з Сав. уладай. Пасля распаду БСГ ініцыятар стварэння Бел. сацыял-дэмакратычнай партыі. У 1919 у час акупацыі Беларусі войскамі бурж. Польшчы ўзначальваў Найвышэйшую раду БНР, якая падтрымлівала інтэрвентаў і заключыла з імі пагадненне аб уваходжанні бел. земель у склад Польшчы... Адзін з лідэраў паліт.-групоўкі Цэнтр. саюз культурных і гасп. арг-цый (Цэнтрасаюз), якая імкнулася супрацоўнічаць з дыктатарскім рэжымам Пілсудскага, змагалася супраць КПЗБ, рэвалюц. руху, выступала супраць СССР і БССР». Аўтара як пад даведкай пра Івана Луцкевіча, так і пра Антона— няма. Мусіць, ведаў чалавек, што піша няпраўду і таму захацеў застацца невядомым. Гэтак, як у сумна вядомыя гады многія рабілі, калі пісалі даносы. Але пра Аляксандра Уласава нават такога «даноса» Беларуская Савецкая Энцыклапедыя не змясціла. Чаму? Няўжо ён не варты быў «такога» гонару? Ён жа, як-ніяк, штосьці значыў у беларускім нацыянальна-вызваленчым руху, быў выдаўцом-рэдактарам «Нашай нівы» ды і іншых выданняў, ды і не называў бы яго прозвішча сярод выдатнейшых дзеячаў, «якія стаялі на чале ўсяе працы каля «Нашае нівы», І. Дварчанін! Няўжо не было за што папракаць Аляксандра Уласава, а пісаць толькі добрае збаяліся?

Хто ж быў ён, гэты загадкавы Аляксандр Мікітавіч Уласаў?

Аляксандр, сын Мікіты і Алены з дому Уласовых, нарадзіўся 16 жніўня 1874 года ў Вілейцы, якая ў той час была павятовым горадам Віленскай губерні. У Вілейцы тады жыло каля чатырох тысяч чалавек, мелася двухкласнае павятовае і прыходскае вучылішчы, шпіталь і пошта. На пошце і працаваў Мікіта Уласаў. «Мой бацька быў старасвецкі павятовы пачмейстар, — пісаў потым у сваіх успамінах А. Уласаў. — Гэта быў яшчэ час гогалеўскіх пачмейстараў. Чыгунак не было, і пошта і падарожныя ездзілі на паштовых... Дзень і ноч, летам і зімой, восенню і вясновай распуціцай звінелі званкі на старым кацярынінскім гасцінцы. Шумелі векавыя алеі бяроз па баках дарогі... У той няхітры і просты век на свеце жылі памешчыкі, мужыкі, чыноўнікі, і кожны адвеку трымаўся сваёй клясы. Пахла яшчэ нядаўнім паншчынай... Усякая ўласць — ад бога, яе слухай, цар на зямлі, бог на небе, усякага начальства, якое не было б яно і яго парадкі благія, усяк слухайся. З багатым не судзіся, бога бойся і пана слухай... Моцна пахла яшчэ Мікалаем І Палкіным, як яго зваў народ...»

Дзяцінства Аляксандра Уласава прайшло спачатку ў сям'і дзеда («Бідаць, нас бацькі падкідвалі дзеду на вёску, бо павятовому пачмейстру было труднавата гадаваць дзяцей, каторых штогод прыбывала па аднаму... Цэнтрам нашага жыцця быў наш дзед, сельскі поп, каторы нас любіў і сам быў старое дзіця. Іграў нам на скрыпцы...»), потым «уся наша сям'я апынулася з братамі, сёстрамі, нянькамі і бацькамі ў Вільні, у вялікай кватэры губернатарскага пачмейстра». У бацькі Аляксандра Уласава быў свой фальварак непадалёку ад Радашковіч і неўзабаве туды ён накіроўвае сваіх дзяцей, і Аляксандра разам з імі, да бабы. «Доўгімі асеннімі вечарамі жыццё канцэнтравалася каля вялікай печы, у каторай варылася вячэра, а на печы сядзела старая кульгавая тоўстая Магдалена ў бабскім чапцы з чырвонымі навушнікамі. Яна адбіла лепшую палавіну свайго жыцця ў паншчыне, была слуга маёй бабкі». Ад яе, Магдалены, Аляксандр Уласаў пачуў упершыню беларускую мову... Тым часам «у сям'і здарылася бяда: абакралі кладаўую на пошце. Бацька за недагляд быў паніжаны да чыну павятовага пачмейстра ў Пінску». Пераехала туды да бацькі і сям'я.

Вучыўся Аляксандр Уласаў адну зіму ў прыватнага віленскага настаўніка Райскага, у Пінскай духоўнай семінарыі — звычайнай бурсе, дзе «пахла памялоўшчынай, голадам, дзікімі нравамі, цыганнем вучняў за вушы і валасы», Пінскім і Мінскім рэальных вучылішчах. Рана захапіўся рэвалюцыйнай дзейнасцю, прычым з нацыянальным беларускім ухілам. «У пачатку васьмідзесятых гадоў у Менску з'явілася першая газета «Минский листок». Гэта была навіна як першыя майскія перуны. Менчукі са слязамі прасвятлення і радасці чыталі «наш» лісток... У гуртку[...] інтэлігенцыі знайшоўся і патрыёт свайго народу Антон Слупскі. Дзякуючы лібералізму начальства, пры газеце выйшаў «Минский календарь», дзе А. Слупскі змясціў у беларускай мове літаратурны дадатак. Гэта было адкрыццём Амерыкі, як кажуць, адкрылі цэлы народ, каторы займаў гэту зямлю... Аляксандр Уласаў знаёміцца з «Лістамі з-пад шыбеніцы» Кастуся Каліноўскага, творамі Францішка Багушэвіча, і тыя ідэі, якія выказалі рэвалюцыянеры-беларусы, становяцца пуцяводнымі зоркамі, якія і павялі яго па жыцці. Лібаўскае рэальнае вучылішча, потым Рыжскі політэхнічны інстытут (1899—1905 гг.) далі яму ў гэтым сэнсе шмат. «З радасцю я ўспамінаю гэты перыяд майго жыцця... Першы бунт процiў самадзяржаўя шырокай хваляй пракаціўся па ўсіх вышэйшых вучыльнях. Сходкі, гарачыя мовы, забастоўкі, свае бібліятэкі, пракламацыі, японскі пагром, канстытуцыя, Дзяржаўная дума... Многа жару і нерваў улажыў я ў усё гэта і прайшоў праз такую акадэмію, каторая прыгатавала і мяне і маіх таварышаў для беларускай працы. З агульнарасейскага руху мы выйшлі, як бы на хутары, на адраджэнне сваёй беларускай праўінцыі». Аляксандр Уласаў быў на сем гадоў старэйшы за Івана Луцкевіча і амаль на дзесяць за меншага яго брата Антона — людзей, з якімі звёў, а потым і зблізіў яго лёс. Трэба сказаць, што беларускую нацыянальную справу пачынаць тады было рызыкоўна — беларусам адмаўлялі ў праве мець сваю мову, гісторыю, культуру. Як Дамоклаў меч вісела «высочайшее повеление» — указ Мікалая І «Палкіна») не ўжываць нідзе нават самой наз-

І вось прамоўцы пыл сунялі свой, —
Яму была аб'яўлена вымова.

Ішоў ён з залы, шчыльна сцяўшы рот...
За ім ішлі ўрачыста, пераможна.
І я ішоў, мяне кідала ў пот, —
Было на сэрцы цяжка і трывожна.

Я думаў, галаву ламаў над тым,
Што чуў я ад прамоўцаў тых у залі.
Яму не памаглі, а словам злым
Яго душу і годнасць растапталі.

І зараз не магу я зразумець,
Хіба з памылкай трэба так змагацца!
Якія душы трэба людзям мець! —
Скажыце, — у каго мне запытацца.

Суровы век! Скажы ты мне, скажы,
Ці доўга будзе між людзьмі трывога!
Няшчасных ад віны засцеражы,
Шчаслівых уратуй ад слова злога.

1967 г.

Як у лузе, лузе

Як у лузе, лузе снегавеі веюць,
Ад марозу вербы над ракой нямеюць.
За ракой у вёсцы зімавей лядзячы.
Па сынку любімым маці горка плача.

Матчыну нядолю злосны сівер носіць...
Хто ж улетку травы за ракой пакосіць!

Хто нарэжа ўвосень ён на зіму дровы...
Толькі сын не чуе роднай маці словы.

На яе ласкава ён ужо не гляне, —
Дзесьці ён загінуў у Афганістане.

Сынаў фотаздымак боль не сунімае,
Сынава начальства маці праклінае, —

Каб жа тым паганцам жыць было нялюба,
Што паслалі сына ў чужы край на згубу.

Як у лузе, лузе снегавеі веюць,
Снегавеі веюць — вербы ледзянеюць.

1988 г.

Мова мая

Мова мая, беларуская, мілая.
Чаму для начальства ты стала
«постылою»!
Навошта табою яно пагарджае
І гэтым мой слаўны народ абражае!

Мова мая, беларуская, вечная.
Не раз чужакамі была ты знявечана, —
Таму беларус у настроі ці ў горы
На мове сваёй часам кепска гаворыць.

Мова мая, беларуская, родная.
Няхай жа цвіце твая гожасць прыродная.
У сумныя дні і ў часы навальніцы
Народу майму будзь гаючай крыніцай.

1989 г.

Сакрамант

Жывіце, людзі, Родны край любіце.
Шануйце рэкі, пушчы і палі.
Адзін другому злосці не таіце,
Бо ўсе на свеце — госці на зямлі.

Май, 1991 г.

вы Беларусь. «Белоруссия — название, даваемое части России, находящейся долгое время под владычеством Литвы и Польши и только впоследствии снова возращенной России» — пісалася ў «Энциклопедическом словаре» Бракгаўза і Эфрона (т. 5, 1891 г., С.-Пецярбург, стар. 231). А калі да гэтага дадаць забарону царскіх улад друкаваць хоць штонебудзь па-беларуску, дык становіцца зразумелым, як цяжка, небяспечна было пачынаць беларускую справу ў тыя гады. «Тады трэба было беларускія такія, на цяперашні погляд лёгкія пазіцыі дабівацца вялікімі высілкамі волі, веры ў будучыню беларускай нацыі, што яе трэба будзіць з векавога сну, афярамі штодзённага жыцця, адмовай ад асабістага прыватнага шчасця,— пісаў А. Уласаў.— Тады гэта тэндэнцыя была ў невялікай перадавой жмені беларусоў». Не дзіва, што першыя творы новай беларускай літаратуры былі надрукаваны за межамі Беларусі — верш Паўлюка Багрыма «Зайграй, зайграй, хлопча малы...» у 1854 г. у Лондане, тыя ж «Лісты з-пад шыбеніцы» Кастуся Каліноўскага — у 1867 г. у Парыжы, кнігі паэзіі і прозы Францішка Багушэвіча — у Кракаве і Познані (1891, 1892, 1894). Хоць пра беларусаў быццам нямала пісалася ў польскім і рускім друку, выходзілі нават асобныя даследаванні — Я. Чачота, У. Сыракомлі, А. Кіркора, А. Пыпіна, М. Нікіфароўскага, П. Шэйна, М. Доўнар-Запольскага, Е. Раманава, М. Любаўскага, П. Уладзімірава і інш., але ж усе гэтыя аўтары ў большасці сваёй глядзелі на беларусаў як бы збоку, зверху. «Паглядзім, што яшчэ скажуць самі беларусы», — прароча пісаў М. Дабралюбаў. Зрэшты, беларусы не маўчалі, гаварылі, што думалі — у сваіх песнях, казках, паданнях, легендах, прыказках і прымаўках. Ды і ў летапісах, даўнейшых творах, што дайшлі з сівой мінуўшчыны. Патрэбна было мець свае выдавецтвы, газеты, часопісы, якія б друкавалі беларусаў на роднай мове. І на пачатку дваццатага стагоддзя друкаваныя органы ўзніклі — у Пецярбурзе, Вільні. Царскія ўлады даволі падазрона рэагавалі на нараджэнне беларускага друку. У цэнзурных камітэтах уважліва чыталі ўсё, што рыхтавалася да выдання па-беларуску і, як толькі знаходзілася нейкая зачэпка,— забаранялі. Так, «первшая белоруская газэта для вёсковаго и местоваго рабочаго народу» «Наша доля», якая выйшла ў верасні 1906 г. і якая пісала ва ўступным артыкуле да «чытацелёў»: «И пачали людзи шукаць прычыны нашае нядоли. Шукали у книжкох, пытали у самого жыцця. И усюды быў адзин адказ: «Дайце беларусу такую книжку, каб йон зразумеў, што ў йой написана. Тольки книжка, написаная на мови бацькоў яго, патрапиць сноп свету закинуць у цяжкое жыццio беларуса, тольки яна патрапиць холад и голад выжануць з мужыцкае хаты, тольки яна пакажэць яму дарогу да лепшае яснейшае доли!» — была забаронена пасля выхаду шостага нумару, хоць на газету і раней неаднаразова накладваўся арышт, а рэдактар-выдавец Іван Тукеркес прыцягваўся да крымінальнай адказнасці. Урэшце, 11 студзеня 1907 г. выданне газеты было забаронена, а сам яе рэдактар прыгавораны да турэмнага зняволення. Але з закрыццём «Нашай долі» беларуская справа не спынілася, бо ўжо ў 1906 годзе, у выніку расколу ў рэдакцыі «Нашай долі» (дарэчы, у выданні гэтай газеты прымаў удзел і А. Уласаў), утварылася другая легальная беларуская газета— «Наша ніва». Яе першы рэдактар-выдавец С. Вольскі, выпусціўшы некалькі нумароў, сышоў са сцэны і перадаў выданне газеты Аляксандру Мікітавічу Уласаву (з 8 снежня 1906 г.). У неверагодна цяжкіх матэрыяльных і іншых варунках (безупынныя канфіскацыі, штрафы, судовыя працэсы і адміністрацыйныя спагнанні) Аляксандр Уласаў выдаваў «Нашу ніву» аж да 1914 года, калі ўсчалася першая сусветная вайна і яго забралі ў войска. Толькі тады ён, спярша рэдактарства, а потым і правы выдаўца перадаў Янку Купалу (16 мая 1914 г.). «Пачатак беларускай прэсы быў увесь на ахвярах — цяжкай начной працы,— успамінаў потым Аляксандр Мікітавіч.— Паўтраця году мы з Антонам Луцкевічам пісалі ад вечара да раніцы. Як мы вытрымалі гэту работу, я не разумею. Маладосць, нязломная воля і энтузіязм! Трэба было выпрацоўваць літаратурную мову. Пазней з'явіліся памачнікі. Прыходзілі да нас як у Запарожскую сеч». Роля і значэнне выдаўца-рэдактара А. Уласава ў выданні «Нашай нівы» мала асветлена ў нашым друку. Больш даследчыкі спыняюцца на ролі Івана і Антона Луцкевічаў, ды яшчэ Янкі Купалы. Яно і зразумела — і Іван, і Антон Луцкевічы былі таленавітыя публіцысты, таленавітым публіцыстам і выдатным, геніяльным паэтам быў Янка Купала, іх творы часта змяшчаліся на старонках газеты і паводле гэтага лёгка рабіць розныя абагульненні. Аляксандр жа Мікітавіч друкаваўся ў «Нашай ніве» рэдка, найчасцей не пад сваім прозвішчам. З прац, якія выходзілі асобнымі выданнямі, вядома хіба што яго «Аб гаспадарцы на хутарах і шнурах» (1909), хоць як вучоны-даследчык ён выяўляў сябе ў многіх галінах. Каб не быць галаслоўным, спашлюся, да прыкладу, на яго навуковае даследаванне «Хатнія промыслы Беларусі», дзе ён на багатым гістарычным фактычным матэрыяле расказвае пра беларускае ткацтва, ганчарства, вырабы з дрэва, такарныя, хатнія і хімічныя промыслы, выраб кошыкаў, абутку, адзення, музычных інструментаў, рымарства, гаспадарчага струманту і машын (зборнік «Нашай нівы» за 1920 г.). Гэтая праца А. Уласава не страціла сваёй каштоўнасці і па сённяшні дзень. Будучы чалавекам добрым па натуры, да таго ж, не пазбаўленым гумару, ён лёгка сыходзіўся з людзьмі, умеў уладжваць канфлікты і таму стварыў пэўную добразычлівую творчую атмасферу ў рэдакцыі, імкнуўся прыцягваць да працы ў газеце новых і новых супрацоўнікаў. І тое, што, як падлічылі вучоныя, «Наша ніва» толькі за першыя тры гады надрукавала 906 карэспандэнцый з 486 вёсак і мястэчак, 246 вершаў 61 паэта і 91 апавяданне 36 празаікаў — заслуга і Аляксандра Мікітавіча. Усё лепшае, што было тады ў беларускай літаратуры, што нараджалася ў беларускім нацыянальна-вызваленчым руху, трапляла на старонкі «Нашай нівы». Адзін пералік аўтараў робіць гонар гэтаму выданню — Янка Купала, Якуб Колас, Максім Багдановіч, Алесь Гарун, Цётка, Максім Гарэцкі, Ядвігін Ш., Змітрок Бядуля, Вацлаў Ластоўскі, Карусь Каганец, Цішка Гартны, Уладзіслаў Галубок, Канстанцыя Буйло...

Як і ў кожнай рэдакцыі, у «Нашай ніве» таксама былі свае парадкі. Пра іх пісаў Вацлаў Ластоўскі: «Склад рэдакцыі «Нашай нівы» ў 1909 годзе быў гэткі: А. Уласаў, браты Іван і Антон Луцкевічы, Ядвігін Ш. (Лявіцкі), Янка Купала, В. Ластоўскі і, дарыўкамі—Язэп Манькоўскі (Янка Окліч) ды Чыж (Альгерд Бульба), а на пачатку лета 1909 г. прыбыў яшчэ С. Палуян.

Гэты склад рэдакцыі ў 1909 і 1910 гг. рэзка распадаўся на дзве групы, каторыя былі дамэтна ахарактарызаваны свежа прыехаўшым з Кіева С. Палуянам «верхняй» і «ніжняй» палатамі. Да «верхняй» палаты належалі: А. Уласаў, браты Луцкевічы і, калі бывалі,—Чыж і Манькоўскі. «Ніжняя» палата складалася з Ядвігіна Ш., Янкі Купалы, Ластоўскага і Палуяна, а ў канцы 1909 г. да яе далучыўся мастак-маляр Я. Драздовіч. Рэдакцыя ў цэлым ніколі не сыходзілася... За зачыненымі і завешанымі цяжкай драперыяй дзвярыма ў гасподзе «верхняй» палаты вяршыліся «высокія» палітычныя матэрыі. Адгалоскі шырокіх планаў «верхняй» палаты даходзілі ў «ніжнюю» з трэціх і пятых рук, часта ў хаатычнай форме. Адно толькі было пэўным, што там ішла буйная ігра са значнымі стаўкамі з боку уніяцкай іерархіі і некаторых другіх, сільных у тыя часы,палітычных краёвых чыннікаў. Ад вуліцы ж у «ніжнюю» палату ішла публіка «чорная» і «шэрая». Ясна, што пры такім падзеле, «верхняя» і «ніжняя» палаты думалі па-рознаму, жылі рознымі ідэаламі, насілі ў сабе зародкі розных кірункаў нацыянальнай мыслі».

Усе гэтыя кірункі «нацыянальнай мыслі» і траплялі на старонкі «Нашай нівы», што давала магчымасць потым вучоным выносіць ёй самыя розныя ацэнкі, часам дыяметральна супрацьлеглыя.

Падсумоўваючы тое добрае, што зрабіла «Наша ніва» для беларускай грамадскасці, у «Зборніку «Наша ніва» рэдакцыя пісала ў 1920 г.: «Гуртуючы каля сябе ўсе свядомыя беларускія сілы, пад той час вельмі нячысленныя, «Наша ніва», як ядыная тады часопісь у беларускай мове, сталася тэй кузняй, дзе пачаў выпрацоўвацца беларускі нацыянальны ідэал. «Наша ніва» сталася пуцяводнай зоркай для беларускага грамадзянства і дзесяць лет вяла яго шляхам нацыянальнага будаўніцтва — да ідэалу поўнага культурнага, эканамічнага і палітычнага вызвалення беларускага народу».

Аляксандр Мікітавіч Уласаў — адзін з арганізатараў і актыўных дзеячаў Беларускай сацыялістычнай грамады, — палітычнай арганізацыі, што ўзнікла ў Пецярбурзе ўвосень 1903 года. Лічыцца, што галоўную ролю ў гэтай арганізацыі, якая спярша называлася Беларуская рэвалюцыйная грамада, іграў Іван Луцкевіч. Ці так гэта? Сам Аляксандр Мікітавіч, арыштаваны ў 1939 г. органамі НКУС, на допытах на пытанне, хто з'яўляўся кіраўніком Беларускай рэвалюцыйнай грамады ў перыяд 1905—1906 гадоў, адказваў: «Кіраўнікамі Грамады ў гэты перыяд з'яўляліся я і Алаіза Пашкевіч». Менавіта яму, Аляксандру Уласаву, было даручана на з'ездзе БСГ, які адбыўся ў канцы 1905 г., распрацаваць разам з Антонам Луцкевічам самую складаную частку праграмы — аграрную. Якраз па гэтым пытанні на з'ездзе і адбылася вострая дыскусія. Антон Луцкевіч потым успамінаў: «Самая гарачая дыскусія ўзнялася на грунце зямельнае праграмы. Тут спорку вялі між сабой Іван і я... Справа ў тым, што мой і Уласаўскі праект праграмы па зямельнаму пытанню як быццам прадбачыў наперад доўгі шлях да здзяйснення яе: мы схіляліся да таго пагляду, што выбух Рэвалюцыі ўжо канчаецца, і пачынаецца рэакцыя, проці якое мы сяння бяссільныя. Наадварот, Іван лічыў неабходным кінуць сялянству найбольш зразумелы яму лозунг: дзялі зямлю! — маючы наўвеце прадоўжыць і ўзмацаваць слабеючы размах Рэвалюцыі. Іван глядзеў на далейшае развіццё Рэвалюцыі больш аптымістычна, чым мы, і прапанаваў сваю формулу ў сказаным духу. Аднак, і большасць з'езду не падзяляла Іванавага аптымізму, і наш праект перамог».

Галоўнымі пунктамі гэтае зямельнай праграмы, як піша А. Луцкевіч, былі:

«1. Канфіскацыя ўсіх дворных, царкоўных, касцельных, «удзельных» і іншых земель ды ўтварэнне з іх—разам з землямі казённымі—нацыянальнага зямельнага фонду, з якога будуць карыстаць малазямельныя і беззямельныя сяляне.

2. Гаспадар нацыянальнага зямельнага фонду ў межах Беларусі — краёвы самаўрад (аўтаномны Сойм), незалежны ад расейскага цэнтральнага ўраду ў справах зямельнага распарадку.

3. Зямлёй надзяляюцца (ведама, без ніякага «выкупу») малазямельныя і беззямельныя сяляне—па прынцыпу тварэння рацыянальна пастаўленых дробных гаспадарчых адзінак, здольных быць прадуцэнтамі хлеба, ад чаго ўзалежняецца і велічыня надзелаў.

(Працяг на стар. 14—15).

ПЕРАКЛАДЫ

Гэтую маленькую, на першы погляд кволую жанчыну можна сустрэць не толькі ў Мінску, Кіеве, Варшаве ці Сафіі на кангрэсах, з'ездах па праблемах перакладаў славянскіх літаратур, бо яна з'яўляецца кансультантам Венгерскага Саюза пісьменнікаў па славянскіх літаратурах, але—і ў Боне, Парыжы, Вене, Лондане, іншых гарадах свету на з'ездах ахвяр палітрэпрэсій. Бо перакладчыца славянскіх літаратур, член Саюза венгерскіх пісьменнікаў Шара Карыг пасля вайны шмат год правяла ў «працоўных» сталінскіх лагерах пад Варкутой.

Мы сябруем з Шарай Карыг ужо не адзін год. Яна дапамагала мне ў першых вопытах перакладаў з венгерскай паэзіі. Аднойчы ў яе невялікай будапешцкай кватэры мне на вочы трапіліся вершы... самой Шары Карыг, датаваныя 50-52-м гадамі. Парадаксальная сітуацыя. Менавіта трапіўшы ў «працоўны» лагер пад Варкутой, яна ўпершыню ўзялася за пяро. Менавіта там адкрылася сэрцу маладой жанчыны таямніца мастацкага слова, менавіта ТОЕ жыццё надзяліла яе здольнасцю ствараць мастацкія вобразы, тым самым пераўтвараючы гэтае жыццё ў сваім сэрцы ў штосьці больш высокае і каштоўнае, што было напоўнена сапраўдным сэнсам. І, можа, менавіта гэта дапамагала выжыць у тых жудасных умовах.

Хацелася б прапанаваць чытачу пераклады некалькіх вершаў з «варкуцінскага сшытка» Шары Карыг.

Ад перакладчыка.

Шара КАРЫГ

«Жыў я тады, калі быў шчаслівы...»

Быццам на іншым то свеце было,—
Высветліў месяц здані шкілетаў.
Дзіўна, што гэта на памяць прыйшло
Па-над Дунаем у квецені лета.

Я таксама той зданню была,
У полі сіверным не раз пруцянела.
Толькі ў снах мне дзядоўнік палаў,
Толькі ў снах мяне мальва грэла.

Не, не веру. То сну замовы,
Мёртвы жах без адзінага промня.
Успомніла я венгерскую мову,
А як жыць па-венгерску—не помню.

З мёртвым светам спрачаюся ў сне:
Падаюць слёзы, як брудны снег,
Крык душы за малітву гучней:

«Там, дзе дзяцінства маё праляцела,
Там, дзе ручай шапацеў клапатліва,—
Колькі мяне вечароў не заспела!
Жыў я тады, калі быў шчаслівы[1]...»

Варкута, 1952 г.

[1] Цытата з верша выдатнага венгерскага паэта Кішфалюды Караі «Няшчаснае каханне».

Пад чорным небасхілам

На колькі ж дзён яшчэ хопіць веры!
Якая смерць стане маёй!
У летнім небе сонца замерла
Над нежывою чорнай зямлёй.

Якая ж смерць маёю стане,
Калі ўжо чырвоная кроў запяклася!
Дзень сляпы патануў у тумане,
Летняе неба ўжо фарбы гасіць.

Магчыма, лета даўно памерла,
Бо сонца-дзіва на ім не ззяе,
І ўжо не грэе, не свеціць вера,
Зямля бялее і смерць чакае.

Летняе неба даўно астыла.
Цёмная ноч, а дзень—цямней
Тут, пад чорным тым небасхілам,
Колькі смерцяў выпала мне!

Варкута, 1950 г.

Герой і мёртвы

Толькі той да цяпла пратрымаўся,
Хто ад работы ў шпіталі схаваўся.
А ў каго сэрца яшчэ не памерла,—
Тундравым той захлынаўся паветрам.

Усе былі волаты, нібы ў доказ,
Што і без лозунгаў можна здохнуць.
Толькі ж — як можна — без справаздач,
Без грандыёзных вялікіх задач!

Плюнь кроўю смерці ў кастлявую
морду,—
Даў нарміроўшчык новую норму.

Зводка ўрачыста ўсім абвяшчае:
Ікс-тысяч людзей у тундры канае.
Рэйкі кладуць ікс-тысяч шкілетаў,
Што не дацягнуць да новага лета.

Варкута, 1951 г.

Пераклала з венгерскай
Любоў ФІЛІМОНАВА.

МУЗЫКА

ГРАННЕ РАЗАМ—АСАЛОДА...

У Баранавічах адбыўся заключны канцэрт 5-га рэспубліканскага конкурсу аркестравых калектываў сярэдніх спецыяльных навучальных устаноў і ДМШ, якія праходзілі на працягу лютага-сакавіка па ўсёй Беларусі.

ЗНАЧНАСЦЬ конкурсу для музычнага жыцця рэспублікі найперш у тым, што падрыхтоўкай і ўдзелам у ім, г. зн. прафесійнай творчай работай, была ахоплена вялікая колькасць маладых музыкантаў, у тым ліку самых юных — будучых дзеячаў мастацтва. Толькі ў заключным этапе конкурсу, пасля абласных і гарадскіх адборачных праслухоўванняў, было прадстаўлена 94 калектывы — аркестры рускіх народных інструментаў, сімфанічныя, камерныя, цымбальныя, духавыя, баянныя, эстрадныя, фальклорныя, а гэта больш за 3500 чалавек. Па рэспубліцы ішло свята калектыўнага грання, якое сталася здабыткам шырокай грамадскасці. Ці не ўсе конкурсныя праслухоўванні праходзілі пры поўных залах, выступленні маладых музыкантаў прымаліся з вялікім энтузіязмам.

Да конкурсаў можна ставіцца па-рознаму. У публікацыях вядомых музыкантаў прасочвалася думка пра адмоўнае ўздзеянне творчых спаборніцтваў на выканаўцаў, пра конкурсаманію і г. д. Ды гэта справядліва ў тых выпадках, калі конкурс з'яўляецца самамэтай і падрыхтоўка да яго вядзецца аўральным шляхам з затратай велізарных намаганняў у кароткі час. Там жа, дзе конкурс разглядаецца як адзін з этапаў творчага росту, як вынік рэгулярнага і сістэматычнага ўдасканальвання выканаўчага майстэрства ў шырокім сэнсе— там выступленне асаблівых высілкаў не вымагае. Больш за тое, яно неабходна — як найвышэйшы пункт творчага натхнення. Яркі прыклад такой работы — выступленне цудоўнага калектыву, камернага аркестра Музычнага ліцэя пры БДК (кіраўнік У. Перлін), які лёгка і проста заваяваў дыплом І ступені. Пэўна, гэта адзіны калектыў, які паказаў поўную псіхалагічную разняволенасць, надзіва музычнае і тонкае пранікненне ў змест выконваемых твораў, непасрэднасць і артыстызм кожнага юнага аркестранта.

Уражанні пасля конкурсу размаітыя. Самае важнае — узровень майстэрства аркестраў і іх кіраўнікоў вырас відавочна. Пра гэта сведчаць і вынікі. Па абедзвюх узроставых групах 47 калектываў узнагароджаны дыпломамі, сярод якіх 16 — першай ступені. Непаўторную эстэтычную асалоду прынеслі яркасць, багаты каларыт гучання, віртуознасць цымбальных аркестраў, сакавітасць і густата гучання, спалучаная з дзівоснай пластыкай рытму і дынамікі, — рускіх народных аркестраў, філасофская глыбіня, тонкая рэльефнасць ліній — сімфанічных і камерных калектываў, святочная прыўзнятасць, урачыстасць і маляўнічасць — духавых і эстрадных, гушчыня і шчыльнасць гучання — баянных аркестраў, што асацыіруецца з гучаннем аргана.

Найбольш прафесійны ўзровень паказалі аркестры старшай узроставай групы. У малодшай такіх было менш. Сярод іх вылучаліся дзіцячыя аркестры рускіх народных інструментаў ДМШ № 1 г. Віцебска (кіраўнік А. Цераш) і гасцей са Смаленска (кіраўнік М. Чмель), цымбальны аркестр ДМШ № 3 г. Ліды (кіраўнік Г. Агарок), магілёўскія калектывы — духавы з ДМШ № 3 (кіраўнік А. Кірэйчанка), камерныя (ДМШ № 3, кіраўнік У. Шчэрба і Музычнага ліцэя, кіраўнік В. Родаў), баянны аркестр ДМШ № 2 г. Мазыра (кіраўнік А. Масаленка); джаз-аркестр мінскай ДМШ № 9 (кіраўнік А. Чысцякоў) і эстрадны з Салігорска (кіраўнік Л. Карташоў), народна-фальклорны аркестр полацкай ДМШ (кіраўнік П. Казлоў) і інш.

Большасць жа дзіцячых калектываў пакуль яшчэ ў стадыі росту. Гэта тычыцца і мастацкага ўзроўню, і ўкамплектаванасці аркестраў, і рэпертуару, а часам і творчай кампетэнтнасці кіраўніка і інш. Таму сёння важней адзначыць не так майстэрства, як менавіта далучэнне шырокага кола дзяцей, нават самых слабых, да спазнання сакрэтаў выканаўчага майстэрства праз калектыўнае гранне. І ў гэтым сэнсе ўсялякага заахвочвання вартыя кіраўнікі аркестраў, сапраўдныя энтузіясты, якія аддаюць працы з калектывамі нямала сіл і энергіі. Але, натуральна, што найбольшую карысць навучэнец атрымлівае ў тым калектыве, дзе перад ім ставяцца найбольш высокія мастацкія задачы. Іншымі словамі, навучэнец, які пісьменна і музычна выконвае аркестравую партыю, расце як музыкант не менш эфектыўна, чым у класе па спецыяльнасці. Таму варта параіць многім кіраўнікам больш увагі аддаваць працы над фразіроўкай і інтанацыяй, дынамічнаму балансу паміж групамі і ўнутры кожнай з іх, дакладнай рытмічнай і штрыхавой арганізацыяй і іншымі мастацкімі якасцямі.

У гэтым сэнсе горшыя, а часта і проста кепскія справы ў школьных і некаторых вучылішчных духавых аркестрах. На жаль, большасць кіраўнікоў гэтых калектываў трактуюць усе творы ў састарэлай ужо манеры для параду (разам і гучна, але... фальшыва). Музыка ж, у якім бы жанры яна ні была напісана, заўсёды вымагае **творчага падыходу да выражэння мастацкіх задач.** Акрамя гэтага важна, каб дырыжор быў не проста арганізатарам, а ў першую чаргу мастацкім кіраўніком, які выхоўвае і развівае тонкі музычны густ і навыкі кожнага ўдзельніка аркестра.

А ШТО Ж калектывы старэйшых? Тут можна смела казаць пра майстэрства. Многія з іх выглядалі прафесійнымі канцэртнымі аркестрамі, са сваім індывідуальным творчым абліччам, цікавымі, змястоўнымі праграмамі. Думаю, што лепшыя з іх маглі б упрыгожыць філарманічную сцэну. Асабліва ўразілі тыя аркестры рускіх народных інструментаў, якія спалучаюць у сабе яркія рысы акадэмізму і фальклору, валодаюць найвысокай выканаўчай культурай.

Як і ў папярэдніх конкурсах на высокіх творчых пазіцыях засталіся аркестры пад кіраўніцтвам такіх прызнаных музыкантаў, як Т. Шафранава (Віцебск), Л. Іваноў (Магілёў), А. Патапейка (Ліда), В. Краўцоў (Гомель), А. Пальвінскі (Віцебск), У. Раманаў і Г. Багамолаў (Магілёў), Ф. Заут, А. Кан-

«ПРАДМЕТ ГОНАРУ РОДНАГА ГОРАДА»

Трупа Магілёўскага драмтэатра збіралася выйсці на папераджальную забастоўку

У АДНУ З СУБОТ МЫ, група крытыкаў, што прыехалі паглядзець спектаклі Магілёўскага абласнога тэатра, ішлі да ягонага будынка па зацемненым горадзе. Відаць, эканомячы электрычнасць, гарадскія ўлады адключылі асвятленне нават на цэнтральных вуліцах.

«Смешна сказаць: рэпеціравалі пры свечках»,— казала пазней дырэктар тэатра А. Барысава.— Пажарнікі з-за аварыйнага стану праводкі адключылі асвятленне. Цяпер і свечкі кончыліся, іх нідзе не прадаюць!»

«Я ніколі яшчэ не працаваў у такіх ідыёцкіх умовах,— іранізаваў Марк Волахаў, галоўны мастак трупы.— Мне на афармленне спектакля даюць 5 тысяч. Ды каб толькі апрануць маладога чалавека ў сучасны касцюм, трэба не менш за паўтары тысячы. А калі па п'есе ў героіні 2—3 пераапранні?!»

ДА БЯЗГЛУЗДЗІЦ «паглыбленых крызісаў» мы даўно прывыклі, разумеючы іх як непазбежнасць перабудовачных і пасляперабудовачных гадоў, але ўсеагульны разлад, у якім неяк яшчэ схітраўся існаваць калектыў магілёўскага тэатра, тады проста шакіраваў, бо быў далёка за мяжой таго цярпення, якое, спасылаючыся на ўсеагульнае дрэннае становішча, калі-ніякалі ўсё-такі апраўдваеш. Кожны чалавек, які хоць крыху мае дачыненне да мастацтва тэатра, быў бы салідарны з трупай і стаў з ёю па адзін бок барыкад. І палічыў бы за свой абавязак выйсці на плошчу перад будынкам абласнога Савета.

Па меры таго, як навакольнае жыццё, быццам пазбавіўшыся розуму, б'е з усіх бакоў, снежань мінулага года з яго смешнымі на сёння цэнамі, пабытавай неўладкаванасцю, узроўнем нявырашанасці праблем, здаецца ўжо момантам адноснай стабільнасці: тады ўсім было лягчэй...

У кожнага тэатра свой снежаньскі пункт адліку, свой «парог цярпення», «момант стабільнасці», пераваліўшы за які творчыя і гаспадарчыя справы толькі пагаршаюцца. Неяк не можаш адысці ад думкі: тое, што адбываецца з магілёўскім калектывам напярэдадні года, многія абласныя тэатры толькі прычакаюць у бліжэйшым будучым.

Як і ўсюды, у Магілёве амаль немагчымыя ўмовы для існавання тэатра: сімвалічная заработная плата, такія ж сімвалічныя пастановачныя сродкі, што выдаткуе дзяржава, неразбярыха ў цэхах і памяшканнях, што развальваюцца... У дадатак трупа апынулася на вуліцы — яе выставілі з уласнага дома... Службы, якія адказваюць за супрацьпажарны стан памяшканняў, пастрашылі колькі гадоў ды апячаталі будынак. І кожны чалавек са здаровым розумам уздыхне з палёгкай: нарэшце! Бо хадзіць у тэатр, гэтаксама як і працаваць у ім, проста небяспечна. На адным з дзіцячых ранішнікаў у фае абвалілася бэлька, толькі па шчаслівай выпадковасці не прыдушыўшы дзяцей. Праводка прагніла, дрот іскрыцца. Пад тымі, хто ідзе па галерэі, пагражальна калышацца падлога...

У маленькім катушку літаратурнай часткі з патрэсканымі сценамі і перакошанымі, аблупленымі дзвярыма, яго гаспадыня В. Хомчанка разбірае багаты архіў тэатра і паказвае мне ганаровы адрас. Ён быў паднесены калектыву тэатральнай грамадскасцю рэспублікі чатыры гады назад у гонар 100-гадовага юбілею будынка тэатра. Святочна-банкетныя інтанацыі яго старонак у кантэксце «іншага жыцця» выклікаюць толькі горкую ўсмешку.

«Саюз тэатральных дзеячаў БССР сардэчна вітае вас — цяперашніх гаспадароў будынка Магілёўскага гарадскога тэатра, стагоддзе якога мы ўсе сёння святкуем.

Гэты прыгожы і зручна спланаваны будынак, лепшы твор таленавітага архітэктара Пятра Камбурава, застанецца сведкам грамадзянскай самасвядомасці магіляўчан, іх магутнай цягі да культуры — бо Гарадскі тэатр будаваўся на народныя ахвяраванні. Сцэна тэатра-юбіляра памятае выступленні Камісаржэўскай, Арленева, братоў Адэльгейм, Фядотавай, Яблачкінай, Юр'ева, Далматава, Занькавецкай... З ёй звязана станаўленне цудоўнага акцёра і рэжысёра Уладзіміра Кумельскага, стваральніка рускага тэатра ў нашай рэспубліцы. У гэтым гістарычным будынку працаваў малады Рускі тэатр БССР імя М. Горкага пад кіраўніцтвам Кумельскага і Арлова. І, нарэшце, больш за трэць стагоддзя назад Дом набыў у вашай асобе пастаянных гаспадароў.

Дык няхай Магілёўскі драматычны тэатр будзе заўсёды дастойны славы сваіх папярэднікаў, няхай ён любіць і клапатліва захоўвае для нашчадкаў свой цудоўны Дом — прадмет гонару роднага горада».

Цяпер прыгожы, з чырвонай цэглы будынак магілёўскага тэатра, пра які нагадваюць энцыклапедыі і зборы помнікаў, які «ахоўваецца дзяржавай» і ў які любы магіляўчанін прывядзе заезджага госця падзівіцца з разьбы ложаў, з ляпніны столі, з лесвічных маршаў з каванымі кратамі, можа быць наогул страчаны. Сцэна аварыйная, падлога згніла, палова грузапад'ёмнікаў, паваротнае прыстасаванне кола і рэгулятар асвятлення сцэны сапсаваны. Разбураюцца сцены і столь.

Група энтузіястаў, якую ўзначальвае М. Волахаў, больш за дзесяць гадоў хадзіла па кіруючых інстанцыях, даводзіла, што будынак разбураецца і мае патрэбу ў капітальнай рэканструкцыі. Іх спачувальна-добразычліва выслухвалі ў кабінетах, абяцалі памагчы. І грошы адзін час выдаткоўваліся і на праект рэканструкцыі будынка быў падрыхтаваны інстытутам «Магілёўграмадзянпраект». Але справа не зрушылася. Тэатр ішоў да заняпаду, а побач з ім узнікала кальцо жалезабетонных стандартных скрынак. Сёння для рэканструкцыі тэатра патрабуецца ўжо валюта, сумы не малыя. Ды і СТД — арганізацыя, якая ўвасабляе тэатральную грамадскасць, калі не матэрыяльнымі ўкладамі, дык сваім аўтарытэтам магла б садзейнічаць рамонту тэатра, перажывае фінансавыя цяжкасці. Сярод «сваіх» спадзявацца няма на каго. А ад дзяржструктур ужо даўно нічога не чакаюць. «Калектыў страціў веру ва ўсё, што нам абяцаюць»,— сігналізавалі магіляўчане ў канцы 80-х гадоў і ў «Пражэктар перабудовы» і ў «Советскую культуру»: «Ні Міністэрства культуры БССР, ні партыйныя і савецкія органы ўдзелу ў лёсе калектыву не бяруць. Сцяна абыякавасці выбудавана паміж рэспубліканскімі і абласнымі арганізацыямі. Выбудавана трывала і грунтоўна».

Тады яшчэ жыццё, якое бурліла чаканнем, пакідала драбнюткую надзею на магчымасць хоць нейкіх перамен, але... вярнула кожнага да сваіх разбітых ночваў...

Няўжо і праўда тэатр асуджаны? У часы крыклівых кампаній па аднаўленні страчаных каштоўнасцей гэтаму старэйшаму на Беларусі, спецыяльна пабудаванаму і не прыстасаванаму для прадстаўленняў будынку без мецэнатаў — выпадае хуткае разбурэнне?

Паводле захаваных дакументаў, будаўніцтва тэатра ў Магілёве ў 1886–88 гг. абышлося ў 80 тысяч рублёў; і ў тыя заможныя часы народ сабраў значна меншую суму, чым патрабавалася для капітальнага будаўніцтва. Таму скарыстоўвалася цэгла кепскага абпальвання, а тэхнічнае абсталяванне будаўнічых работ не дазволіла абсталяваць тэатр тэхнікай, якая існавала нават у той час. Будынак быў узведзены без гідраізаляцыі. І дзесяцігоддзямі, вясной і ўвосень, сцены яго, як губка, ўбіралі вільгаць з глебы і намакалі да самага даху. У пасляваенны час калектыў тэатра саматужна, па ўласных чарцяжах абсталяваў сцэну грузапад'ёмнікамі, цалкам электрыфікаваў памяшканне, устанавіў пад сцэнай рэгулятар святла, зрабіў паваротную лябёдку на коле і г. д. Але паколькі ўсе работы вяліся без уліку нормаў супрацьпажарнай бяспекі і без спецыялістаў, то ўжо з канца 50— пачатку 60-х гг. усё ізноў занепала. Так гісторыя стварэння тэатра, яго наступнае старэнне і «мадэрнізацыя», памножаныя на неразбярыху апошніх гадоў, утварылі грымучую сумесь, якая пагражала выбухам. І ён адбыўся.

Выгнанаму з уласнага дома калектыву новага пастаяннага памяшкання для паказу спектакля не далі. Трупа вяла раз'язное існаванне, пракатваючы свае спектаклі па раённых ДК і зрэдку песцячы магіляўчан пастаноўкамі, якія даваліся ў арандаваным будынку Дома палітасветы. Няўжо мелі рацыю ў сваёй цынічнай ісціне тыя, хто разважаў, маўляў, гораду патрэбна ткацкая фабрыка, хімічны камбінат, вытворчыя майстэрні — г. зн. тое, што прыносіць рэальны даход, а для «культурнага адпачынку працоўных» ёсць гігант — Палац культуры ВА «Хімвалакно». Тэатр проста не знаходзіць сабе месца ў гэтай сістэме вытворча-гаспадарчых функцый і іграе дэкаратыўную ролю. Зачыні яго — мала хто заўважыць!..

драцюк і Г. Малых (Навапалацк), М. Жаранкоў (Гродна) і інш. Канцэртныя праграмы гэтых калектываў вызначаліся творчай фантазіяй і разнастайнасцю стыляў, мастацкай завершанасцю і артыстызмам, майстэрскім увасабленнем большасці намераў дырыжораў.

Цудоўна паказаліся і дырыжоры маладзейшага пакалення. Адкрыццём успрымалася выступленне аркестра рускіх народных інструментаў Маладзечанскага музвучылішча (кіраўнік Т. Бялькова): слухачоў і журы ўразіла дзівосная тонкасць і зладжанасць гучання, асабліва ў творах лірыка-паэтычнага складу. Добрае ўражанне выклікалі маладыя дырыжоры цымбальных аркестраў — Мінска (кіраўнік А. Шаламаў), Ліды (кіраўнік А. Сечка), Магілёва (кіраўнік В. Базылеў), духавога аркестра Гомельскага музвучылішча (кіраўнік В. Кавалёў), які выступіў таксама ў якасці саліста з цудоўным выкананнем п'есы для трубы Б. Пейджа «Фестываль»). Нечаканасцю сталася вельмі роўнае і моцнае выступленне калектываў Баранавіцкага музвучылішча: філасофскай глыбінёй прачытання партытур і разнастайнасцю тэмбраў парадаваў баянны аркестр (кіраўнік С. Авадок); яркім, тэмпераментным і шматфарбным было выступленне цымбальнага аркестра (кіраўнік В. Кляшчоў); асаблівай канцэртнасцю вызначаўся аркестр рускіх народных інструментаў (кіраўнік В. Грыдзін); духавы аркестр (кіраўнік В. Прадун) паказаў выдатную індывідуальную вывучку і зладжанасць гучання, багатую гаму дынамічных адценняў, стылістычна разнастайную праграму. Моцнай арыентацыяй на перспектыву было выступленне сімфанічнага (кіраўнік П. Вандзілоўскі), баяннага (кіраўнік Л. Гінько), духавога (кіраўнік І. Багнат) аркестраў і аркестра рускіх народных інструментаў (кіраўнік Ю. Баброўскі) — усе з Мінскага музвучылішча. Апошні калектыў, на жаль, выпаў з барацьбы за прызавыя месцы з-за адсутнасці ў праграме абавязковага твора кампазітара В. Малых.

КОНКУРС прайшоў паспяхова. Ён быў цудоўна арганізаваны Міністэрствам культуры Беларусі; на месцах да яго правядзення падключыліся ўпраўленні культуры, гарвыканкомы, кіраўніцтва і педагогі музычных навучальных устаноў. Выявілася, што ў рэспубліцы шмат таленавітых музыкантаў, аддадзеных сваёй справе энтузіястаў. Ёсць і дастойная змена. Здавалася б, можна з аптымізмам глядзець у будучыню. Але... у душы спее заклапочанасць за далейшы лёс музычнага мастацтва.

Мноства ранейшых цяжкавырашальных праблем ускладняецца сённяшняй эканамічнай абстаноўкай. Слабая матэрыяльная база музычных навучальных устаноў: няма прыстойных інструментаў і іх немагчыма набыць, няма струнаў

Камерны аркестр Музычнага ліцэя пры БДК — лідэр конкурсу.

да смычковых і струнных народных інструментаў, няма запасных частак для духавых і шмат чаго іншага. Не раз давялося пачуць: «Усё дастаецца з вялікай цяжкасцю. А хутка іграць наогул не будзе на чым».

Шматразовае павелічэнне цэн адчувальна адбіваецца на асабістым бюджэце музыканта. Маленькі прыклад: камплект з 10 струн для цымбалаў каштуе ў магазіне 13 рублёў, а рвуцца яны ў час заняткаў на інструменце даволі хутка (у сярэднім 5 штук штодня) — не цяжка падлічыць, чаго гэта каштуе музыканту штомесяц. А неверагодныя цэны на самі інструменты — ці кожнаму яны па кішэні? Дрэнна аплачваецца праца дырыжораў — кіраўнікоў аркестравых калектываў навучальных устаноў, гадзіна працы аркестравага класа прыроўніваецца да гадзіны індывідуальных заняткаў з вучнямі, без уліку таго, што кіраўнік аркестра спалучае ў сабе арганізатара і выхавацеля, настаўніка музыкі і майстра па рамонце інструментаў, настройшчыка і перапісчыка нот, інструментоўшчыка, кампазітара і г. д.

Цяжкасцей шмат, але ў прынцыпе яны пераадольныя, была б зацікаўленасць «сильных мира сего». Неспакой ёсць, але ёсць і спадзяванне — не можа такое цудоўнае мастацтва быць справай абраных. Яго любяць, да яго цягнуцца ўсёй душой мільёны.

Яўген ГЛАДКОЎ,
старшыня журы,
заслужаны артыст Беларусі,
прафесар.

На маўклівы спектакль, наладжаны ўладамі («нічога не бачу, нічога не чую»), трупа адгукнулася спектаклем шумным, для людзей «невытворчай» сферы эксцэнтрычным — забастоўкай. Маленькая групка «культурных работнікаў», якія нічога не робяць, а толькі «вучаць жыць», пэўна, недарэчна глядзелася на гіганцкай гарадской плошчы. Але неабаронёнасць чалавечай праўды гэтай маленькай групкі, якая ўжыла модныя формы тэатралізацыі грамадскага жыцця (у якіх столькі ж шчырага адчаю, колькі самадэманстрацыі), дала свае вынікі. Абсурднасць сітуацыі ў тым, што трупа выйшла на плошчу пракрычаць: «горад, мы патрэбны табе», — калі дзесяцігоддзямі тэатру давалі зразумець, што могуць абысціся і без яго.

Рашэннем аблсавета трупа атрымала ў пастаяннае карыстанне будынак Дома палітасветы. Павіншуем і мы яе з горкім і радасным наваселлем. Цяпер у сітуацыі ўсеагульнага падзення прэстыжу тэатра, адтоку ад яго публікі неяк яшчэ ўмудраюцца магілёўчане выконваць нейкія вытворча-фінансавыя планы і выпускаць новыя пастаноўкі.

ТАМУ І НА СПЕКТАКЛЯХ трупы цікава было ў першую чаргу адно: як выжываюць? Інстынкт самазахавання дыктуе многае. Калі ў спектаклі «Сказ пра скамароха і цара Гароха» скамарох Філя і яго нявеста (М. Рудакоў і С. Сасулева) дуэтам зацягваюць «Доля скоморошья, горькая моя!», іх журботная песня міжволі ўспрымаецца як лірычны аповяд тэатра пра ўласную незайздросную долю. Акцёр часта аказваецца адчужаны ад таго, што даводзіцца іграць штовечар, разумеючы, што тэатр не свята, пра якое заўсёды так любяць пагаварыць, а падзённшчына.

У рэпертуары магілёўчан перавага аддадзена бестселеру — п'есе з крыклівай, інтрыгуючай, але выпадковай назвай. «Жыды горада Піцера», «Сем жанчын на шыі», «Нявеста з Парыжа», «Каханне і слёзы»... Пра што іграюць?

П'еса «Жыды горада Піцера» напісана вядомымі фантастамі братамі Стругацкімі задоўга да жнівеньскага перавароту, але аўтары здолелі многае прадбачыць: тое, што ў іх уяўленні разыгралася як мудрагелістая фантазія, у жніўні 1991 года нам суджана было перажыць як рэальнасць. Здань ваеннай дыктатуры набыла свае матэрыяльныя абрысы.

У п'есе персанажы атрымліваюць позвы ад міфічнага дзяржаўнага органа накшталт ГКЧП. Пасля доўгіх начных дэбатаў яны ўсё ж вырашаюць скарыцца долі, якая іх чакае, і пакласці ўласныя галовы пад грамадскую «сякеру». Але ў рэальным жыцці лепшыя людзі Расіі выйшлі да Белага дома і змаглі адстаяць дэмакратычныя заваёвы перабудовачных гадоў. Жыццё, пацвердзіўшы дакладнасць прагнозу фантастаў, унесла свае карэктывы. Але сёння ўжо і да дэмакратаў, якія перамаглі і з якімі звязвалі выхад з эканамічных і палітычных тупікоў, стаўленне скептычнае і насцярожанае. П'еса, якая абяцала быць пры іншых акалічнасцях адным са шлягераў пасляпутчаўскай драматургіі, проста катастрафічна не ўпісалася ў час. Ставіць яе як дакумент нядаўна перажытага, як палітычную рэфлексію з нагоды былога — бязглузда, гэтак жа, як разыгрываць залозненыя мастацкія перасцярогі.

У пастаноўцы рэжысёра К. Марсана «Жыды горада Піцера» пазбаўлены выразнасці жанру: доўгія і звяглівыя «інтэлігенцкія» разважанні пры свечках. Спектакль існуе як нейкае ўмоўна-тэатральнае відовішча, ніяк не звязанае з сённяшнім глядацкім адчуваннем жыцця. Гэта разумеюць і на сцэне, націскаючы на тую або іншую «надзённую думку» або камічную сітуацыю, і ў зале... Няхай ёсць у спектаклі цікавыя сцэны ў артыста Л. Палонскага, які дае жанравую замалёўку п'янага слесара. Няхай часам па-чалавечы кранае лёс Базарына (А. Палкін) — прафсаюзна-партыйнага дзеяча сярэдняга звяна, які шчыра верыў у савецкія ідэалы і з болем усведамляе, што ён, хто служыў верай і праўдай, аказаўся непатрэбным сістэме, якая яго ж і стварыла. Няхай праз акцёрства прафесара Кірсанава, што размінаецца перад прамовай, якую раніцай бліскуча скажа на стадыёне, артыст Г. Белацарноўскі дае зразумець аб заражанасці многіх людзей новай мітынговай кан'юнктурай і глухасць да зменёнай рэальнасці жыцця. Намаганні асобных выканаўцаў не могуць выратаваць аморфнага, не сагрэтага вынашанай думкай спектакля.

Палітызаваны тэатр, жупелам якога заўсёды быў «водгук на вялікія грамадскія праблемы», зжывае сябе. Ды і палітызацыі ў поўным сэнсе гэтага слова — у беларускім мастацтве было не так ужо і шмат. У перыяды рэвалюцыйных скалананняў тэатры, як вучыць гісторыя, расколваліся, выступалі з рознымі палітычнымі платформамі і прапагандавалі ідэі розных партый у мастацкай форме. Айчынны вопыт апошніх гадоў сведчыць хутчэй пра зваротнае: асобныя спектаклі ў асобных тэатрах аднагалосна толькі адаптавалі, укаранялі ў грамадскую свядомасць тыя ідэі, якія непазбежна авалодвалі масай. Сёння тэатр пазбягае і такой аднабаковай палітычнай актыўнасці. І ўцякае... у лёгкую камедыю, якая ні да чаго не абавязвае.

Не арыгінальная, але на патрэбу шырокай публікі драматургія Б. Рацэра і В. Канстанцінава зноў вяртаецца на правінцыйную сцэну як заменнік сучаснай камедыі. «Нявеста з Парыжа» прыносіць магілёўчанам касу (рэжысёр Е. Еўдашэнка). Менавіта з-за сваёй другаснасці, пазнавальнасці старых тэатральных масак і традыцыйных камічных становішчаў, якія лёгка праглядваюць праз аксесуары абагульнена-ўмоўнага сучаснага побыту і такіх самых абстрактна-ўмоўных сучасных тыпаў, падобная драматургія, як ні дзіўна, вабіць трупу. Ролі ў ёй нібы знаёмыя: ні ў адным, ды у іншым спектаклі пераіграны па некалькі разоў. У кардонна-тэатральным свеце п'есы Б. Рацэра і В. Канстанцінава трупа адчувае сябе як у знаёмай, даўно абжытай прасторы. Тэатральныя схемы насычаюцца рэпрызамі пра сучаснае жыццё: пустата ў магазінах, чэргі, ружовыя мары рвануць за мяжу. Ды і сам бязглузды сюжэт пра тое, як іншаземка прыехала ў перабудовачную Расію, цікавы калектыву пастольку, паколькі дазваляе кінуць у залу той альбо іншы пасаж пра цяперашнія будні і пасмяяцца з іх. Рэпрызы — гэта масткі чалавечага яднання тэатра і гледача.

«Умом Россию не понять, аршином общим не измерить...» І сапраўды, разруху, якая паглыбляецца, у якой людзі схітраюцца захаваць прывычку да паказухі і гераічнымі намаганнямі пераадольваюць неўладкаванасць побыту, зразумець звонку, верагодна, немагчыма, як, між іншым, розумам не зразумець і легкадумную француженку, якая прамяняла мільёны сваёй бабулі, кар'еру і дабрабыт на «ўдзел у перабудове» і даволі стрыманую любоў маладога юрыста.

Грацыёзная і прыгожая францужанка Арлет у выкананні В. Амяльчэні. Яна пераадольвае і кардоннасць маскі, і шаблоннасць абраных сцэнічных сродкаў: ламаная, крыху грасіраваная гаворка, раскаванасць у паводзінах, частая змена ўбораў і г. д. Такімі ж умоўна-тэатральнымі тыпамі ў духу паэтыкі п'есы выглядаюць усе персанажы спектакля: дзед (А. Палкін) казачна-лубачны, увешаны медалямі ветэран з барадой, сусед — заг. магазіна (А. Ташкіноў) — тупаваты і на руку не чысты. Вера Еўдакімаўна (С. Машэра) — хвацкая, прабіўная кабета; яе сын — Валодзя (А. П'янзін) — высакародны ідэаліст, у сілу сваіх прынцыпаў і празмернай маральнай устойлівасці заўсёды аказваецца на вышыні.

Смех, якім, на шчасце, багата адорвае частая госця сцэны, — камедыя, неабходны публіцы для захавання душэўнай раўнавагі і адчування чалавечай перамогі над абставінамі. Але калі гістарычна-заразлівы смех авалодвае табой без усялякай на тое прычыны і разумееш, што ты аказваешся міжвольным заложнікам тузання ўласных цягліц, у галаву прыходзяць думкі невясёлыя. Смех на спектаклі «Сем жанчын на шыі» чыста фізіялагічны. Ён параўнальны толькі з механічным нямецкім сувенірам з запісам рогату, якому немагчыма не падпарадкавацца. Вось ужо што дакладна адгадана пастаноўшчыкамі п'есы К. Манье — рэжысёрам А. Гузіем і мастаком В. Осіным, дык гэта пападанне рытму, метра і пачуццё прапорцый «добра зробленай п'есы». Гэты псіхічны механізм, які ляжыць у яе аснове, дзейнічае на гледача на падсвядомым узроўні. Праўда, складваецца ўражанне, што спектакль, як знаёмая, заезджаная плытка ідзе не на той хуткасці і акцёры існуюць у інтанацыі скорагаворкі.

Пікантная французская п'еса, пабудаваная на гульні двухсэнсоўнасцей, блытаніне, «коўзкіх становішчах», вырашана ў традыцыях дубавата-прасталінейнага «савецкага гумару». Тое, што ў французаў абмалявана толькі какетлівым намёкам, — на сцэне падкрэслена цяжкаважка. І адназначна.

Мадэрновая сучасная кватэра нагадвае сауну. Выгарадка з белай кафлі «працуе» сваёй лазневай фактурай. У маленькай прасторы пакоя, дзе спальня і тахта высоўваюцца са сцен, як скрыні з шафы, героі спектакля не могуць размінуцца адзін з адным. Як бы ні хацеў Блэз (А. П'янзін) схаваць наведвальнікаў арандаванай на час кватэры ў розныя закуткі, ім усё роўна давядзецца сустрэцца, бо і «высоўных скрыняў» на ўсіх не хапае. «Скрыні» па закону подласці высоўваюцца, як заўсёды, недарэчы. Чарговая жанчына, якой абрыдла занадта зацягнутая адзінота, вырываецца са сваёй цямніцы і ўздымае вэрхал.

Спектакль зроблены як серыя трукаў, якія смешныя самі па сабе. Камедыя становішчаў усё больш набывае рысы буфоннай камедыі. І асобныя сцэны п'есы выкарыстоўваюцца рэжысёрам як буйныя цэласныя блокі, на суадносінах якіх «выбудоўваецца» гэты «кафлевы спектакль». У ім намешана ўсё: ёсць эратычныя коміксы, мужчынскія размовы пра жанчын, рэцэпты, як зрабіць камерцыю... Традыцыйныя камедыйныя трукі, накшталт бара, які нечакана падае на галовы шаноўных гасцей, дапаўняюць такі ж традыцыйны камічны тыпаж: важны стары гусак, платаядны Карлье (Г. Белацаркоўскі), яго дурніца жонка (А. Абрамава), іх пераспелая дачка (Г. Зелікава), мастак-няўдачнік з рамантычным душком Блэз (А. П'янзін). Аднак розныя элементы спектакля існуюць асобна адзін ад аднаго, а калі і злучаюцца, дык неяк недарэчы. Няўзгодненасць усяго з усім тут даведзена да апагея. Заблытаная камічная інтрыга расцягнута выканаўцамі на рэпрызы, камічныя сцэны, прыёмы. Толькі Е. Дудзіч, якая іграе служанку Мары (вострая, рэзкаватая актрыса) — настойліва высільваецца вярнуць вырваны з-пад якога-кольвек кантролю спектакль ва ўлонне класічнай інтрыгі.

Вось так — праз старыя і новыя палітычныя размовы, праз камедыі пра ўсё і ні пра што спрабуюць утрымацца на плыву магілёўчане. Каб толькі не страціць прафесійнасць. А што рабіць? Калі і ўсе творчыя праблемы аказаліся зведзены ўсё да таго ж элементарнага існавання: ацалець і выжыць...

Уладзімір МАЛЬЦАЎ.

З ПОШТЫ «ЛіМа»

НАЙПЕРШЫ КЛОПАТ

Споведзь будучага беларуса

Якія нялёгкія, але абнадзейваючыя часы дараваў нам лёс! Магчыма, мы і не падазраём пра ўсе цяжкасці, што напаткаюць нас, ды надзея на лепшае, надзея на абуджэнне і вольны ўздым з небыцця ўжо нарадзілася і збірае пад свае штандары лепшых сыноў. Так мне ўяўляецца сучаснае становішча беларускага Адраджэння. Толькі параўнанні з вайной ці бойкай тут не зусім дарэчныя, бо справа Адраджэння — гэта ў большай ступені марудная, штодзённая праца, праца душы, а не палітычны ці сацыяльны штурм або які-небудзь іншы катаклізм. Душа ёсць у кожнага чалавека, а з многіх тысяч і мільёнаў душ складаецца нешта вялікае і вечнае, тое, што завецца душой народа. Якая яна, душа майго народа? Ці можна спасцігнуць яе? Як гэта зрабіць? Дзеля гэтага, мабыць, мала сустракацца з сучаснымі носьбітамі беларускага менталітэту, трэба яшчэ і разумець народныя традыцыі і мастацтва, глыбока, бо без любові і не спасцігнуць таямніцы ягонае душы. А якраз той любові не стае вялікай колькасці, баюся казаць — большасці нашых людзей, асабліва адукаваных, тых, хто яшчэ ў школах, інстытутах ды універсітэтах прыпаў да крыніцы рускай культуры ды так і застаўся стаяць перад ёй на каленях.

Я не супраць рускай культуры, адной з наймагутнейшых культур свету, развіццю якой, дарэчы, спрыялі лепшыя сыны не толькі рускага народа. Але адваротным бокам шанавання «расейшчыны» для нашай інтэлігенцыі стала занядбанне сваіх беларускіх каранёў і часцей не ў выглядзе простага бяспамяцтва, а свядомага ганьбавання і знявагі ўсяго беларускага як чагосьці нізкага і другасортнага. Я кажу так, бо сам усё гэта перажыў, сам прайшоў гэты шлях «інтэрнацыянальнага выхавання» і нацыянальнага самазнішчэння, ды, на шчасце, змог звярнуць са «сталбавой дарогі савецкай цывілізацыі». Добра памятаю, з якой пагардай і здзекам у дзяцінстве мы, хлапчукі рабочага пасёлка, каверкалі асобныя беларускія словы, калі жадалі паказаць сваю «рускасць», як сорамна было ў інстытуце за свой дыялект перад больш русіфікаванымі аднакурснікамі, якой нязграбнай і «дзеравенскай» здавалася беларуская мова.

Цяпер я зразумеў, што дрэнных моў наогул няма. Дрэнным бывае толькі веданне мовы, а на падставе павярхоўнага знаёмства — зманлівае ўражанне аб яе «непрыгажосці» альбо «непаўнацэннасці». Чалавек, які грунтоўна ведае некалькі моў, ніколі не скажа, што адна з іх лепшая, другая горшая. Кожная мова мае свой лад і сваю асабістую прыгажосць, непаўторнае гучанне і мелодыку, якія вылучаюць яе з іншых моў і ствараюць арыгінальны гукавы партрэт нацыі. Не выключэнне ў гэтым і беларуская мова. Яе часцей параўноўваюць з рускай, як найбольш вядомай і распаўсюджанай. Але чаму за ўзор ці кропку адліку бярэцца руская? Не менш, а то і больш агульнага мае яна з польскай ці ўкраінскай, шмат слоў аднолькава гучаць і па-нямецку. Беларусь, па волі лёсу, апынуўшыся на мяжы Усходняй і Заходняй Еўропы, натуральна адчувала на сабе ўплыў і ўзаемадзеянне суседніх народаў. І разам з тым беларуская мова захавала свае, уласцівыя толькі ёй прыкметы. Спалучэнне цвёрдага «р» і глухога «г» з мяккімі падвоенымі зычнымі, «аканнем» і «яканнем», звонкім «дзе» і дужым «джэ», пакарочаным суровым «ў» і шурпатым «шчэ», надае ёй нейкую старажытную грунтоўнасць і развážлівасць, а разам з тым простую і дакладную форму, блізкую да гукавога раду прыроды нашага краю.

Аднак мова — гэта не толькі гукі, мова — гэта кроў народа, якая звязвае паміж сабою ў адзіны арганізм асобных людзей і цэлыя пакаленні, нясе з сабою спадчынную інфармацыю і сучасныя здабыткі нацыі. Можна разбавіць кроў, але такі арганізм будзе хворым, можна замяніць яе на іншую, але ў такім выпадку хутка наступіць смерць. Смерць народа як суцэльнага і самастойнага арганізма.

І ўсё ж, калі казаць аб душы, то мова — толькі яе адлюстраванне, сама ж душа — гэта нешта больш глыбіннае і складанае, не заўсёды вытлумачанае нават словамі. Душа народа — гэта мары і спадзяванні, боль і радасць, вера і прымхі, а, урэшце, і характар народа, ці як яшчэ кажуць — нацыянальны менталітэт. Апошнім часам аб беларускім менталітэце шмат гаворыцца, магчыма, крыху і з перабольшваннем яго асобных бакоў, але талерантнасць, рахманасць, працавітасць, уладапаслухмянасць беларусаў мае і адваротны — адмоўны бок для нашага народа. Звышталерантнасць да іншых вядзе да ўласнай нацыянальнай занядбанасці, звышпаслухмянасць і рахманасць — да прыгнёту і рабскага стану, а ў гэтым выпадку і працавітасць узбагачае не саміх сябе, а «чужога дзядзьку». Такі, здавалася б, сумны вынік гістарычнага шляху беларусізацыі ўсё ж мае і нейкія аптымістычныя перспектывы.

Час імперыялізму адыходзіць у нябыт. Сучасны стан узбраення, тэхнікі, міжнародных адносін не дае магчымасці адкрытай сілавой барацьбы за сусветнае панаванне без рызыкі вынішчэння чалавечай цывілізацыі. Таму народы з імперскімі ці «звышмесіянскімі» патэнцыямі, маючыя на ўвазе гвалтоўнае падпарадкаванне і прыгнёт іншых, не могуць спадзявацца на поспех сваіх ідэй. Барацьба перамясцілася ў сферу навукі, культуры і арганізацыі вытворчасці, а тут перавагу атрымліваюць не тыя, хто мае больш амбіцый, а тыя, хто лепш працуе, знаходзіць кампрамісы і ўзаемавыгоды, выкарыстоўвае вопыт і здабыткі іншых, дбаючы, вядома, найперш пра свае інтарэсы. У гэтай сітуацыі, калі іншыя насельнікі былой імперыі з сапраўднай бальшавіцкай «незгибаемостью» пачалі вайну «амбіцый» і высвятлення адносін, угрузлі ў міжнацыянальных і ўнутрыпалітычных канфліктах, на Беларусі ёсць магчымасць эвалюцыйнага пераходу да новага грамадства шляхам рэформ і пошуку згоды між рознымі палітычнымі і сацыяльнымі сіламі. У дадзеным выпадку менталітэт беларусаў павінен адыграць сваю станоўчую ролю. Але трэба памятаць, што мэтай усё ж застаецца стварэнне не якогасць «інтэрнацыянальна-каланіяльнага» сатэліта, а суверэннай беларускай краіны, маючай свае каштоўнасці і арыенціры. Толькі на трывалай нацыянальнай глебе можа ўзрасці моцнае дзяржаўнае дрэва, і зараз найпершая справа — клопат аб такой глебе. Ад нашай дбайнасці будзе залежаць лёс таго парастка, які завецца ўсталяваннем беларускага ладу ці беларускага гаспадарства на зямлі нашых дзядоў.

А пакуль я не магу назваць сябе сапраўдным беларусам, і не толькі таму, што рэдка ўжываю родную мову, дрэнна ведаю нашу гісторыю і мастацтва, не магу пазбавіцца шматлікіх савецкіх комплексаў і звычак, а яшчэ й таму, што тая Беларусь, грамадзянінам якой я хацеў бы быць, існуе толькі ў марах і зданях, а душа майго народа спіць летаргічным сном і абуджэнне яе здзеецца з маленькіх абуджэнняў і вяртанняў з бяспамяцтва кожнага з нас. У кожнага свая дарога ў будучыню, але падтрымаць адзін аднаго на гэтым шляху мы павінны. Такі абавязак чалавечнасці.

У добры шлях, спадары!

Са спадзяваннем на лепшае яшчэ будучы беларус

В. АЎРАМЕНКА.

г. Магілёў.

Ачніся, Беларусь!

Гляджу я з вышыні гадоў
Нязгаслым яшчэ вокам:
Законаў тых ды пастаноў —
Пад парубень навокал.

Іх шчодра сеялі штогод
Навейшага гатунку.
Адно няўрод ды неўмалот —
Ніякага рыштунку.

А вось нядаўна, мой браток,
Рашылі: больш лагічна,
Калі запусцім на паток
Іх вопыт, заграгнічны.

Бывай, жураўка-камунізм!
Умомант, без запінкі
Пачаў гуляць капіталізм
Па голым нашым рынку.

Маўляў, жыццё тады у нас
Адразу завіруе,
Калі наблізім зорны час
Уласнага буржуя.

Не той, а свой міліянер
Накорміць, прыадзене,
Таму патрэбен шэраг мер,
Каб на святло ён з ценю.

І ўжо паўсюль, як матылі,
Або грыбы-паганкі —
Хапугі, мафі-каралі,
Саюзы, біржы, банкі.

І тут РК, АК, ЦК —
Усе партайгеносы
Плячо ў плячо, к руцэ рука
На новыя калёсы

Хапаюць, цягнуць і грабуць,
Хто колькі мае сілы.
Пад шум і гам, пад гэту муць
Узводзяць дачы, вілы.

А ламананосаўскі закон
Не лопне як са смеху:
«Калі адзін загроб мільён —
Другім якая ўцеха!»

Другім тым раяць пачакаць—
Не мала і не многа,
Пакуль не выйдуць, так сказаць,
На новую дарогу.

Тады й пачуем, кажуць, смак
Тае мачанкі-згоды,
Як кіне пан-буржуй праснак
Астатняму народу.

Устань, ачніся, Беларусь,
Ад летаргіі-лені,
Каб зноў не трэба быў Кастусь,
Тым болей — новы Ленін!

Іван КРАСУЦКІ.

в. Гасцілавічы
Лагойскага раёна.

Што ж мы ___ гарантуем ?

(Пачатак на стар. 5).

Вадзіцелі ўжо ведаюць, што за знешняй рэспектабельнасцю хаваецца вялікая небяспека. Усе гарантыі засталіся там, дзе яе эксплуатавалі ў нармальным выглядзе. А нас, як быццам, яшчэ мала навучылі аварыі, калі загінуў П. М. Машэраў або патануў «Адмірал Нахімаў» (дарэчы, спісаны ўжо тады па акце). Пры такой палітыцы мы ў самы кароткі час паставім рэкорд аварыйнасці на душу насельніцтва ў рэспубліцы. Сёння прыкладна пяць аўтамабіляў з сотні — замежныя, прычым новых вельмі мала. Абслугоўванне іх не наладжана, хуткасныя магчымасці нашмат вышэй за нашы. Вось і ўявіце сабе магістраль, дзе ўсе гэтыя «опелі», «бенцы», «аудзі», «таёты» і іншыя імкнуцца «паказаць сябе». Інспектару ДАІ нават дагнаць іх няма на чым. Можа, зняць льготы на імпарт старой тэхнікі? Сваёй старызнай мы ўжо запасліся. Куды болей?

Нам уяўляецца мэтазгодным правяраць старую тэхніку два разы на год і выдаваць асаблівыя нумарныя знакі, напрыклад, чырвоныя. Вадзіцелі такіх машын могуць карыстацца імі ў межах сваёй гаспадаркі і не маюць права выязджаць на вялікія магістралі. Акрамя аўтамабільных дарог, ёсць яшчэ заводы, фабрыкі, фермы і калгасныя двары. Існуючая сістэма тэхнікі бяспекі ўжо недастатковая. Трэба падумаць, як зрабіць яе цэнтралізаванай па тыпу катланагляду. Можа, перапрафіляваць існуючую службу стандартаў, якая цяпер будзе не вельмі патрэбнай?

І апошняе. Вядома, што новыя ідэі ў нас праходзяць з цяжкасцю. Навейшы закон дае такія-сякія правы, штосьці аблягчае. Але дзе ўзяць зыходны капітал для вырабу хоць бы макетнага ўзору? Інавацыйныя банкі патрабуюць кучу папер — гарантыі заводаў і вялікія працэнты. А хто гарантуе, што ўсё пойдзе гладка?

Аўтар гэтага матэрыялу мае вопыт «праштурхоўвання» вынаходніцтва на працягу дзесяці гадоў. Прычым, заяўленую прадукцыю набывалі ў ФРГ за золата. Тармазілі пару гадоў выраб простага цыліндра-дазатара. Гэта ў былым Мінстанкапроме. Пасля гэтага можна шмат пісаць пра малую аддачу нашых вынаходніцтваў. Але падумайце: каму яны патрэбны сёння? Пакуль што нікому.

Той, хто сумняваецца, можа прапанаваць 6 мільёнаў штогадовай эканоміі таму ж Мінстанкапрому або Асацыяцыі і, гарантую, што не атрымаюць нават адказу. Чыноўнікі змагаюцца за выжыванне, а не за прагрэс. Аналагічнае становішча было ў пасляваеннай Японіі. Практычныя амерыканцы звольнілі да двухсот тысяч чыноўнікаў-самураяў і развязалі ініцыятыву прадпрымальніцтву. Хто пазбавіць нас ад коснай арганізацыі? Толькі мы самі.

Міжнародная арганізацыя па стандартызацыі ІСА і яе спецыялізаваны камітэт па сертыфікацыі (1971 год) лічаць, што надзейнасць вузлоў і машын забяспечвае якасць вырабу і зборкі іх дэталяў. Генеральнае пагадненне аб тарыфах і гандлі прадвызначае правілы і метады выпрабавання якасці машын. Адпаведна нацыянальныя сістэмы сертыфікацыі прадвызначаюць наяўнасць выпрабавальных палігонаў, кадраў, дакументаў, методык. Калі гэта з'явіцца ў нас? Хто выступіць з ініцыятывай і хто будзе фінансаваць? Каму спатрэбіцца арыентацыя на сусветны рынак? Вядома, нам самім. І рабіць гэта трэба як мага хутчэй. Пакуль мы па-ранейшаму робім план і гарантуем толькі колькасць.

І яшчэ. У нашай рэспубліцы вялікі штат вынаходнікаў, рацыяналізатараў, інжынераў і навуковых работнікаў — тых, хто можа ўзняць якасць тэхнікі. Неяк іх трэба аб'яднаць арганізацыйна для творчай работы. Пара стварыць у рэспубліцы сваё патэнтнае ведамства.

Сёння мы бясплатна аддаём у Расію свае новыя ідэі і яшчэ чакаем грошы за іх рэалізацыю. У сваім патэнтным ведамстве можна адабраць прыбытковыя ідэі і рэалізаваць іх. Цяжка нават меркаваць, колькі мы на гэтым губляем. Ёсць спроба арганізаваць клуб уладальнікаў інтэлектуальнай уласнасці, а пры ім камерцыйнае прадпрыемства па прадстаўленні і продажы новых ідэй за мяжу. Незразумела толькі, чаму за гэта не бярэцца ўрад і дзе гарантыя, што новыя ідэі трапяць у чыстыя рукі. А беларусы — людзі даверлівыя.

Колькі праектаў і новых ідэй асела ў архівах Дзяржплана ці Дзяржкамітэта па навуцы і тэхніцы! Мы лаялі адсталасць і коснасць чыноўнікаў царскай Расіі нават у школьных падручніках. У той жа час стварылі такую дзяржаўную сістэму, якая ўвогуле ігнаруе новае. Яшчэ большы абсурд у тым, што дзяржава — асноўны ўласнік — рабіла і сістэматычна прадавала самой сабе загадзя бракаваную прадукцыю. Пры гэтым яна цярпела велізарныя страты, якія раслі па меры росту аб'ёмаў вытворчасці. Больш таго, каб схаваць пралікі, эканоміка была ідэалагізавана наскрозь — усё, маўляў, робіцца ў імя вышэйшых інтарэсаў дзяржавы і светлай будучыні для народа. За гэта мы сёння расплачваемся. Але самая вялікая бяда ў тым, што здольныя інжынеры і навуковыя работнікі ідуць у кааператывы, «на шабашку» і ўвогуле выязджаюць. У навуку няма прытоку свежых сіл.

Магчыма, АН Беларусі неабходна выступіць з ініцыятывай і распрацаваць стратэгію вытворчасці і рэалізацыі нашай тэхнікі. Рынак СНД мы ведаем добра, а над замежжам варта папрацаваць. Тады адразу спатрэбяцца ўсе даследчыя арганізацыі. Нехта ж павінен зарыентавацца ў гэтым хаосе і пачаць дзейнічаць. У нас развальваецца навуковы патэнцыял. Гэта, да ведама кіраўнікоў, тое, чым ганарыцца любая нацыя. А нас гэта нават не турбуе. Пікантна будзе, калі былы прэзідэнт АН РБ пачне арганізоўваць яе філіял у ЗША. Чаго добрага, там могуць пагадзіцца, асабліва ўлічваючы нашу жабрацкую аплату.

Сумна будзе, калі назву суверэннай рэспублікі на свабодным рынку будуць звязваць са словам партачы. Яшчэ горш, калі няякасная тэхніка пачне памнажаць аварыі і катастрофы ўнутры краіны, што сёння ўжо стала рэальнасцю.

В. ПІЛІПЧЫК,
ст. навуковы супрацоўнік
Інстытута праблем надзейнасці
машын АН Беларусі,
кандыдат тэхнічных навук.

МУЗЫКА

Дзякуй, «Кантабіле»...

Вядомы беларускі ансамбль старадаўняй музыкі «Кантабіле» вярнуўся з працяглага бенефісу-турнэ па Германіі. Гэтыя гастролі былі арганізаваны Саюзам музычных дзеячаў Беларусі ды Хрысціянскай службай міру Германіі з дабрачыннай мэтай — для ахвяр чарнобыльскай катастрофы. Саюз музычных дзеячаў атрымаў днямі ліст ад кіраўніцтва Хрысціянскай службы міру Германіі, у якім гаворыцца:

«Ад імя Хрысціянскай службы міру і ўсіх, хто ўдзельнічаў у арганізацыі турнэ, перш за ўсё ад імя тых, хто быў шчаслівы слухаць канцэрты нашых сяброў, я дзякую шматкроць і вельмі шчыра за такую магчымасць. Усяго ансамбль падчас свайго знаходжання ў ФРГ даў 9 канцэртаў у рэгіёнах Дармштат, Вецлар і Касель і пры гэтым ахвяраваў заробленыя каля 16 тыс. марак. Гэтыя грошы будуць скарыстаны для набыцця прыбораў, абсталявання, дапаможных матэрыялаў і аснашчэння бальніц у рамках дапамогі «чарнобыльцам» разнастайных арганізацый. Яны накіруюць гэтую дапамогу непасрэдна сваім мясцовым партнёрам. Нашы сябры сваімі канцэртамі прынеслі вялікую радасць многім людзям і выклікалі ў іх захапленне. Многія выказалі жаданне зноў іх паслухаць і зведаць узрушэнне. Асабліва шчырую ўдзячнасць мы выказваем за тое, што музыканты адмовіліся ад ганарараў, і гэта дало магчымасць ахвяраванні перадаць без вылічэнняў (падаткаў) пацярпелым ад радыяцыі дзецям у забруджаных радыяцыяй рэгіёнах.

З найлепшымі пажаданнямі — Фрэд Дорн».

Н. К.

Пакуты мінскай багемы

А хіба ў Мінску ёсць багема?.. Падумалася: «Ёсць». Інакш чаму столькі шчырых перажыванняў ды спагады выклікаў аднайменны спектакль, пастаўлены опернай студыяй Беларускай дзяржаўнай кансерваторыі?

Складаная для музычна-тэатральнага ўвасаблення опера Д. Пучыні «Багема», кранальны аповяд пра норавы і праблемы асяроддзя беднай творчай моладзі, пра каханне Мімі й Рудольфа, на дзіва прыдалася да нашай беднай, адно толькі імпэтам ды энтузіязмам падмацаванай, студыйнай сцэны. Выканаўцы роляў галоўных герояў — ці не равеснікі сваіх персанажаў, дарэчы глядзеліся іх сучасная, немудрагелістая, будзённая вопратка, прыкметы ўбогага жытла «юнай багемы». У сціплых умовах залы кансерваторыі прайшлі два спектаклі, у якіх паказаліся і дыпломнікі-вакалісты, і нядаўнія выпускнікі, і студэнты-пачаткоўцы. У ролі Мімі гледачы пабачылі пяцікурсніцу А. Антонаву, а таксама маладую салістку Дзяржаўнага тэатра музычнай камедыі Беларусі, абаяльную любіміцу публікі Л. Лют. У кожнай дзеі спектакля мяняўся выканаўца ролі Рудольфа, і цяжка было аддаць перавагу камусьці з іх — бясхітраснаму А. Тузлукову, вытанчанаму М. Грыгорчыку ці яркаму пачаткоўцу, уладальніку моцнага тэнара С. Франкоўскаму. Самаадданa працавалі ў спектаклі саліст тэатра музкамедыі В. Шабуня, пяцікурснікі А. Калягаева, А. Гардынец, Л. Фірстаў... Здаецца, гэтак можна пералічыць усіх. Гожа выглядала найскладаная харавая сцэна (хормайстар В. Шавандронаў). Паставілі «Багему» дырыжор аркестра Ю. Новікаў і рэжысёр С. Штэйн.

Шкада, што такая дыхтоўная й шчырая праца можа стацца разовай «навучальнай акцыяй». Уявіце сабе: спектакль пастаўлены на мове арыгінала, і гледачы, невялікія, мякка кажучы, знаўцы італьянскай, усё разумелі і перажывалі ледзь не да слёз за герояў оперы і за маладых артыстаў! Хто б мог паспрыяць, каб студыйная «Багема» паказалася шырэйшаму колу аматараў музычна-тэатральнага мастацтва — тым больш, што пакуты парыжскай багемы знайшлі водгук у сэрцах творчай інтэлігенцыі Мінска?

С. ВЕТКА.

Адгучалі іспанскія мелодыі

У Мінску прайшлі Дні іспанскай музыкі. У дзвюх філарманічных залах выступалі лаўрэаты міжнародных конкурсаў Х. Хаакім, Г. Эстарэльлас. Дырыжор Э. Мартынез і піяністка Л. Мафіётэ выступілі разам з вядучымі беларускімі калектывамі — Акадэмічным сімфанічным аркестрам ды харавой капэлай імя Р. Шырмы. Дні іспанскай музыкі завяршыліся «Рэквіемам» іспанскага кампазітара К. Бенгерэла, выкананым абодвума гэтымі беларускімі калектывамі пад кіраўніцтвам дырыжора з Германіі Л. Крэмера. Поруч з нашымі выканаўцамі саліраваў і вядомы іспанскі барытон М. Артэга. Аўтар музыкі К. Бенгерэл прысутнічаў на канцэрце.

П. ГАРДЗІЕНКА.

ЛІТКУР'ЕР

Памяці Мендэле Мойхер-Сфорыма

«Сумны мой напеў у хоры яўрэйскай літаратуры... Мне было... наканавана спусціцца на ніжнюю прыступку яўрэйскага жыцця, у падвалы. Перад маімі вачыма вечна носіцца торба, спрадвечная, вялізная яўрэйская торба... Куды б я ні павярнуўся, усюды мне мроіцца торба; аб чым бы я ні ўздумаў расказаць, мне прыходзіць на розум торба!

Скрозь і ўсюды — торба, яўрэйская торба!»

Так у прадмове да «Фішкі Храмога» гаворыць аб змесце сваёй творчасці заснавальнік рэалізму ў яўрэйскай літаратуры, выдатны пісьменнік, гуманіст, дэмакрат Шолам Якаў Абрамовіч, вядомы шырокім чытацкім колам не толькі ў нас, а і ў многіх краінах свету як Мендэле Мойхер-Сфорым.

Сёлета спаўняецца 75 гадоў з дня смерці пісьменніка. Нам ён асабліва блізкі, паколькі з'яўляецца земляком — нарадзіўся 20 снежня 1836 года ў мястэчку Капыль на Міншчыне.

Дата памяці Мендэле Мойхер-Сфорыма будзе шырока адзначацца ў рэспубліцы. З гэтай нагоды для арганізацыі і каардынацыі шматлікіх юбілейных мерапрыемстваў створаны аргкамітэт. Старшынямі аргкамітэта з'яўляюцца вядомы беларускі паэт Рыгор Барадулін і старэйшы яўрэйскі пісьменнік Рыгор Рэлес, намеснік— рэферэнт Мінскага гарадскога аб'яднання яўрэйскай культуры Абрам Жаніхоўскі.

На пасяджэнні аргкамітэта зацверджаны план арганізацыйных мерапрыемстваў. З мэтай азнаямлення шырокай грамадскасці з жыццём і творчай дзейнасцю Мендэле Мойхер-Сфорыма прадугледжаны выставы яго твораў у бібліятэках, публікацыя матэрыялаў аб ім у перыядычным друку, правядзенне цыкла лекцый, гутарак і літаратурных чытанняў на тэму «Мендэле Мойхер-Сфорым — дзядуля яўрэйскай літаратуры».

Прадугледжваецца падрыхтоўка ў адным з тэатраў рэспублікі спектакля па творах пісьменніка. Вырашаецца пытанне аб адкрыцці на радзіме яго, у Капылі, мемарыяльнай дошкі. У завяршаючай стадыі юбілейных мерапрыемстваў будзе праведзены ў Мінску літаратурны вечар, прысвечаны творчасці класіка яўрэйскай літаратуры.

Б. ПЕРНІКАЎ,
сакратар аргкамітэта.

Пісаў бацька, пісаў я...

Сапраўды, як у той знакамітай песні, толькі з крыху іншым акцэнтам. Там бацька і сын удвух касілі. Ды, папраўдзе сказаць, не надта і ўдала. А тут бацька і сын кніжку напісалі, ды такую, якую кожны аматар беларускасці з задавальненнем прачытае. Маецца на ўвазе нарыс «Непаўторныя рысы», выпушчаны выдавецтвам «Навука і тэхніка», у якім Аляксей Юр'евіч і Юрый Віктаравіч Хадыкі знаёмяць з самымі выдатнымі старонкамі беларускага мастацтва, асэнсоўваючы так званы сармацкі партрэт, што меў распаўсюджанне ў XVI—XVII стагоддзях як на Беларусі, так і ў Польшчы, Літве, на Украіне. Выданне багата ілюстравана, хоць, праўда, рэпрадукцыі чорна-белыя.

Агляд юных талентаў

У маладзечанскай гарадской дзіцячай бібліятэцы «Верасок» прайшоў літаратурна-мастацкі конкурс «Юныя таленты». Пераможцы яго Алеся Цімохіна, Альберт Аўчыннікаў, Алег Бязручка былі ўзнагароджаны каштоўнымі падарункамі, некалькі чалавек атрымалі сувеніры.

Юныя паэты і празаікі ў зале райвыканкома сустрэліся з намеснікам старшыні Саюза пісьменнікаў Беларусі Алесем Пісьмянковым.

М. ФАМІЧ.

ТЭАТР

Казка — падман, але...

Ундзіна — н. а. Беларусі І. ДУШКЕВІЧ, Палемон — У. ДАЛГІХ.

Фота А. ХАРКОВА.

Не таму, вядома, што прэм'еры балета «Ундзіна» папярэднічаў анонс у «ЛіМе», першыя паказы новага спектакля выклікалі вялікую цікавасць публікі. Проста «балет» і «аншлаг» у жыцці нашага ДАВТа — гэта словы-сінонімы. Ды ўсё ж магла кагосьці завабіць на прэм'еру і канкрэтная інфармацыя ў газеце. Пра тое, што нямецкі кампазітар Х. В. Хенцэ, наш сучаснік, — адна з яркіх постацей у заходнееўрапейскай музыцы. Што ягоную «Ундзіну» (дарэчы, ніводны з тэатраў былога СССР дасюль не звяртаўся да гэтага твора) увасобіў на беларускай сцэне швейцарскі харэограф А. Бернард. Што над спектаклем працаваў вядомы мастак з Пецярбурга В. Окунеў. Што музычнае кіраўніцтва ажыццявіў малады беларускі дырыжор А. Васілеўскі. Што галоўныя партыі танцуюць і вядучыя майстры—І. Душкевіч, Т. Яршова, Н. Дадзішкіліяні, і яркія маладыя салісты — І. Беліч-наў, У. Далгіх, А. Фурман...

Вядомы рамантычны сюжэт пра гісторыю кахання юнака Палемона да загадкавай Ундзіны, дачкі ўладара воднай стыхіі, абяцаў гледачам захапляючае і таямнічае відовішча, яскравыя й кранальныя пачуцці... Няўжо — расчараванне? Вядома, казка засталася казкай. Ды эмацыянальна-жывапіснае, дынамічнае гучанне аркестра (самаадданая і тонкая работа дырыжора А. Васілеўскага) яўна кантрастуе з самім дзеяннем — замаруджаным яго рухам, сумнавата-млявым харэаграфічным малюнкам, спараджаючы сядытады неадэкватную «казачнасці» рэанцыю гледачоў. Але дзякуй выканаўцам, якія, па-акцёрску асэнсоўваючы, напаўняючы жыццём свой танец, здолелі стварыць прэм'ерную атмасферу на спектаклі...

С. Б.

Наш Тэль стрэліў у Мангейме

«Вільгельм Тэль». Сцэна са спектакля.

З 17 па 25 мая 1992 года ў Мангейме (Германія) праходзіў 8-ы Тыдзень Шылера. Гэта вялікі міжнародны фестываль, які традыцыйна праводзіцца раз у два гады ў Мангеймскім нацыянальным тэатры, які мае непасрэднае дачыненне да Шылера, бо 210 гадоў назад малады Шылер, закончыўшы ваенную школу ў Штутгарце, прыехаў у Мангейм і стаў драматургам гарадскога тэатра. Тут у 1782 годзе прайшла прэм'ера «Разбойнікаў», на гэтай самай сцэне прайшлі прэм'еры ўсіх яго спектакляў.

Нямецкі народ умее захоўваць традыцыі і шанаваць памяць сваіх духоўных настаўнікаў. Таму 18 гадоў назад быў аб'яўлены і праведзены першы міжнародны Шылераўскі фестываль, арганізатарам і натхняльнікам якога стаў генеральны дырэктар Мангеймскага нацыянальнага тэатра, чалавек найвысокіх прафесійных ведаў і вопыту, велізарнага імпэту і абаяльнасці —спадар Арнольд Петэрсан. Ён прыехаў у снежні 1991 года ў Мінск, убачыў спектакль маладзёжнага тэатра Беларусі «Вільгельм Тэль» і запрасіў яго на свой фестываль. Між тым, афіша была ўжо вельмі прадстаўнічай: спектаклі дзесяці тэатраў Германіі і іншых краін—«Змова Фіеска ў Генуі» Веймарскага тэатра, «Каварства і каханне» Вялікага драматычнага тэатра імя М. Горкага з Санкт-Пецярбурга. Ганаверскага ды Штутгарцкага тэатраў, «Вільгельм Тэль» Базельскага тэатра (Швейцарыя), «Разбойнікі» тэатраў з Мюнхена і Мангейма, «Юная дзева з Арлеана» Франкфурцкага тэатра і іншыя пастаноўкі.

«Вільгельм Тэль» нашага Маладзёжнага тэатра стаяў асобна на гэтым фестывалі (бо ўсе спектаклі ўяўлялі сабой вялікія палотны, уражвалі магутнасцю дэкарацый і дзівосным тэхнічным абсталяваннем сцэны, што, вядома ж, аблягчала работу акцёраў). Спектакль Віталя Катавіцкага быў вонкава сціплы, разлічаны толькі на акцёрскія магчымасці — пластычныя, музычныя, моўныя і г. д. І хоць засвоіць прастору не зусім тэатральнай залы, якая была аддадзена для спектакля, было вельмі складана, трэба сказаць, што акцёры спрытна здзейснілі сваю задачу. Іначай не выклікалі б іх гледачы па 5 разоў пасля кожнага спектакля (а іх было чатыры) і не прымушалі зноў і зноў паўтараць фінальную сцэну...

А. МІХАЛЬЦОВА.

БЕЛАРУСКАЕ ЗАМЕЖЖА

Салодкае слова — воля

Кастусь Акула—пісьменнік вядомы ў беларускім замежжы. У яго выйшла некалькі кніг, сярод якіх аповесць «Змагарныя дарогі», раман «Гараватка» ў трох кнігах—«Дзярлівая птушка», «Закрываўленае сонца», «Беларусы, Вас чакае зямля» і іншыя. Як правіла, аўтар прыгадвае перажытае, а таксама закранае асобныя моманты жыцця, як сам ён гаворыць, нацыянальна свядомай беларускай эміграцыі.

Новы раман К. Акулы «За волю», што выпусціла ў Таронта выдавецтва «Пагоня»,—таксама пра гэта. Нездарма пісьменнік зрабіў на творы прысвячэнне: «Беларускаму народнаму фронту ў працы і змаганні за адраджэнне, вольнасць і незалежнасць Беларусі памажы, Божа!» Пра змест новай кнігі можна даведацца з прадмовы «Хто будаваў, а хто фашысціў», падпісанай «Выд. «Пагоня»: «Раман «За волю» дае чытачам пэўны зрэз з жыцця не толькі нацыянальна свядомай беларускай эміграцыі, але і тых варожых сіл, што дзейнічалі сярод яе па загаду каланіяльнага антыбеларускага рэжыму ў акупаванай Маскоўшчынай бацькаўшчыне».

Сапраўды, гэта раман палітычны. Героі яго знаходзяцца як бы па абодва бакі барыкад, якія мы яшчэ нядаўна называлі класавымі. З аднаго боку, тыя, каму пісьменнік сімпатызуе — пісьменнік Антон Шпак, работнік гандлёвай кампаніі Алесь Якімовіч, а з другога тыя, хто дзейнічае, як паказвае К. Акула, кажучы яго словамі, па загаду той жа Масковіі, органаў КДБ—Рыгор Капшун, Ніна Ляскін, Вера Мак і іншыя.

Шкада толькі, што раман «За волю» ў многім нагадвае сабой слабыя ў мастацкіх адносінах, але ідэйна правільныя творы беларускай літаратуры, якіх нямала выходзіла ў застойны час. Яны прамалінейна выкрывалі сусветны імперыялізм, а ў рамане «За волю» таксама прамалінейна выкрываецца «камунізм»...

А. В.

ДРУК

«Роднае слова», № 5

«...Каб паверылі твайму слову» — штрыхі да творчага партрэта Л. Дайнекі, напісаныя Т. Грамадчанкай, спроба пагаварыць аб шматграннасці таленту пісьменніка, што выявіўся ў паэзіі і прозе. А. Бельскі ў артыкуле «Да глыбіняў жыцця» працягвае гаворку пра маладую беларускую прозу. На гэты раз у полі зроку аўтара творчасць А. Асташонка, А. Глобуса, А. Федарэнкі, А. Казлова. «Свеціць уласным святлом» — Ф. Шумчык асэнсоўвае метафарычныя асаблівасці рамана «Чужая бацькаўшчына» В. Адамчыка. І. Ждановіч гутарыць з мастаком М. Купавам — «Калі прачнулася душа...» У. Содаль запрашае прадоўжыць падарожжа па купалаўскіх мясцінах — «На сёмкавым бровары», «Казіміроўка». Спадчыну З. Даленгі-Хадакоўскага разглядае А. Аксамітаў — «Ля вытокаў беларускага мовазнаўства».

Змястоўнымі атрымаліся традыцыйныя раздзелы «Школа і нацыянальнае адраджэнне», «Методыка і вопыт».

Друкуецца праграма па беларускай літаратуры для 8—9 класаў з паглыбленым вывучэннем беларускай літаратуры.

У раздзеле «Калі закончыўся ўрок» — прыкладны распарадак летніка скаўтаў, беларуска-рускі слоўнік камандаў, некалькі песень.

ВЕЧАРЫ, СУСТРЭЧЫ

Гадавіна газеты

«Брамай неўміручасці» назваў газету «Наша Ніва» пісьменнік Мікола Ермаловіч. І гэта сапраўды так. Адроджанай газеце год, чаму і была прысвечана дабрачынная вечарына, якая адбылася 5 чэрвеня ў Доме літаратара.

Аб цяжкасцях выдання газеты, яе рэдактарскім і аўтарскім актыве і іншых пытаннях вялі размову на вечарыне Іван Чыгрын, Алесь Астраўцоў, Сяржук Харэўскі, Зміцер Колас, Адам Глобус. Двое апошніх, як і Анатоль Сыс, чыталі свае творы.

На вечарыне адбылося прадстаўленне фальклорна-эстраднага гурта «Альтанка» (мастацкі кіраўнік кампазітар У. Казбанаў) і прэм'ера песні барда Ігара Добрага «Вясельная песня» на верш Я. Янішчыц, якую выканаў аўтар.

У канцэртнай праграме прынялі ўдзел —лаўрэат рэспубліканскага конкурсу скрыпачка Лілія Умнова, Цімур Сергяеня (фартэпіяна), гурт «Камелот», барды Алег Атаманаў, Вольга Акуліч, Святлана Мядзведзева, Валерый Пазднякевіч і іншыя.

Больш за тры гадзіны працягвалася вечарына, на якой можна было аформіць падпіску на газету.

П. ГАРДЗІЕНКА.

ВЫЗВАЛЯЎ ДУХ НАРОДА

(Пачатак на стар. 8—9).

4. Дыферанцыяльная зямельная рэнта канфіскуецца на карысць Краю шляхам увядзення дыферанцыяльнага зямельнага падатку.

5. Перапрадаванне зямлі, як тавару, забараняецца».

З'езд, як адзначае польская даследчыца А. Бергман, «сцвердзіў, што партыя асноўваецца на сацыялістычнай ідэалогіі і аднагалосна пастанавіў прыняць назву «Беларуская сацыялістычная грамада» (БСГ). У пастанове сказана было таксама, што БСГ лічыць сваёй найбліжэйшай мэтай звяржэнне царызму пры супрацоўніцтве з пралетарыятам усёй Расіі. На руінах царызму — згодна іх погляду — мела ўзнікнуць дэмакратычная дзяржава федэратыўнага тыпу. Для Беларусі прадбачылі аўтаномію з соймам у Вільні».

На з'ездзе быў выбраны Цэнтральны Камітэт партыі, у які ўвайшлі тры члены і два кандыдаты ў члены — Іван і Антон Луцкевічы, Аляксандр Уласаў, Вацлаў Іваноўскі і Аляксандр Бурбіс.

Антон Луцкевіч успамінае, як пасля аднаго з правалаў грамадаўцаў у Мінску ён сам і некаторыя іншыя яго сябры па партыі змушаны былі пераехаць у Вільню, а на іх месца прыехалі іншыя людзі. Сярод іх быў і Аляксандр Уласаў. Яны і «развілі тут шырокую дзейнасць Грамады сярод работнікаў (не кажучы, ведама аб нармальнай і сталай працы на вёсцы). Характэрна, што Грамада дапяла тут таго, чаго дапяць не маглі другія партыі: яна заарганізавала рад прафесіянальных работніцкіх саюзаў — шаўцоў (пераважна на Камароўцы), парыкмахераў, музыкантаў, фармацэўтаў, абыймаючы сваімі ўплывамі работнікаў розных нацыянальнасцяў, нават яўрэяў, ахвотна йшоўшых пад эгідай беларускай партыі».

Сам Аляксандр Мікітавіч, згадваючы тыя часы, пісаў:

«Бунтавалі, баставалі ўсе студэнты, далучыліся работнікі і сяляне, самадзяржаўе скранулі з гранітнага фундаменту... Дума... Народныя выбарныя...

Энергія была ў нас каласальная, энтузіязм маладосці. Вера горы перасоўвае! Менск 1905—06 г. Пасля першых маіх мітынгаў у Радашковічах, дзе я гаварыў страшэнныя штукі: «цара не трэба» і т. п. —я, як кажуць далікатныя местачковыя нашы яўрэі, «трошкі» ўцёк; уначы, зімой, абсаджаным бярозамі старым трактам у Менск. Селянін падганяў каня свайго з пашаны да пасажыра: «Гэй, пралетарый усіх старон... саедзіняйся!» У Менску я з Бурбісам і братамі Луцкевічамі і яшчэ з кучай моладзі арганізавалі забастоўкі шаўцоў, парыкмахераў, музыкантаў... Стацкевіч («Аганёк») друкаваў пракламацыі; пускалі іх па вёсках і т. д.

Я не меў кватэры, быў падпольнік. Начаваў кожны дзень у другім месцы, а пару разоў і на скверы. «пільнуючы ўсходу сонца»... Здароўе было жалезнае, энергія маладая! З паўгода так рыскаў, як воўк... Гэта я пішу для характарыстыкі дэкарацыі таго часу».

Пасля чарговага правалу ў 1907 г., калі Іван і Антон Луцкевічы змушаны былі зноў пайсці ў падполле, канферэнцыю партыі праводзілі ў Докшыцах. На яе прыехаў і Аляксандр Уласаў.

Не парываў сваіх сувязяў з партыяй А. Уласаў і потым, нават калі быў мабілізаваны на фронт.

Сусветная вайна ў 1914 годзе спыніла выданне «Нашай нівы». Немцы акупавалі значную частку Беларусі. 15 верасня 1915 г. яны ўвайшлі ў Вільню. Адна хіба была радасць — 16 студзеня 1916 г. нямецкі фельдмаршал Гіндэнбург аддаў загад, паводле якога беларуская мова аб'яўлялася роўнай з іншымі мовамі, што бытавалі на тэрыторыі краю — яна павінна была мець тыя самыя правы, што і ўсе мовы. Адкрылася каля 300 беларускіх школ, а ў Свіслачы ў Ваўкавыскім раёне была адчынена першая беларуская семінарыя. У Вільні ўзнавіла сваю дзейнасць Беларускае выдавецкае таварыства. Там жа пачаў выходзіць два разы на тыдзень і беларускі часопіс «Гоман». Узніклі і іншыя беларускія арганізацыі — Беларускі клуб, Таварыства дапамогі бедным дзецям «Золак», Навуковае беларускае таварыства, Беларускі вучыцельскі саюз і інш. Дэмабілізаваўшыся, у стварэнні і працы многіх гэтых арганізацый прымаў самы актыўны і непасрэдны ўдзел і Аляксандр Уласаў.

Між тым наспявала рэвалюцыя. 15 сакавіка 1917 г. у Пецярбурзе была выдадзена па-беларуску дэкларацыя, у якой гаварылася, што Расія павінна быць рэарганізавана ў федэратыўную рэспубліку, толькі на гэтым шляху можна вырашыць нацыянальнае пытанне ўсіх народаў, у тым ліку і беларускае. З'езд Беларускай сацыялістычнай грамады, які адбыўся ў Мінску 25 сакавіка 1917 г. выказаўся за аўтаномію Беларусі ў складзе Расійскай федэратыўнай рэспублікі. Тое самае пацвердзіў і з'езд прадстаўнікоў усіх беларускіх арганізацый, які адбыўся 25—27 сакавіка 1917 года ў Мінску. З'езд выбраў нацыянальны камітэт, на чале якога стаў член Дзяржаўнай думы, буйны землеўласнік Р. Скірмунт. Узніклі і іншыя беларускія арганізацыі — Беларускі акруговы камітэт у Пецярбурзе, Беларуская арганізацыя чыгуначнікаў, Камітэт вайсковых беларусаў Паўночнага, Заходняга, Паўднёва-Заходняга і Румынскага франтоў, новыя беларускія партыі — партыя народных сацыялістаў, партыя сацыял-дэмакратаў, партыя сацыял-рэвалюцыянераў і інш. Усе гэтыя арганізацыі і партыі прынялі актыўны ўдзел у падрыхтоўцы Усебеларускага Кангрэса, які пачаў сваю працу ў Мінску 15 снежня 1917 г. у памяшканні Гарадскога тэатра. На Кангрэс прыехала 1915 дэлегатаў, сярод іх быў і Аляксандр Уласаў.

Кангрэс гэты, як вядома, не даўшы яму разгарнуць працы, на трэці дзень разагналі бальшавікі. Сабраўшыся 18 снежня ў чыгуначным дэпо дэлегаты перадалі напярэдадні выбранай Радзе паўнамоцтвы на далейшае змаганне за ідэалы беларускай дзяржаўнасці. Рада Кангрэса выбрала Выканаўчы камітэт, які паслаў сваю дэлегацыю на мірныя перагаворы, што праходзілі ў Брэсце між Германіяй і Расіяй, але беларуская дэлегацыя не была туды дапушчана. Перагаворы нічога не далі, яны былі спынены, і нямецкія войскі пачалі новае наступленне на ўсход. 19 лютага бальшавікі пакінулі Мінск і Выканаўчы камітэт Усебеларускага кангрэса абвясціў сябе найвышэйшай уладай на Беларусі. Ён звярнуўся да насельніцтва з Устаноўчай граматай «Да народаў Беларусі», у якой гаварылася:

«Родная старонка наша апынулася ў новым цяжкім стане. Дзе цяпер улада, што была тут, няведама, мы стаімо перад тым, што наш край можа быць заняты нямецкімі войскамі. Мы павінны ўзяць свой лёс ва ўласныя рукі. Беларускі народ павінен здзейсніць сваё права на поўнае самавызначэнне, а нацыянальныя меншасці на нацыянальна-персанальную аўтаномію. Правы нацыі павінны знайсці сваё здзяйсненне шляхам склікання на дэмакратычных асновах Устаноўчага Сойма. Але і да склікання Устаноўчага Сойма ўся ўлада на Беларусі павінна належыць тым народам, якія на ёй жывуць. Выканаўчы К-т Рады першага Усебеларускага З'езда, папоўнены прадстаўнікамі рэвалюцыйнай дэмакратыі нацыянальных меншасцяў, здзяйсняючы мэты З'езда, абвяшчае сябе часовай уладай на Беларусі для кіравання краем і склікання як можна хутчэй Усебеларускага Устаноўчага Сойму на аснове агульнага, простага, роўнага, тайнага і прапарцыянальнага выбарчага права для ўсякага дарослага, не лічачыся з нацыянальнасцю, вызнаннем і родам. Часовую народную ўладу краю, якая ставіць сабе мэтай абарону і зацвярджэнне заваяванняў рэвалюцыі. будзе здзяйсняць створаны намі Народны Сакратарыят Беларусі, які ад гэтага дня пачаў выконваць свае абавязкі. Персанальны склад Сакратарыяту будзе апублікаваны пасля.

Дадзена ў Менску-беларускім 21(8) лютага 1918 г.»

25 лютага ў Мінск уступілі немцы. Яны не прызналі Народны Сакратарыят Беларусі, у які ўвайшлі многія вядомыя дзеячы беларускага нацыянальна-вызваленчага руху, аднак Сакратарыят не самараспусціўся, а спрабаваў наладзіць сваю дзейнасць... 9 сакавіка 1918 г. ён выдаў Другую ўстаноўчую грамату, якая пашырала, дапаўняла многія палажэнні ўстаноўчай граматы 21(8) лютага, скіроўвала ўвагу і высілкі беларусаў на стварэнне сваёй дзяржавы. 19 сакавіка таго ж года Выканаўчы Камітэт перайменаваў сябе ў Раду Беларускай Народнай Рэспублікі. Рада Беларускай Народнай Рэспублікі на сваім пасяджэнні ў ноч з 24 на 25 сакавіка абвясціла Беларусь незалежнай Народнай Рэспублікай. Гэтая падзея была замацавана так званай Трэцяй устаноўчай граматай. «Ад гэтага часу,— гаварылася ў ёй,— Беларуская Народная Рэспубліка абвяшчаецца незалежнай і вольнай дзяржавай. Самі народы Беларусі, у асобе свайго устаноўчага сойму, пастановяць аб будучых дзяржаўных сувязях Беларусі».

Рада Беларускай Народнай Рэспублікі імкнулася, каб яе прызнала як мага больш краін. З гэтай мэтай яна звярнулася і з вернападданай тэлеграмай да Імператара Германіі Вільгельма II, але адказу на сваю тэлеграму беларусы так і не атрымалі. У самой жа Радзе пачалася нязгода, якая і прывяла да разладу, яе падзелу. Урэшце, урад рэспублікі ўзначаліў А. Луцкевіч, пакінуўшы за сабою партфель міністра замежных спраў. Ва ўрад А. Луцкевіча ўвайшлі В. Іваноўскі, Т. Грыб, А. Цвікевіч, В. Захарка, А. Смоліч і інш. У склад жа Прэзідыума Рады БНР сярод іншых увайшоў і А. Уласаў.

Гэты ўрад, ды і Прэзідыум аказаўся найбольш дзейсным. Былі пасланы дэлегацыі ў многія краіны свету з растлумачэннямі, што такое Беларусь, якія мэты і задачы ставіць перад сабою тая ўлада, што ўзнікла на яе тэрыторыі.

9 снежня нямецкія войскі пакінулі Мінск, а ўжо 26 снежня ў Смаленску адбыўся з'езд беларусаў-бальшавікоў, які прыняў пастанову аб утварэнні Беларускай Савецкай Рэспублікі, пра што было абвешчана спецыяльным Маніфестам 1 студзеня 1919 г.

Утрымаць Мінск доўга ў сваіх руках бальшавікам не ўдалося, бо пачалося польскае наступленне. Легіёны Я. Пілсудскага ў красавіку 1919 г. занялі Вільню, а потым неўзабаве і Мінск. Пілсудскі многае абяцаў беларусам, калі яны яго падтрымаюць у барацьбе з бальшавіцкай Масквой. Сёй-той яму паверыў, уступіў на шлях супрацоўніцтва. Але былі і тыя, хто не верыў палякам, стаяў на незалежніцкіх пазіцыях. У прэзідыуме Рады, ды і ва ўрадзе А. Луцкевіча пачаўся новы раскол. Як вынік яго быў створаны новы Прэзідыум і новы ўрад. Аляксандр Уласаў гэты раз ні ў Прэзідыум Рады, ні ва ўрад не ўвайшоў.

Між тым, бальшавікі, сабраўшыся з сіламі, адагналі палякаў аж пад Варшаву. I жніўня 1920 г. зноў была абвешчана Беларуская Савецкая Рэспубліка. Перагаворы Савецкай Расіі з Польшчай прывялі да падзелу Беларусі—адна яе частка адышла пад Польшчу, другая стала Савецкай. Гэта было замацавана ў так званым Рыжскім мірным дагаворы 1921 г.

Аляксандр Уласаў не падаўся ў эміграцыю, як гэта зрабілі некаторыя дзеячы беларускага нацыянальна - вызваленчага руху, а застаўся ў Мінску, дзе прымаў актыўны ўдзел у рэдагаванні часопіса «Экономическая жизнь», які выдаваў Савет народнай гаспадаркі.

У канцы 1920 г. ён вярнуўся ў Радашковічы. Там, непадалёку ад гэтага мястэчка, у Аляксандра Мікітавіча быў свой фальварак Мігаўка, які дагэтуль ён здаваў у арэнду — захацеў сам заняцца сельскай гаспадаркай. Але яму гэта не ўдалося — у 1921 г. Аляксандр Уласаў за арганізацыю беларускай гімназіі ў Радашковічах быў арыштаваны палякамі і пасаджаны ў турму.

Па адбыцці пакарання ён на выбарах, што праходзілі ў Польшчы 5 лістапада 1922 г., быў выбраны ў сенат — ніжнюю палату польскага парламента. Разам з ім у польскі сенат былі выбраны яшчэ 2 сенатары-беларусы і 11 паслоў-беларусаў у сойм. Паслы і сенатары ўтварылі Беларускі пасольскі клуб, які стаўся першым парламентарным беларускім прадстаўніцтвам у Польшчы. Беларускі пасольскі клуб, паверыўшы ў прыгожыя абяцанні палякаў аб сужыцці з нацыянальнымі меншасцямі, падтрымаў у выбарах першага прэзідэнта Польскай дзяржавы Габрыэля Нарутовіча, падтрымалі беларускія дэпутаты і адзін з першых польскіх урадаў, які таксама не скупіўся на прыгожыя абяцанні. Але абяцанні польскіх улад так і засталіся абяцаннямі. Ужо урад Ст. Грабскага выдаў гэтак званы «моўны закон», які надта ж абмежаваў магчымасці адкрыцця беларускіх школ. Потым былі прыняты іншыя законы, якія былі накіраваны на паланізацыю краю. Усё лепшае, што было ў нашым народзе, паўстала супраць гэтага. Пачалі стварацца новыя арганізацыі і палітычныя партыі, галоўная мэта якіх была — не скарыцца палякам, весці барацьбу за ўз'яднанне беларусаў у адзіную беларускую сям'ю. Цэнтрам беларускага нацыянальнага руху стала Вільня, дзе быў утвораны Беларускі Нацыянальны Камітэт. У склад яго ўваходзілі многія вядомыя дзеячы беларускага нацыянальна-вызваленчага руху, у тым ліку і А. Уласаў. А. Уласаў быў адным з арганізатараў і дзейсным працаўніком Таварыства беларускай школы з дня яго ўтварэння. У гэты час Аляксандр Мікітавіч пачаў пісаць свае ўспаміны «З майго жыцця», якія, на жаль, захаваліся не цалкам. Урыўкі з гэтых успамінаў друкаваліся на старонках некаторых заходнебеларускіх выданняў, у прыватнасці, у «Калоссях». У адной з публікацый — «Якуб Колас і «Наша ніва» («Калоссе», № 5, 1936) — А. Уласаў пісаў:

«Мне ўжо 62 гады. Я належу да пакалення, якое адыйшло ў гісторыю. 90 прац. маіх равеснікаў ужо скончылі зямную кар'еру. Я яшчэ на пару гадоў затрымаўся. Варта было б мне напісаць свой «кінематограф» на працягу якіх 35 гадоў для беларускай моладзі. Можа і ўдасца гэта зрабіць перад смерцю. Малады песняр Жылка (ён ужо на тым свеце!) мне купіў тоўсты сшытак на гэта.

Калі я быў студэнтам, то мне прарочылі кар'еру літаратара-гумарыста, а я якраз усё жыццё пісаў на праклятыя палітычныя і эканамічныя тэмы».

Выказаў Аляксандр Мікітавіч і сваё запаветнае жаданне ў гэтых успамінах: «Хацелася б мне пабываць яшчэ ў Менску. Калісь старая «Беларуская рэвалюцыйная грамада» ў пракламацыях нясмела пісала ў 1905—6 гг.: «аўтаномія Беларусі з соймам у Вільні альбо Менску». Менск неспадзявана выскачыў першы на сталіцу. Вось я хацеў бы паглядзець на новае там жыццё і «напіцца вады са Свіслачы». Кідаць мае бедныя, заняпалыя і з сумным жыццём народу заходнебеларускія землі я не хачу».

Магчымасць «паглядзець» на «новае жыццё» і «напіцца вады са Свіслачы», не пакідаючы «бедныя, заняпалыя, з сумным жыццём народу заходнебеларускія землі» Аляксандру Уласаву неўзабаве прадаставілася — 17 верасня 1939 года Чырвоная Армія пачала вызваленчы паход у Заходнюю Беларусь. У ліку першых яна вызваліла Радашкоўшчыну — тыя мясціны, дзе быў фальварак Мігаўка і дзе апошнія гады жыў, адышоўшы ад палітычнай дзейнасці, Аляксандр Уласаў.

Аляксандра Уласава, як «памешчыка», ужо на другі дзень высяляюць з дома, нацыяналізуюць яго фальварак і ўсё, што там было. Аляксандр Мікітавіч з сям'ёй просіцца ў хату да свайго знаёмага Ігната Шнейдэра, наймае ў яго пакойчык. Трэба было шукаць сродкі для існавання. Ён дабіраецца да Маладзечна, знаходзіць рэдакцыю газеты і просіцца, каб яго, старога журналіста-літаратара, узялі на працу. На працу яго не бяруць, кажуць, што трэба даведка з НКУС. Аляксандр Мікітавіч кіруецца ў гэтую ўстанову. Яго прымае нехта маёр Бліноў, які, пагаварыўшы хвілін колькі, робіць вывад:

«Я, сотрудник опергруппы г. Молодечно, майор Блинов, рассмотрел материал на гр-на Власова Александра Никитича

НАШЕЛ

Власов Александр Никитич. 1874 г. р., житель фольварка Миговка, Радошковичской волости, Молодеченского уезда, помещик, образование высшее, депутат польского сейма, подозревается в шпионско-провокаторской деятельности, также является переправщиком и активным организатором «громады» на территории Западной Белоруссии. —

ПОСТАНОВИЛ

Власова Александра Никитича подвергнуть аресту и повести по его делу следствие.

Сотрудник опергруппы г. Молодечно майор Блинов».

На заяве маёра Блінова ў той жа дзень з'яўляецца рэзалюцыя: «Утверждаю — нач. опергруппы Молодечно лейтенант госбезопасности Федоров. 16 октября 1939 г.»

Тады ж, у той жа дзень, быў выпісаны ордэр на яго арышт. Той самы маёр Бліноў

«НАШЕЛ

Власов Александр Никитич обвиняется в шпионско-провокаторской деятельности,

і таму, «принимая во внимание, что обвиняемый может скрыться от следствия и суда

ПОСТАНОВИЛ

Мерой пресечения в отношении Власова Александра Никитича избрать содержание под стражей в изоляторе г. Молодечно».

Вядома, Аляксандр Мікітавіч быў сфатаграфаваны, узяты ў яго адбіткі пальцаў абедзвюх рук. Словам, паступілі, як паступалі з кожным злачынцам — «ворагам народа».

Пачаліся допыты. Як правіла, яны пачыналіся ў адзінаццаць — дванаццаць гадзін ночы і канчаліся пад раніцу.

У пратаколе ад 12 снежня 1939 г. гаворыцца:

«Я, сотрудник уездного отдела НКВД сержант госбезопасности Золоторенко допросил Власова Александра Никитича, 1874 года рождения, уроженец гор. Вильно (дарэчы, ва ўсіх судовых дакументах фігуруе як месца нараджэння гэты горад, хоць у пашпарце, які захоўваецца ў справе № 56204, ясна напісана, што нарадзіўся Аляксандр Мікітавіч у Вілейцы), житель д. Миговки Радошковичской волости, Молодеченского уезда, образование имеет высшее, окончил политехникум в гор. Риге, владеет немецким и английским языком. Мелкопоместный помещик—владелец 60 десятин земли, судим царским судом на 4 месяца в 1909 году за статью в белорусской газете «Нашей ниве» по поводу роспуска Государственной думы и казни террористов, основатель первой белорусской газеты «Нашей нивы» в 1906 году, с 1905 работал с членом Центрального Комитета Белорусской громады, в 1905 году организовал первую забастовку парабков в Радошковичском районе, хорошо знаком с белорусскими писателями Якубом Колосом, Янкой Купалом, Змитроком Бедулей, последние являлись моими учениками. По моей инициативе Якуб Колос и Змитрок Бядуля были втянуты в редакцию журнал-газеты «Нашей нивы», впослед-

ствии был втянут и Янка Купала. С 1912 или 1913 года я издавал два журнала в гор. Минске сельскохозяйственный журнал «Соха» и литературный журнал «Лучинка» до начала империалистической войны 1914 года. В 1914 году был мобилизован в царскую армию в чине младшего офицера технических войск, где пробыл до 1917 года. В 1917 году с бывшей царской армии был отпущен, так как к этому времени исполнилось 45 лет, возвратился в гор. Минск, где участвовал в работе съезда белорусов, возвратившихся с фронта. Участник, при немецкой и польской оккупации, Рады белорусской республики, т. е. был членом «Белорусской рады», которая никакой самодеятельности не имела и работала под диктовку немецких и польских оккупантов, так как в лице ее белорусский народ видел свое представительство и смягчали в некоторой мере борьбу против оккупантов. После изгнания оккупантов из территории Белоруссии «Белорусская рада» разбежалась, часть членов «Рады» удрали с отступающими поляками, а часть членов «Белорусской рады» осталась на территории Белоруссии. Я остался в гор. Минске и принимал активное участие в журнале «Экономическая жизнь», издаваемым Советом народного хозяйства.

В местечко Радашковичи я возвратился в конце 1920 года и приступил работать на своем хозяйстве. В 1921 году был арестован польскими властями, где просидел свыше месяца за организацию белорусской гимназии в м-ке Радошковичи. По возвращении из ареста я открыл белорусскую гимназию в м-ке Радошковичах, существовала до 1924 года на средства учащихся. С 1924 года через коммунистическую партию гимназия получила субсидию с Советской Белоруссии. Организованная мною гимназия существовала до 1929 года. Прошло через гимназию в м-ке Радошковичах около 860 человек. Часть окончивших гимназию переходила в Советский Союз в гор. Минск, где они обучались дальше. В 1923 году был избран в польский сенат. Сенатором я был до 1928 года. В 1927 году мною были организованы курсы учителей бывших русских народных школ. Курсы преследовали цель обучения учителей польскому и частично белорусскому языку, чтобы впоследствии окончившие данные курсы могли получить место народных учителей в польских школах. Часть окончивших данные курсы ушли в Советский Союз. В 1928 году мною были организованы курсы учителей 4-х белорусских гимназий Западной Белоруссии в м-ке Радошковичи, где я обучал их польскому языку. Впоследствии все учителя, обучавшиеся у меня на курсах, стали активными грамадовцами, т. е. участниками «Белорусской грамады».

На допыце 16 снежня 1939 г. на пытанне, што вы жадаеце заявіць, Аляксандр Мікітавіч адказаў: «Я являюсь интеллигентом, имею свои литературные и экономические труды, что хранятся в личной библиотеке, а мне как помещику предложили выселиться, что я считаю заслуженным человеком перед народом и в дальнейшем не смогу продолжить научную работу. В период 1927—28 гг. я был связан с советским посольством через Ульянова в гор. Варшаве, в период 1933 г. я был связан с КПЗБ через студента из Праги под псевдонимом «Степан». Ульянов через меня субсидировал и инструктировал политическую работу в Западной Белоруссии. «Степан» в 1933 г. мне поручил издавать газету «Белорусская Вильна», на что мне отпускали 150 000 злотых, хотя я смог провести только подготовительную работу. Кроме этого я принимал участие в деятельности Белорусской громады и даже из гор. Волковыска в 1930 году переправил совместно с Шлойдо Петром нелегально в СССР председателя уездного комитета Громады по имени Василий, а в 1929 году на процессе защищал организатора Белорусской громады Тарашкевича».

На далейшых допытах Аляксандр Мікітавіч таксама трымаўся дастойна, удакладняючы кожны раз сваю працу ў самых розных арганізацыях, у якія ён уваходзіў. Так, на пытанне: «У чым заключалася Ваша практычная работа ў Радзе», ён адказаў: «Я являлся посредником между населением и немецким командованием. При каждом нарушении немецкими солдатами прав граждан я заявлял протест командованию, которое шло на требования, т. к. я имел авторитет у немецкого командования». На пытанне: «Раскажыце аб Вашай практычнай рабоце ў арганізацыі «Беларускай грамады» ён гаварыў: «Да, я признаю, что принимал участие в практической деятельности Белорусской громады. Эта деятельность заключалась в том, что я помогал организаторам и членам Громады переходить в Советский Союз. При моем содействии были переправлены композитор Гришкевич, инспектор Вилейской гимназии Красницкий. Кроме этого, на судебном процессе в 1929 году я защищал организаторов Белорусской громады Тарашкевича и Островского». На пытанне: «У якіх адносінах Вы былі з Тарашкевічам і што Вы пра яго ведаеце?» Аляксандр Мікітавіч адказаў: «Тарашкевича я знаю очень хорошо по его практической деятельности в Белорусской громаде, а также знал его политические взгляды. Кроме этого я с ним имел хорошие отношения и потому что состоял с ним в родственной связи, т. е. он женился на моей племяннице».

Пра сваю працу ў польскім сенаце Аляксандр Мікітавіч таксама расказваў хоць і стрымана, але даволі аб'ектыўна:

«Вопрос: Расскажите о своей практической работе в польском сенате?

Ответ: Состоя депутатом польского сената. я работал в бюджетной комиссии, которая разбирала вопросы, связанные с бюджетом бывшего польского государства. Кроме этого я принимал участие в заседании сената, где рассматривались вопросы международной и внутренней политики.

Вопрос: Ставились ли на обсуждение сената вопросы борьбы против революционного движения и Советского Союза?

Ответ: Специально эти вопросы не ставились, но нужно отметить, что работа сената была направлена против революционного движения и Советского Союза.

Вопрос: Ваша связь с руководством верховной власти бывшего польского государства?

Ответ: Работая депутатом польского сената я имел связь с министром просвещения Добжинским и директором департамента Сухенек-Сухотским.

Вопрос: От какой организации Вы были избраны в польский сенат?

Ответ: Я был избран на съезде выборщиков от белорусского объединения.

Вопрос: К каким группировкам Вы принадлежали за время работы в польском сенате?

Ответ: В этот период я ни к каким политическим группировкам не принадлежал.

Вопрос: К каким вообще Вы примыкали политическим партиям и группировкам?

Ответ: В период 1905—6 годов я состоял членом ЦК Белорусской революционной громады, которая ставила перед собой задачу создания автономной национальной Белорусской республики, переход земли крестьянам.

Вопрос: Кто является руководителем Белорусской революционной громады?

Ответ: Руководителями Громады в этот период являлись я и Алоиза Пашкевич».

Вядома, не ўсе адказы былі такія праўдзівыя. Было і тое, чаго дамагаліся следчыя — каб падсудны абылгаў кагосьці, у тым ліку і сябе. І хоць А. М. Уласава судзіць фактычна не было за што, справа яго ўсё ж была перададзена на вырашэнне «Особого Совещания при Народном Комиссариате Внутренних дел СССР», якое 29 лістапада 1940 г. пастанавіла «Власова Александра Никитича как социально опасный элемент заключить в исправительно-трудовой лагерь сроком на 5 лет».

Сам Аляксандр Мікітавіч прызнаў сябе вінаватым часткова.

Як і многіх тады, А. Уласава павезлі ў Сібір. Там ён, не вытрымаўшы суровага лагернага рэжыму і здзекаў, 11 сакавіка 1941 г. на станцыі Марыінск Новасібірскай вобласці памёр, як сказана ў даведцы аб смерці, ад «параліча сэрца».

Аляксандр Мікітавіч быў жанаты, у яго была сям'я — жонка, маладзейшая за яго на дваццаць пяць гадоў, і два сыны — Алег і Змітро. Была ў Аляксандра Мікітавіча і вялікая бібліятэка, якая складалася з кніг рускай і замежнай класікі, а таксама беларускіх выданняў. Многія кнігі былі з аўтографамі — Янкі Купалы, Якуба Коласа, Цёткі, Змітрака Бядулі... Вядома, у яго доме быў зроблены вобыск, бо, як пісалася ў адным з дакументаў, «обвиняемый Власов Александр Никитич по распоряжению начальника опергруппы был задержан бойцами рабочей гвардии, а потому домашний обыск у него в квартире произведен не был». Але нічога асаблівага не было знойдзена. У пратаколе вобыску значацца: «Денег в сумме 65 руб. 40 к. Галстук один. Нож перочинный — один. Паспорт. Блокнот. Переписка (5 писем)». Вось і ўсё. Бібліятэку неўзабаве забралі, пагрузілі на некалькі падвод і вывезлі. Куды — ніхто не ведае.

Жонку ж, Аляксандру Паўлаўну, і дзяцей таксама не пашкадавалі — выслалі ў Кузбас.

Перажыўшы вайну, Аляксандра Паўлаўна ўжо ў 1956 годзе пачала хадайнічаць аб рэабілітацыі мужа. Некалькі разоў звярталася яна ў Пракуратуру БССР і КДБ, расказвала, што за чалавек ён быў, успамінала, як «нягледзячы ні на якія пагрозы і пры прымітыўным абсталяванні рэдакцыі, на скрынках ад папярос, маючы матрац, прымус і дзве шклянкі», яны выдавалі беларускую газету і часопісы, трацячы на гэта ўсё, што мелі... Да сваіх заяў прыкладала лісты тых, хто ведаў Аляксандра Мікітавіча, як, напрыклад, лісты жонкі Янкі Купалы — Уладзіславы Францаўны Луцэвіч і аднаго з былых кіраўнікоў КПЗБ Мікалая Сямёнавіча Арэхвы:

В КОМИТЕТ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ БССР

Я, Луцевич Владислава Францевна, знаю гр-на Власова Александра Никитича с 1908 года. После окончания педагогических курсов с 1 октября 1908 года я работала педагогом-воспитательницей в детских учреждениях города Вильно. Помимо воспитательной работы в детских учреждениях, я принимала участие в организации вечерних кружков для рабочих. Участвовала в проведении различных вечеров белорусской молодежи и в это время познакомилась с представителями белорусской интеллигенции: Тёткой, Якубом Колосом, Янкой Купалой, З. Бядулей и Александром Власовым — первым редактором газеты «Наша нива».

Власов был инициатором многих молодежных затей, популяризатором всяческих начинаний. По его инициативе были организованы библиотечки, драмкружки, литературные вечера.

Александр Никитич Власов отличался простотой, остроумием, гуманностью.

В то время Власов материально жил неважно (очень скромно). Часто посещал свой хутор Миговку (около Радошкович). Хозяйства у него никакого не было. Землю своего хутора сдавал в аренду. Власов был популярен как среди студенчества, так и среди крестьян. Его родословной я в то время не интересовалась, знаю только, что его племянница (дочь сестры) была женой Б. Тарашкевича (в период буржуазной Польши).

До 1914 года А. Н. Власов был редактором и издателем газеты «Наша нива». Потом Власов издавал и редактировал сельскохозяйственный журнал «Соха» и детский журнал «Лучинка», главным литературным редактором которого была Тётка (Алоиза Пашкевич).

Во время империалистической войны (1915 г.) Власов был мобилизован в армию.

В сентябре 1915 года, в связи с приближением немцев к Вильно, я выехала в Москву.

В 1919 году, после объявления Советской Белоруссии я вернулась в Минск, где работала в качестве инспектора детских учереждений.

В 1919 году я несколько раз еще встречалась с Власовым, который некоторое время редактировал журнал «Соху» в Минске. Кажется, в начале 1920 года Власов переехал в Вильно, после чего я с ним связь потеряла.

В. Луцевич.

24.08.58 г.

ОТНОСИТЕЛЬНО ВЛАСОВА А. Н.

За годы моей подпольной партийной работы в Компартии Западной Белоруссии (1925—1938 гг.) я знал Власова А. Н., как деятеля белорусского национального движения в Польше, хотя, будучи нелегальным, лично знаком с ним не был и никогда с ним не встречался.

Власов А. Н. в 1922 г. был избран депутатом в польский сенат (вторая законодательная палата в буржуазно-помещичьей Польше) по избирательному списку кандидатов выставленных блоком национальных меньшинств (белорусских, украинских, еврейских и немецких буржуазных и мелкобуржуазных националистических партий) и пребывал сенатором до весны 1928 года, это значит до роспуска сейма и сената. Оставаясь в лагере белорусского национального движения, он не был белорусским националистом, находился в оппозиции к польской буржуазной государственности и ее оккупационной политике в Зап. Белоруссии и не участвовал в антисоветских выступлениях. Причем эта его позиция укреплялась с годами, по мере обострения в Польше режима фашистской диктатуры пилсудчины и усиления оккупационного и национального гнета в Западной Белоруссии.

Доказательством этого являлось то, что Власов А. Н. в 1926—28 гг. (годы подъема в Западной Белоруссии национально-освободительного движения) приближался в своих взглядах к этому движению и практически с ним сотрудничал.

В частности, после разгрома пилсудчиками в начале 1927 года национально-освободительной организации «Белорусская крестьянско-рабочая громада», созданной и политически руководимой КПЗБ и ареста ее руководителей (Б. Таращкевич и др.), Власов А. Н. некоторое время возглавлял белорусскую культурно-просветительную организацию «Товарищество Белорусской школы» (ТБШ), оказывал помощь МОПРу.

В последние годы (в тридцатых годах) Власов А. Н. уже активно в политической деятельности не участвовал, а что конкретно делал, не знаю.

Вот все, что я могу сказать о Власове А. П.

Н. Орехво,
член КПСС с 1920 г. (в прошлом активный руководящий работник КПЗБ)

г. Минск
29 августа 1958 г.

І Аляксандра Паўлаўна, дзякуючы падтрымцы многіх сумленных людзей, у тым ліку і некаторых вельмі адданых справе і праўдзе супрацоўнікаў Камітэта Дзяржбяспекі, свайго дамаглася — 6 студзеня 1961 г. Судовая калегія па крымінальных справах Вярхоўнага суда СССР вызначыла «Постановление Особого Совещания при НКВД СССР от 29 ноября 1940 г. в отношении Власова Александра Никитича отменить и дело о нем производством прекратить за отсутствием состава преступления».

На гэтым можна было б паставіць і кропку. Але ў Аляксандра Уласава засталіся не толькі справы, але і творы — не сабраныя нікім, не выдадзеныя. А ў іх яго думкі, погляды, пажаданні.

«Маладыя мае чытачы! — звяртаўся Аляксандр Мікітавіч у адной са сваіх публікацый.— Вашае жыццё ўсё ўперадзе. Вашая вера ў шчаслівую будучыню, яна недзе за ружовымі хмаркамі — летуценнямі — там адкрываюцца новыя і новыя далі. Я ўжо прайшоў праз усе далі: жыццё іх мне адкрывала год за годам. Нашае пакаленне несла свае ідэалы вызвалення народаў пакрыўджаных, занядбаных,— пашанавання ўсіх цяжка працуючых, на карысць не сваю, а чужую. Мае равеснікі і аднадумцы клалі свае маладыя гады, сваё асабістае шчасце, сваё здароўе, сваё жыццё. Многа іх звалілася ў баразну, аддаўшы ўсе свае сілы да канца. Дзе мае таварышы старыя? Большасць спіць у зямлі сырой. Праз іх трупы ідуць новыя барцы, утрымліваючыя завяваныя папярэднікамі пазіцыі, смела імкнучыся далей — уперад. І як нашае пакаленне старалася вызваляць і дух народа з рабскае залежнасці ад чужынцаў, так і вы, маладыя, мусіце гэта рабіць і ствараць новы перыяд, які б адыграў не меншую ролю ў беларускім рэнесансе, як перыяд «нашаніўскі».

Гэта запавет Аляксандра Мікітавіча Уласава ўсім нам, нашым дзецям, унукам і праўнукам. Не будзем, не маем права на яго забываць, як і на самога іх аўтара.

«ЛіМ» ПАВЕДАМЛЯЕ

АДУКАЦЫЯ, ГІСТОРЫЯ, МОВА

Пад такой назвай у Брэсцкім педінстытуце прайшлі рэспубліканскія навуковыя чытанні па беларусазнаўстве. Правядзенне іх у горадзе над Бугам невыпадковае. У 1591—1597 гадах пры Саборнай царкве Святога Мікалая (на тэрыторыі старога горада, дзе ў XIX ст. была пабудавана крэпасць) дзейнічала Брэсцкая брацкая праваслаўная школа, трэцяя па часе ўзнікнення пасля Віленскай і Львоўскай у Вялікім княстве Літоўскім. Там вучні вывучалі разам з грэчаскай, лацінскай, стараславянскай, польскай мовамі і беларускую, якая з'яўлялася дзяржаўнай у Вялікім княстве Літоўскім. Першы ж выпуск гэтай школы адбыўся ў 1952 годзе.

У пачатку начальнік аддзела выкладання грамадскіх дысцыплін Міністэрства адукацыі Беларусі В. Кушнер адзначыў актуальнасць гэтай падзеі для адраджэння нацыянальнай школы..

Навукоўцы, выкладчыкі ВНУ з розных гарадоў Беларусі, настаўнікі, студэнты ў сваіх выступленнях і дыскусіі закранулі цэлы шэраг пытанняў нацыянальнай адукацыі.

Нацыянальны нігілізм беларусаў сёння — гэта вынік мэтанакіраванай палітыкі, якая пачала актыўна праводзіцца з далучэннем беларускіх зямель у канцы XVIII ст. да Расійскай імперыі. Аб гэтым гаварыў навуковы супрацоўнік Інстытута гісторыі АН Беларусі С. Таляронак, які закрануў пытанне аб планах русіфікацыі народнай асветы на Беларусі ў 1820-я гг.

Кожны пяты беларус (даныя перапісу насельніцтва 1989 г.) лічыць роднай мовай рускую. А са знікненнем мовы, як адзначаў вядучы навуковы супрацоўнік Інстытута гісторыі АН Беларусі У. Навіцкі, наступае і смерць нацыянальнай культуры, самога этнасу. Многія ўдзельнікі ў сваіх выступленнях закранулі пытанні нацыянальнай адукацыі ў 1920—30-я гг.: П. Гарбуль, М. Новік (Брэсцкі педінстытут), А. Крачкоўскі, Л. Шлома (МРТІ).

Закранаючы пытанне сучаснага нацыянальнага адраджэння, А. Яцкевіч (Брэсцкі політэхнічны інстытут) выказаў слушную думку — трэба звярнуцца да еўрапейскага і сусветнага вопыту моўнай палітыкі. Напрыклад, у ЗША спрадвеку едуць жыць прадстаўнікі розных нацыянальнасцей і ўсе яны ўспрымаюць англійскую мову.

У час абмену думкамі амаль усе ўдзельнікі чытанняў падкрэслівалі, што і цяпер у нашым бацькоўскім доме ўсё яшчэ дзейнічае механізм разбурэння нацыянальнай свядомасці беларусаў — сістэма падрыхтоўкі спецыялістаў не на роднай мове, выкладанне гуманітарных дысцыплін не з пазіцый беларускасці, фальсіфікацыя гісторыі і культуры нашага народа.

Нягледзячы на тое, што працэс беларусізацыі ў ВНУ, школах пэўным чынам тармозіцца кансерватыўнасцю мыслення саміх выкладчыкаў, настаўнікаў, адукацыя Беларусі паступова набірае нацыянальны кірунак. Сваім вопытам у гэтай справе падзяліліся з калегамі загадчык кафедры М. Кавалевіч (Брэсцкі педінстытут), В. Ахраменка (БДУ), Т. Сухая (Беларуская політэхнічная акадэмія).

Удзельнікі чытанняў мелі магчымасць пазнаёміцца з першым вопытам выкладання курса «Уводзіны ў беларусазнаўства» на шасці факультэтах дзённай і двух факультэтах завочнай форм навучання Брэсцкага педінстытута ў 1991/92 навучальным годзе. Як паведаміў аб гэтым С. Яцкевіч, у праграму курса ўключаны не толькі лекцыі, але і семінарскія заняткі, у час якіх студэнты, акрамя паглыблення ведаў інтэграцыйнага характару аб Беларусі і яе народах, мелі магчымасць удасканальваць свае практычныя навыкі карыстання дзяржаўнай мовай пры абмеркаванні самых разнастайных тэм беларусазнаўства. Кафедра беларусазнаўства ўжо выдала метадычную распрацоўку «Уводзіны ў беларусазнаўства».

Удзельнікі чытанняў рэкамендавалі Міністэрству адукацыі Рэспублікі Беларусь уключыць з наступнага навучальнага года ў вучэбныя планы ВНУ курс «Уводзіны ў беларусазнаўства» ў якасці абавязковай дысцыпліны.

Па выніках работы чытанняў праведзены «круглы стол» «Нацыянальная школа: шляхі даследавання і вырашэння праблем».

Рэспубліканскія чытанні пад назвай «Філасофія. Адукацыя. Мова» адбудуцца там жа, у горадзе наб Бугам, у маі 1993 года.

А. ВАБІШЧЭВІЧ,
асістэнт кафедры беларусазнаўства Брэсцкага педінстытута, член Міжнароднай асацыяцыі беларусістаў.

Белдзяржмузей народнай архітэктуры і побыту выказвае глыбокае спачуванне начальніку ўпраўлення Міністэрства культуры Рэспублікі Беларусь Георгію Паўлавічу Чарняўскаму з прычыны напаткаўшага яго гора—смерці БАЦЬКІ.

«МЫ ДАЎЛЕТНІХ ВОЛАТАЎ НАШЧАДКІ...»

Колькі слоў пра В. Ластоўскага

Часамі ў мінуты цяжкага роздуму над лёсам свайго спакутаванага краю бярэ одум: гэта ж колькі іх, слынных сыноў і дачок нашай старонкі, выдатных дзеячаў нашай нацыянальнай інтэлігенцыі, цвет і гонар нацыі, загінула ў бязмежных расейскіх прасторах сталінскіх ГУЛАГаў, расстраляна без суда і следства тут, на роднай беларускай зямлі...

Перадавыя людзі нашай рэспублікі, палымяныя патрыёты сваёй радзімы ў адраджэнскую эпоху шчыра верылі ў праўду, у чалавечую дабрату, у тагачасныя грамадска-палітычныя парадкі, не сумняваючыся ў тым, што яны працуюць для дабра і шчасця свайго народа, памнажаючы і сцвярджаючы сваю культуру, сваю мову і сваю духоўнасць...

У 1918 годзе Вацлаў Ластоўскі пісаў: «...трэба выкарыстаць усе нашы сілы на будаванне заўтрашняга дня; нам у пакрыўшую наша пакаленне цемру нельга спаць, а трэба браць каганцы і ісці свяціць народу свайму, і будзіць яго, весці да новых зор, да светлых дзён». І ягонае жыццё — пераканаўчы прыклад надзвычайнае самаахвярнасці дзеля Бацькаўшчыны, яе ўваскрэсення. Шчыра захоплены ў маладосці святымі ідэаламі беларускага Адраджэння, В. Ластоўскі з гонарам панёс па сваёй жыццёвай дарозе сімвалічны каганец волі, праўды, асветы. Калі знаёмішся з працамі творцы, заўсёды ўражвае дый цешыць шматбаковасць зробленага. Перад намі пастаць грамадскага і палітычнага дзеяча, таленавітага літаратара (паэта і празаіка), вядомага вучонага-гісторыка, мовазнаўцы, этнографа.

Вацлаў Юстынавіч Ластоўскі нарадзіўся 20 кастрычніка 1883 года ў засценку Калеснікі Дзісенскага павета Віленскае губерні. Першыя пачаткі граматы дастаў дома. Пасля скончыў «народную» школу на радзіме, у мястэчку Стары Пагост. Вядома, што ў 1904—1905 гадах слухаў «на зайцы» лекцыі ў Санкт-Пецярбургскім універсітэце. Вялікія прыродныя здольнасці, прага да вывучэння роднага краю дапамаглі В. Ластоўскаму самавукам прыдбаць немалыя веды.

З малых гадоў ён бярэ актыўны ўдзел у беларускім адраджэнскім руху. На працягу пяці год працаваў сакратаром «Нашае Нівы» (1909—1914), з 1906 года па 1917 год быў дзеячам Беларускае Сацыялістычнае Грамады. Дарэчы, ёсць ведамкі, што ўжо ў 1907 годзе В. Ластоўскі разам з Эдвардам Будзькам, Макарам Касцевічам (Краўцовым) спрабуе гуртаваць беларускія сілы ў Рызе. Пра гэтую сваю чыннасць пазней сам зазначаў: «...чытаў... лекцыі ў беларускай мове, адзін раз для інтэлігенцыі ў салі існаваўшай у тыя часы ў Рызе польскай бібліятэкі і некалькі лекцый для работнікаў у памяшчэннях пачатковых школ» («Крывіч», 1926—1927 гг. № 12). Затым В. Ластоўскі вярнуўся ў Вільню, дзе неўзабаве ажаніўся з Марыяй Іваноўскай, вядомай у гісторыі летувіскае літаратуры пад псеўданімам Марыя Пяледа.

На нашаніўскія гады прыпадае час сталення В. Ластоўскага — навукоўца, літаратара, палітыка. Ён дэталёва даследуе падзеі беларускае мінуўшчыны, распрацоўвае шэраг заблытаных гістарычных праблем. Ягоная работа ў гэтым кірунку спрыяла навуковаму абгрунтаванню адраджэнскага руху. Якраз В. Ластоўскі ці не першым у новыя часы глыбока прааналізаваў з беларускага гледзішча падзеі нашай гісторыі (манаграфія «Кароткая гісторыя Беларусі», Вільня, 1910 г.). Гэтая праца атрымала шмат прыязных водгукаў, сярод якіх спатыкаем і паэтычную падзяку Янкі Купалы (верш «Дудар»), надрукаваную ў «Нашай Ніве» (1910 г., № 40):

Так даўно ў нас не йгралі,
Дзіў адно плыве і чар,
Штораз вышэй, штораз далей,
Знаць, бывалы ён дудар.

У 1909 годзе ў «Нашай Ніве» з'яўляюцца першыя мастацкія абразкі В. Ластоўскага («Нарадзіны», «Зайчык»), якія гэтаксама не застаюцца па-за ўвагай маладога беларускага літаратуразнаўства. Цікава, што С. Ясяновіч у нарысе «Беларуская літаратура ў 1909 гаду» («Наша Ніва», 1910, № 7) разглядае разам творчасць М. Багдановіча і В. Ластоўскага, знаходзячы ў іхніх работах шмат агульнага: «У абодвух ёсць нешта супольнага, хоць першы піша вершы, а другі прозу. Але абодва яны паэты, бо абразкі Власта — гэта паэзія прозай. Абодвух іх радніць супольны тон іх твораў, яны паэты настрою сумнага і ціхага, як шэрая часіна змяркання. Абое стануць у першым раду нашых пісьменнікаў...» Дарэчы, і сам М. Багдановіч адзначаў пазней каштоўнасць твораў В. Ластоўскага, «музычны пад'ём душы пісьменніка» («Агляд беларускай краснай пісьменнасці 1910 г.» у «Нашай Ніве», 1911 год, № 5). Заўважым, што, апроч апавяданняў з сялянскага жыцця, у В. Ластоўскага знаходзім і высокамастацкія перапрацоўкі народных легендаў («Сож і Нёман», «Каменная труна» і інш.). Усе ягоныя творы прасякнуты веданнем сялянскага побыту, вобразнасцю, маляўнічасцю сюжэтных карцінаў...

Як вядома, у 1915 годзе спынілася выданне «Нашай Нівы». Але ўжо 15 лютага 1916 года з'яўляецца першы нумар віленскае газеты «Гоман», рэдагаванай В. Ластоўскім да красавіка 1917 года. Нягледзячы на цяжкія варункі, В. Ластоўскі рупіцца пра выданне падручнікаў і вучэбных дапаможнікаў для беларускіх школаў (сярод іншых з'явіліся «Выпісы з беларускай літаратуры», ч. I і зборных фальклорных запісаў «Прыпеўкі (Песні — песень)» (Вільня, 1918 г.). У кастрычніку 1918 г. у Вільні выдаецца нумар палітычна-літаратурнага месячніка «Крывічанін».

Бурлівы вір тагачаснага палітычнага жыцця паглынае В. Ластоўскага ў сваё ўлонне. У 1917 годзе ён становіцца ідэолагам «Сувязі Незалежнасці і Непадзельнасці Беларусі», дакументы якой пераканаўча сведчаць пра памкненне да адбудовы незалежнае непадзельнае беларускае рэспублікі. Канцэпцыя «Сувязі...» знайшла адлюстраванне ва Універсале канферэнцыі Беларускага Народнага Камітэта, Беларускай Сацыял-Дэмакратычнай Работніцкай Групы і Віленскага Камітэта БСГ у версні 1917 года. Ідэі В. Ластоўскага паспрыялі, відавочна, і ўтварэнню ў студзені 1918 г. Віленскай Беларускай Рады, дзеячы якой унеслі ў сакавіку 1918 г. прапанову абвясціць незалежнасць БНР...

Амаль тры гады з паловай (з 14 снежня 1919 г. да 20 красавіка 1923 г.) В. Ластоўскі быў Старшынёй Рады Народных Міністраў БНР. Эмігрыраваўшы ў Коўну, з 1923 г. адышоў ад актыўнае палітыкі і распачаў навукова-даследчую працу, заняўся выдавецкай чыннасцю. Тут і прыдаліся ўсе тыя фальклорныя, дыялекталагічныя, этнаграфічныя матэрыялы, што назапашваліся яшчэ з юнацкіх гадоў падчас шматлікіх вандровак па Беларусі. Якраз у гэтыя гады В. Ластоўскі найбольш поўна фармулюе сваю волатакрыўскую тэорыю паходжання беларускага народа. Гэта відаць з артыкулаў у часопісе «Крывіч», які рэдагаваў В. Ластоўскі (12 нумароў). Апроч матэрыялаў па гісторыі, вучоны друкаваў у часопісе свае вершы і прозу (фантастычная аповесць «Лабірынты», напэўна, найбольш выразна дэманструе талент пісьменніка), публіцыстыку, нарысы пра мову і мастацтва, пераклады класікаў замежнае літаратуры.

У 1926 годзе В. Ластоўскі выдае багатую на фактычны матэрыял і шырока каментаваную аўтарам бібліяграфію помнікаў беларускага рукапіснага і друкаванага пісьменства X—XVIII стст. — «Гісторыя беларускай (крыўскай) кнігі», працу, якая атрымала шырокае прызнанне ў славянскім (і не толькі славянскім) вучоным свеце. Гэтая праца В. Ластоўскага па сённяшні дзень застаецца самым буйным зборам звестак з беларускай бібліяграфіі. Сярод мовазнаўчых даследаванняў В. Ластоўскага найперш трэба адзначыць яго выдатную працу «Расійска-крыўскі (беларускі) слоўнік», выдадзены ў 1924 годзе ў Коўне. У гэтым слоўніку В. Ластоўскі паўстае перад намі як вопытны і выдатны лексікограф, упэўнены, што беларускай мове дзеля адраджэння і развіцця проста неабходна «патрапіць выявіць сваю выразна зарысаваную індывідуальнасць»...

З 1927 года пасля пярэбараў у Мінск В. Ластоўскі — дырэктар Беларускага дзяржаўнага музея, неадменны сакратар Інбелкульта. Вучоны плённа займаўся беларускай этнаграфіяй, узначальваў экспедыцыі па Беларусі, падчас аднае з якіх быў знойдзены Крыж Св. Ефрасінні Полацкай. З 1928 года—В. Ластоўскі выбіраецца акадэмікам Беларускай Акадэміі навук.

На пачатку 1930 года ў жыцці В. Ластоўскага адбыліся трагічныя падзеі. Ён быў арыштаваны і без судовага абгрунтавання сасланы ў Саратаў. Другі раз падпаў пад арышт у 1937 годзе, а ў студзені 1938-га быў асуджаны на пакаранне смерцю...

В. Ластоўскі жыў бацькаўшчынай, у мроях бачыў жаданы росквіт, намыснасць роднае краіны Беларусі. Яму давялося шмат змагацца, самааддана стварацць і пацярпець праз ідэю. Ягоныя праблемы сугучныя з нашымі, сённяшнімі, тагачасныя рэаліі беларушчыны падобныя да цяперашніх. У 1923 г. у адным з вершаў В. Ластоўскі напісаў:

...мы,—
даўлетніх волатаў
у ярме змалеўшыя,— нашчадкі...

Мінуўшчына надавала яму сілы. Ён верыў у повязь часоў і шчыраваў, каб скіраваць іншых. Ці спасцігнем жа сёння ягоны запавет?

Я. КАМАРОЎСКІ,
кандыдат філалагічных навук, дацэнт БДУ;
Ю. БУШЛЯКОЎ,
студэнт філалагічнага факультэта БДУ.

Марцін КОЎЗКІ

ДОЛЯ ПРАЎДЫ

Мартыралог Беларусі гэта і тыя бабусі, што на дэманстрацыю выйшлі з партрэтамі Ільіча. Памяць не б'е з-за пляча... Дочкі і ўнучкі раскулачаных ці расстраляных перад вайной, франтавыя сіроўкі ці ўдовы, яны трымаюцца за «асновы», бо «асновы» былі іх вясной. Не ўлоўліваюць кабеты, што накіроўваюць іх прайдзісветы. Каб ведаць, што дапаможа, я бабусям пад ногі б лёг, даруй і памілуй Божа, скарацi толькі мартыралог.

●

Крэдыты? Калі нехта стаіць з працягнутай рукой, дык ці яму не падаюць, ці няма каму яе падаць.

●

Наш чалавек з ружжом? А чаго б гэта — на варце, на зайца, на продаж?

●

Памыляўся паэт Вазнясенскі Андруша, што трохкутнік лічыў праекцыяй грушы. Быў для кожнага з нас трохкутнік (адміністрацыя — партбюро — прафком) экстрапаляцыяй нерата за жылістым кулаком. Прагдядаўся ў тым трохкутніку чацвёрты, таемны куток, дзе ўсіх нас, пакутнікаў, пільнаваў жучок-павучок.

●

Спыніліся дзве каляскі ля паркавай лавы. Пагаманілі маціркі пра надзённыя справы. Дзе ты возьмеш дзеткам адзенне... Знік у продажы сок... Пакурылі. Раз'ехаліся кожная ў свой бок. Доўга слаўся над паркавай лаваю гаркаваты дымок.

●

Гімн камуністычнай Беларусі: «Не загінула, людцы, і згінуць не мусіць беларуская меншасць на Беларусі».

●

«Аберагайце дажджавых чарвякоў, — заклікалі экалагісты рыбакоў, — лавіце на блешню». Пра рыбу гаманы не было.

●

Ёсць у Мінску алея, якую садзілі генералы. Генералы, што ў нас разбудоўвалі свае арсеналы. Зялёныя пожні пусцілі пад аэрадромы, бульбяныя гоні перааралі ў танкадромы. Як латкі на вопратцы старца, на беларускай зямлі гарнізоны, закрытыя трасы, ахоўныя зоны, патаемныя палігоны. Адкупіліся генералы ялеем за права зямельку нявечыць. Каштаны на мінскай алеі свае запалілі свечы.

●

«Сабе — не ім»... «Маё не ваша»... «Я табе — ты мне»... «І нашым, і вашым»... «Хто не з намі, той супраць нас»... Пара займеннікаў — ужо думка!

●

Чалавек заўтрашняга дня: слухае шум лістоты па радыё.

●

У гасцях: «Шафы, шафы, шафы, кніжак нарашкі!» «Што ты, што ты, што ты, гэта ж парашкі».

Заснавальнікі:
САЮЗ ПІСЬМЕННІКАЎ БЕЛАРУСІ
І МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ
РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ

Выходзіць раз на тыдзень па пятніцах
Друкарня «Беларускі Дом друку».

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарава, 19.

Тэлефоны: прыёмная рэдакцыі — 33-24-61; намеснік галоўнага рэдактара — 33-25-25; адказны сакратар — 33-19-85; аддзел публіцыстыкі: Міхась ЗАМСКІ — 33-19-65; аддзел пісьмаў і грамадскай думкі: Людміла КРУШЫНСКАЯ, Марыя ГІЛЕВІЧ — 33-19-85; аддзел літаратурнага жыцця: Алесь МАРЦІНОВІЧ — 33-24-62; аддзел крытыкі і бібліяграфіі: Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ — 33-22-04; аддзел літаратуры: Юрась СВІРКА — 33-22-04; аддзел музыкі: Святлана БЕРАСЦЕНЬ — 33-21-53; аддзел тэатра, кіно і тэлебачання: Жана ЛАШКЕВІЧ — 33-21-53; аддзел выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў: Пётра ВАСІЛЕЎСКІ — 33-24-62; аддзел навін: Віталь ТАРАС — 33-19-65, Юрась ЗАЛОСКА — 33-22-04; аддзел мастацкага афармлення: Уладзімір ТАБУШАЎ — 33-44-04; фотакарэспандэнт Уладзімір ПАНАДА — 33-24-62; бухгалтэрыя — 26-86-40.

Пры перадруку просьба спасылацца на «ЛіМ». Рукапісы рэдакцыя не вяртае і не рэцэнзуе. Пазіцыя рэдакцыі можа не супадаць з думкамі і меркаваннямі аўтараў публікацый.

Нумар падпісаны ў друк 11.06.92 у 18.10.

Індэкс 63856
Тыраж 18068

П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12